

rast

The background of the cover is a photograph of a tree trunk with thick, moss-covered roots. The ground is covered in fallen autumn leaves in shades of yellow, orange, and brown. The tree bark is dark with some lighter, lichen-like patches.

20
let

REVUJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA

LETNIK XX, JULIJ 2009, št. 3-4 (123-124) ISSN 0353-6750, UDK 050.4(07.4)

Anonimni literarni natečaj

303 Ivan GREGORČIČ

LITERATURA**Poezija**

Čisti kolobar svetlobe

305 Marjanca KOČEVAR

Ljubezni

310 Jurij HUDOLIN

Zapis v notes

313 Tone PAVČEK

Enakonočje

Lestev

Polojnik

Polojnica

Še en sonet za ženo

Nebela pravljica

Proza

Sonce, to bil je tvoj poet!

317 Tone PAVČEK

Pajek

323 Stane PEČEK

Prevod

Skrivno življenje Srečka Pesioptimista (odlomek)

328 Emil HABIBI
Prevod: Hana ALHADY
in Mohsen ALHADY**KULTURA**

"Kje so tiste stezice ..."

333 Dragica BREŠČAK

Ne zlivaj vode v morje, ne prinašaj sov v Atene!

342 Marija MERCINA

Žiga Zois s človeškimi ribicami iz Stične

345 Stanislav JUŽNIČ

* Bojna usposobljenost slovenskih partizanskih čet
v vojnem letu 1941

* 353 Tomaž TEROPŠIČ

NAŠ GOST

Ko hodiš, pojdi vedno do konca. Pogovor s Čedom

Jakovljevičem

V drobcu časa ujeta trajna podoba sveta

361 Dragica BREŠČAK

375 Milan MARKELJ

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Demokratizacija držav v ruski federaciji in ob njej

– Vpliv lastne politične kulture

Trpinčenje na delovnem mestu ali mobing

378 Aljoša VRBETIČ

384 Barica SMOLE

ODMEVI IN ODZIVI

Izzivi na odziv

390 Jože ŠKUFGA

Jože Slak - Đoka: Med snovjo in praznino

392 Iztok HOTKO

Križev pot Janka Orača

394 Anamarija STIBILJ ŠAJN

Zapisi in risbe na glinenih ploščah

396 Tatjana PREGLE KOBEL

Poznatlasko-rimsko grobišče v Novem mestu

398 Danilo BREŠČAK

Cerkev sv. Jerneja v Šentjerneju

401 Marinka DRAŽUMERIČ

Nova Gogina glasbena bera 2008/2009

402 Rasto BOŽIČ

RAZPRAVE IN ŠTUDIJE

* Janez Vajkard Valvasor na Dolenjskem in njegovo tamkajšnje
neznano potomstvo (3)

404 Boris GOLEC

KRONIKA

Kronika: marec - april 2009

415 Lidija MARKELJ

NASLOVNICA

Marko Peršina: KIKLOPSKA NOGA V PRAGOZDU, fotografija

ANONIMNI LITERARNI NATEČAJ ZA SODOBNO ANGAŽIRANO PESEM IN KRATKO PROZO

Ob 20-letnici izhajanja revija Rast v veri v moč poezije in etosa razpisuje literarni natečaj za sodobno angažirano pesem in kratko prozo.

Nagrade v zneskih 500, 300 in 200 evrov bodo podeljene na posebni prireditvi meseca oktobra. Nagrajence bo izbrala tričlanska žirija. Nagrajena in ostala kvalitetna besedila bodo objavljena v Rasti.

Razpisni pogoji :

Avtorji lahko sodelujejo z do 5 pesmimi (lahko tudi ciklusom) ali s prozo v obsegu do 10.000 znakov.

S šifro označena besedila avtorji pošljejo v treh izvodih (v zaprti ovojnici priložijo šifro ter osebne podatke: ime in priimek, naslov, telefonsko številko in e-naslov) do 25. avgusta 2009 s pripisom »literarni natečaj« na naslov:

Uredništvo revije Rast
Mestna občina Novo mesto
Seidlova cesta 1
8000 Novo mesto

Literarni urednik
Ivan Gregorčič

Ob dvajsetletnici revije so bile njene naslovnice razstavljene letos na Dolenjskem knjižnem sejmu v Krki v Novem mestu. Avtor plakata je Janko Orač. (Foto: Rasto Božič)

Marko Pršina: JESEN OB POTOKU, fotografija

Marjanca Kočever **ČISTI KOLOBAR SVETLOBE** ✓

1.

*polne vrče rim
zlivam vase
po sebi
da me kot topel zlat dež
oblivajo
se na meni rimajo*

*pa mi zrasedo krila
in odletim tja
kjer ni ne rim ne dežja-
v belo jutro nič-sveta*

2.

*vodnjak zadržti
ko se mu približam
steguje k meni
vodne roke
niso mrtve
oče
ne dovoli mrka
vrača se v nočeh
kot lahen moder metulj*

*skrbno rahlja
nakodrano prst*

*zmeraj
ko grem mimo
se mi smehlja*

*z zvezdnih melišč
ožarjen
z jutri
ki jih sonce
še zmeraj polaga
na prag našega doma
preslikanega v spomin
za vse rodove*

*oče je beli jelen
ki mi skače v sanje*

*orfej z liro
v brezvetrju mojega sveta*

3.

*holstova simfonija
mi je prežgala sanje
kot belo staničevino
razviharila noč
in raztreščila
zapahnjena vrata
da so se vse zvezde
zrušile name*

*jeseter vsiplje
iskre iz repa
da je daleč svetlo*

*beli origami
letijo po vijoličnem zraku
in se sprašujem
v katerem ozvezdju sem*

*v tistem živih
ali tistem mrtvih*

4.

*decembrske zvezde
vrtinčijo tornadi
z energijo pramorij
z apokaliptičnimi poki
da jih odnaša
kot snežinke*

*podirajo se znamenja
in astronomi zmedeno
zro skozi popokane teleskope*

*pomešale so se energije
se naplastile
stisnile zrak
dvignile svod
umestile v grob
odvečnost*

*v čisti kolobar svetlobe
se steka svet*

5.

*me zajemaš
da ti topla
drsim po grlu
se ti razlivam v cevčice
v limfe*

*ko vse napolnim
se razpneš
v sončni dežnik
a naju vse-eno poplavi
lepljivo vodovje*

*iz kamnitih zvezd
se vsuje
slap rdečih isker*

*in suhi mesec
prebode telesi
da umreva
vsak v svojo smer*

6.

*v tesnem preseku
leva in desna
svetla in temna
nedolžna in grešnica*

*grešnica!
grešnica!*

*ni več rožnate kože
ne jezer v pogledih
ne prstana rodov*

*strup je
v blagoslovljeni vodi*

*moja reka
se je posušila
nedolžna jagnjeta
so potonila*

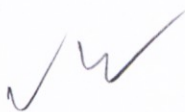
*osula sem se
kot drobno inje
z zimskega drevesa*

*davno že in pomalem
se je prelomil
na dvoje
na troje
na stotero
svet*

*bilo je
da so mi angeli
snežili v sanje
talili vročico v njih
se dotikali membran
odgrinjali podkožja
da je po bedrih kapljalo*

*metida
v mojem trebuhu
kot divji kostanj
v cvetju
da je pokalo v bokih
in sem po temnem medu
dišala*

*v bleščavi jutra
pa cvet
sredi morja razplivkan
ga veter doseže
in po modri čistini poleže
temnim zvezdam
v slepeči odblesk*

MISLEC

*Pravi mislec ve, da bo njegov
sin najbolj kruti upnik,
in ni zlatnika, ki bi plačal greh,*

*če bo krut in slep in nem,
postavil predenj s stoletji sphano
amforo zbrane tradicije pesniškega
narcizma.*

STAREC

*Starec je vedel,
da ni noben človek boljši
od drugega,
in se je hranil s samoto.
Za spomin je imel obglavljena
leta in je nosil dolgo sivo
brado, ki je lajšala vetru čas.
Svoje dni je preživel brez
tožb, ker v življenju ni razbil obzorja
in je sedel v pletenem gugalniku:
v topel in mehak češnjev les je rezljal
podobe svojih še nerojenih
potomcev.*

BREZ METAFORE

*Ne boj se mentalnega kriminala,
čustvenega trganja, razbijanja glave, če pisatelj
mimogrede daje v svojo prozo
poezije kolikor hoče, ne boj se hermetičnih pesmi
niti sestopa s parnasa, ne boj se*

*pijanih ljudi in razsutega tovara eksistence,
ne boj se skovikanja tipov, ki imajo
percepcijo fokusirano na par
kokošnjih sintagem, ne boj se napadov
strahu in sovraštva niti nog,
polnih svinca.*

*Ničesar se ne boj in ostani z menoj,
da se predava gibom telesa,
da se gosposko izogneva jeziku,
ne, ne boj se slabe dramaturgije,
saj sva zagozdena v svoj čas,
ki nudi vse:
dve lepi telesi brez metafore,
v sinkopah ritmov šumenja rjuh,
ki do poldneva vedno znova postanejo trde
kot karton.*

OD DOLINE DO DOLINE

*Od doline do doline
puščava v pršiču zaležanine
pokrajine ljubezni*

*Povsod briševa historični organ
briševa življenje nazaj
briševa cuckovo godenje sovražniku*

*Od doline do doline beživa
čez rob preverjene skušnje
v pokrajino ljubezni*

*Briševa podobe dirjajočih žrebcev
briševa mimobežne podobe ki sopejo in
hrzajo in strižejo z ušesi
briševa vse fabule nazaj*

*Od doline do doline
moški ženska in otrok šola
darwinizma in družine
v pokrajini ljubezni*

VIS – KORČULA

*Na Visu in Korčuli sem
padal v luknje
brez dna.
Ribiči so govorili, da sem
čudak in preveč emotiven.
Enkrat so rekli:
fanta, ki hodi nag naokoli
in drži lepotico za roke, bomo
ubili.
Ko sem se rešil konice noža,
so iz Splita dobili
telegram:
čista ljubezen,
globoka, nora in jasna.*

*Izpisana do roba datoteka
ne misli na nov list nadaljevanj
in ne na grožnjo, da se čas izteka.
Kar je, pač je. Lahko bilo bi manj.*

*A vendar na sedanjem zadnjem laz
črni manj saj se kot svetlika sanj
in svitek let prihodnjih na obrazu
je zrisan z grešnostjo pričakovanj,*

*da nori ljubim neizgovorljivi,
ki buri po telesu kri in srh
še enkrat doživim v svetlobi živi
kot žig na srcu ali blag oprh.*

*Naj pride deklica z aprilskim šarmom
ne smrtnica s kadilom, z gnitjem rož,
da me odpelje v zelenečo kamro
in ji ljubimec bom, skrbnik in mož.*

ENAKONOČJE

*Dotaknilo se me je sonce večerno
narahlo in nežno, s poljubom na lice.
Vztrepetal sem. Obšlo me je neizmerno
ugodje kakor ob dotiku resnice:*

*tako se bo enkrat nebo, neskončno visoko
sklonilo nizko, čisto nizko nad mano
in bo lepi mladenič položil roko
belo, izprano od smrti na mojo ramo.*

*In ne bo se črna zemlja odprla
pod mano, da mi postane grob,
le nebo bo razširilo sinja zrkla
za veličastje svojih svetlob.*

*In bova ostala v istem naročju,
v isti veri, besedi in enakonočju.*

LESTEV

*Zmeraj zmanjka za ped, za dve
do tistega rešnega klina,
zmeraj hočeš bolj gor, a ne gre,
zmeraj je vmes usodna praznina*

*na lestvi od dna do neba,
zmeraj čisto malo umanka
(ali vse), pa se za smrt zavozla
zmeraj pripravljena zanka.*

*Medtem pa drsiš navzdol
nezadržno in neveselo,
dokler se nad tvojo bol
ne razpne zadnje razpelo.*

*A tudi to zadnje dejanje
ni rešitev, je razdejanje.*

POLOJNIK

I

*Lepote dostojen dvojniki,
za popolnost trajen obet,
je ustvarjen polojnik
za let in zvišen pogled.*

*Sredi danega risa
zemlje, morja, neba
je prapodoba narcisa
in zrela drža moža.*

*Visoko hodi po vodi,
zamaknjen v izbrani cilj,
pokoren vesoljni svobodi
in varnosti svojih kril.*

*Lep je, da pesem presega.
Lepoti pesmi ni treba.*

*Prihaja valit na plitvine,
lepšat suhoto obal
in je, iz obilja miline,
sam kakor solni kristal.*

*Malo zavisten zrem z brega
njegov samoumevni trud,
ko k nebu in v vodo sega
in dvojniku daje poljub.*

*Slavim ga, pa dolgonožec
šarmantno ozre se s plitvin:
«Spravi hvalo, ubožec,
večne zemlje minljivi sin!»*

*Kaj čem! Nisva na isti nogi.
On bogatin, jaz beden kot mnogi!*

POLOJNICA

Slikarki Wang Huigin

*Kot polojnik je priletela
na soline Kitajka
in jo za svojo je vzela
narava vseh mater majka.*

*Z ročico, drobno, a žlahtno,
z navdiha tretjim očesom
nosi lepoto na platno
in se bliža nebesom.*

*Zbira barvne kristale
v zamišljeni mozaik,
da bi ptice ga brale,*

*veter najdeval z njim stik,
a jaz potohodec, poln hvale,
proslavljal slikarkin lik.*

ŠE EN SONET ZA ŽENO

*Hudoben pajek ti je z leti spredel
lase v sivino, gube vtrl v obraz
in mene slabovidneža ovedel
z resničnostjo, da se je stekel čas*

*muževnosti in iger mladoletja,
poletja, pitja in prijetnih zmot,
čas sle, spočetja, rojstva, vpesemvzetja –
zdaj sva naplavljen v poslednji kot.*

*Tu sva kot dva preužitkarja na varnem,
čeprav račun še ni ves poravnan.
Počasi pajek dokončuje mrežo,*

*a k nama skoz svetlobno tenko režo
po zasluženju ali po nemarnem
prihaja sonce še kar dan na dan.*

NEBELA PRAVLJICA

Kajetanu Koviču

*Ni več, kar bil je: v jutrih sprehajalec,
ponoči tkalec pesmi, stavčnih zvez,
dar božji, sobesednik muz, iskalec
pogovorov tu spodaj in tam čez.*

*Poveden zmeraj, govorljiv ostaja,
četudi z usti več ne govori.
Družica pesem tiha pri njem vztraja
in molk poetu svojemu blaži.*

*Še zmeraj mnogi slišijo besedo,
izpisano po volji dobrih muz,
a on za vsem postavlja piko-kredo,
čuteč smehljaj kakor otožen bluz.*

Zapis o Otonu Župančiču ob 60-letnici smrti

Je blesk in blesket. Je bliščavica in mavrica. Je blisk, ki razsvetli temo. Je ena sama luč.

Tak je zame Oton Župančič.

Kakorkoli ga berem, kakorkoli razmišljam, kadarkoli, v svetli in temni kamrici srca, se spomnim nanj, zmeraj me ogrne s svetlobo. In zato ponavljam, morda sam prvič ali za mnogimi pred menoj: Oton je svetel, zagotovo najbolj svetel slovenski pesnik. Svetlobe je v njem toliko, da je tudi v tragičnih temah, v svoji ljubezenski drami – V moji duši je jasna podoba zbledela – ali v hudih domovinskih pesmih – o izgubljenem Korotanu ali Primorski, pa tudi v grozotah zadnje vojne – elegik, ki zmeraj najdeva žarek upanja in vodi v svetlobo prihodnosti. Ni zaman pel, da je kot kondor soncu brat, on zares žari, sveti in ožarja vse od začetka, od Čaše opojnosti do zadnje knjige Zimzelen pod snegom, kot dobrotno sonce. Sije na Slovence in preganja sence z njihovih slabih dni.

Če je sam v znameniti ljubezenski pesmi Ti skrivnostni moj cvet vzkliknil: O, jaz sem bogat – pomagaj, pomagaj mi dvigniti moje duše zaklad!, velja to zanj vsega – bogastvo siplje kot bogatin, ki ve, da ne obuboža, kot luč, ki ve, da ne ugasne, kot pesnik, ki so mu pesmi same radostnice. A ta svetloba ne slepi, je blagodejna, zdaj zanosna, zdaj spodbudna, kot da hoče z gesto vernika ali preroka pregnati temo in razjasniti obzorja ter nas vse za seboj popeljati v zarje Vidove.

Tako je prva Župančičeva beseda luč. Ni edini med pesniki, ki so hrepeneli in peli, kako pesem hoče biti luč, a je zagotovo med redkimi, ki se mu je ta želja izpolnila. Luč je razlita že v njegovi prvi zbirki, tisti, za katero je dejal, da bi jo bil moral dati v stope, in nikoli kasneje ga ta milost svetle pesmi ali pesmi luči ni zapustila. In začuda, tudi v času, »ko se krog nas najtrši mrak je storil« ali že poprej v samotnih ostrnicah tipa njegova pesem k svetlobi in odkriva svetlo razlite zarje in čuda sveta, kot poje v Fragmentu, zadnji pesmi, napisani v letu svoje smrti, ko se mu je končalo življenje s pesmijo. Saj je res in resnično, da ga je bogatilo življenje s pesmijo, osvetljevalo z lučjo in mu merilo daljo in nebeško stran. Morda res je bil že po naravi – tam od tiste ljubeznive pojoče vigradne Bele krajine – obdarjen kot s pesmijo tudi s svetlim pogledom na svet, a tudi vse življenje se je nekako umikal sencam in temnim plastem zavesti, kot da se mu, pesniku, vidcu, ne spodobi jadikovati. Zato zapiše v Geslu: Kuj me, življenje, kuj! Če sem kremen, se raziskrim, če jeklo, bom pel, če steklo – naj se zdrobim.

In je pel. Vse življenje, razen premolka tam med ostrnicami in v slovenstva trdi tlaki je pesnik pel svojo visoko in ljudsko pesem času na rovaš in svojim ljudem v blagor. Tako je svoje bogastvo in svojo luč delil in razdajal med rojake. Saj, za življenja so mu bili hvaležni. Celo več. Zdelo se je, da je po mrtvih prijateljih moderne pobral njihove blagre in priljubljenost, tako veličastno in iskreno so ga slavili že za njegovo petdesetletnico. In če ne bi bilo Vidmarjeve bridke (in ne prav pravične) sablje, s katero je sesekljal Veroniko Deseniško in potem še nesrečnega spora okrog Adamiča in slovenstva, bi Župančič

kot domala edini slovenski pesnik življenje preživel v slavi in časti. A kot velja od nekdaj, nič ni trajnega na tem svetu – Župančičeva zemeljska slava je bila blesteča in neoporečna, njegova posmrtna slava pa, kdovečemu in zaradi kakšnih hudobnih sap – kratka. A o tej nelepi zgodbi kasneje, da ne zatemnim preveč te uvodne Otonove luči.

Župančiča sem imel rad od nekdaj. Takoj za Murnom in pred Gradnikom. Čudno, kako me je v mladosti privlačevala ta različnost, kar nekakšna nasprotna nadarjenost teh dveh pesnikov, velikanov, in kako neprimerljiv s komerkoli mi je bil – topol samujoč – Josip Murn. A Otona nisem vzljubil zaradi njegovega cicibanjenja, zaradi njegovega čistega, otroško gosposkega nagovora svojih malih vrstnikov enako čistih duš, k temu sem prišel dosti pozneje. Prevzel in očaral me je s svetlobo, z bliščavico verzov, v katerih vse žari, blesti, se sveti, iskri in gori, tako da je gorelo pred menoj kot tisti njegov plamen pred Izraelci. Vrtoglava opojnost je njegov svobodni verz, poln ritma, kadenc, zvoka in ob vsem tako naraven, zdaj vriskajoč v ekstazi, zdaj tenko pojoč od milega doživetja. Predvsem pa me je očarala njegova zgodnja ljubezenska lirika. Kot pesnik ljubezni je fantovsko razigran, blesteč in čuteč, uživajoč opojnost in kot da hoče vkleniti v čarobni krog ljubezni in med velike sladke rože nad seboj vsakega samotneža, saj bi vsakega objel in mu rekel brat. Kako drugačna je ta ljubezenska pesem od Prešernove ali od Kettejeve in Cankarjeve! Malo je morda kdaj v sorodu, tako od daleč kot podoben ljudski motiv, z Murnom. A Župančič ni melanholičen, je strasten, veseleč se življenja in ljubezni. In neskončno nežen. Tudi v teh pesmih hiti v višave, vendar tokrat v spremstvu ali z ljubico ali le s čustvom, ne tako kot mnogo kasneje v pesmi Slap. Vendar se tudi po prelestnih pesmih srečne ljubezni, kot so Prišla si, Ti skrivnostni moj cvet, Tiho, brez besed, Hrepenenje, Poldan, Vihar, Ljubavna pesem in Kot veter (z znamenito primero o trepetliki), potem ko se nalomi čudežni lok hrepenjenja, razdaja z nemanjšo silovitostjo in z blestečimi verzi v pesmi Zvečer: »Golobov se dvoje med nebom, vodo je preneslo s perutmi blestečimi...« In nato stih kot vzdih: »Dovolj si trpelo, kaj zahrepenelo srce, si spet po sreči mi?« Ob tem se zna hudomušno, a tudi jedko in bridko posmehniti, magari samemu sebi, tako v pesmih Pojdem na prejo ali Slušaj pesem. Zatem šele pridejo vprašanja Kdo v ljubezni zdaj se tvoji greje in mučne ugotovitve: »Ni te na vrtu več, ne med gredicami« in temeljni: »Ali vonj tvojih las je ko pelin grenak...« in »V moji duši je jasna podoba zbledela«. Vendar se tudi ob tem, Vidmar imenuje to doživetje pesnikova ljubezenska drama, ne odpove vsesilni mogočnosti, ki jo tudi z mukami nosi ljudem ljubezen. Ta se mu je stokratno vračala tudi kot ljubezen do otrok, do domovine in do pesništva.

Če je prva Župančičeva beseda luč, je druga pesem. Zavedal se je pomena, dolžnosti, veličine in teže pesniškega poklica. Sprejel ga je nase in vse svoje življenje živel primerno temu vzvišenemu, pekel in nebo obsegajočemu poslanstvu. Sam je dejal o tej svoji pesniški poklicanosti: »Svet je takrat, ko (pesnik) poje, velikanska klaviatura, in če pritisneš in vprašaš: Si tukaj? ti odgovori v zvoku duh: Sem. Čim večji je umetnik, tem obsežnejša je klaviatura, in če bi bil popoln, bi mu pel ves svet.« Župančiču je svet pel, klaviatura njegovega navdiha je bila obsežna, segala je od nežnih tal, vrbinja

in cicibanov prek tegob in veličine domovine v zarje Vidove. Igral je na to klaviaturo in jo preigral z radostjo in bolečino, zanosno in ponosno, saj je verjel v svoje poslanstvo.

Biti pesnik, peti, pesništvo je zanj čudežno, je »neka pot do samega sebe in do človeka. V ustvarjanju se človek bliža Bogu«. Zaradi vsegamogočnosti in čudežnosti poezije mu je pesniški poklic najvrednejša stvar na svetu. (Nekaj temu podobnega, vere v pesništvo in edine želje biti pesnik, je imel med Župančičevimi nasledniki tudi moj prijatelj Janez Menart.) Včasih smo mislili in brali, da je to bila in ostala drža romantikov, pri Župančiču vidimo, kako je ta lega najbolj prava za pesnika malega naroda, ki ne more peti le o ljubezni in o sebi, ampak mu je usojeno in zaukazano peti tudi o svojem narodu. Biti glasnik, videc, prerok narodu in jeziku svojemu. Tega se je polno in vse življenje trdno zavedal. Priče tej zavesti so seveda vse številne domovinske pesmi v mnogovrstnem razponu tematike vse od vojne in izgube našega ozemlja, Korotana in Primorske, do odhajanja v tujino (Z vlakom, Duma), pa do vprašanj o narodni trdnosti in o najdevanju svoje podobe. Po svoje govori o Župančičevem zavedanju svojega pesniškega poslanstvu tudi psevdonim, pod katerim se je oglasil v usodnih dneh druge svetovne vojne – Anton Pesnik.

Vendar: ko je prevzel ta značilni priimek, se je že polno ponovno oglasila pesem v njem. Pred tem je tarnal kot bolnik, ker da nima pesmi, ko je bilo zanj v slovenstva trdi tlaki sedem suhih paš in ga pesem ni poklicala. A vse dolgo obdobje od Čaše opojnosti do Zimzelena, ko je pognala nova rast in je v svežem zelenilu nekaj čudovitih in čudežnih bliščavic, kot Ples je šumel (1945!) ali bojeviti puntarski Veš, poet, svoj dolg, se neprestano vrste pesmi o rodu, narodu, domovini. Pretresljive so pesmi o prvi vojni, o izgubljenem Korotanu, o beguncih s Primorske, pesmi, kot sta Glad ali Otroci molijo. Domala skoraj edini sonet v Župančičevi liriki Zemljevid bridko sprašuje, kaj bo z našimi štirimi mejniki Celovec, Maribor, Gorica, Trst. Zdaj, v tako imenovanem času brez meja, je naš edino še Maribor, le ta mejnik smo zadržali. Podobno bridko, a še danes aktualno se sprašuje v pesmi Vprašanja: Kdo si, ki rad bi kupil narod moj? In: Kdo si, ki rad bi vodil narod moj? Danes seveda nimamo pesnika, ki bi bil upravičen in zmožen postaviti prav taka vprašanja vsem mogočim in mogočnim trgovcem, ki kupčkajo z našo usodo. Sam se je zavedal svoje in narodove usode, pa je zato postavljaj predse in pred rojake pesniške in miselne opornike, da bi stali in obstali. Samo en pogled v pesmi Podoba, Beseda, Pesem mladine in vidiš, kam in kaj zre pesnikovo oko. »O, da mi je priti do svoje podobe i meni i tebi, narod moj!« In ko išče sebi in narodu podobo, se zaveda, kaj pomeni v tem iskanju svojega obraza, svoje biti, svojega obstoja beseda. Ne pravi zaman v pesmi Naša beseda: »Alfa in Omega! Beseda! Bajna moč... Beseda! Po razponu tvojih kril bo meril narod čilost svojih sil.« Tej veliki narodni temi sta namenjeni tudi obe pesmi, posvečeni Prešernu: Pesem mladine, napisana ob Prešernovi stoletnici (1900) in Napis v Prešernovi rojstni hiši (1939). Misel je podobna, a obakrat po svoje mojstrsko zapeta. Prva: »Mogočen plamen iz davnine šviga, vekove preletel je koprne in plamen naš se družil z njim, se dviga in plamen naš pogumno dalje gre, ker nepretrgana drži veriga iz zarje v zarjo in od dne do dne...« In druga, lapidarna, vsekana kot z dletom v

kamen v našo zavest: »Iz veka v vek, iz roda v rod krvi gre tek, duh išče pot.«

Duh pa je pri Otonu, kot pravi v pesmi za otroke Naše luči, naša zadnja luč: »Vse je mračno, duh nam seva, k Bogu pota razodeva.«

In tako smo spet pri luči, svetlobi, blesku in bleščavici njegovih verzov. On je prvi razvezal slovenski klasični verz, ga okrilil in pognal v višine vseh možnosti in v globine vsespvnosti. Ne le da je bleščeče ritmičen, speven in krilat, njemu verz teče, žubori kot bister potoček, zdaj bije in vihari (»kdor ustvarja, govori iz viharja«), zdaj piska milo z nežnostjo pastirske piščali, zdaj doni z mogočnostjo fanfar, zmeraj pa bolj v svetlih durih kot v senčnih molih, pesem pa se mu ne izpoje z zadnjo kitico, ampak kar zveni, zveni kot učinkovit použitek še po koncu. Župančič je v tem nenadkriljiv, slovenska poezija je z njim osvojila, ko jo je dvignil v nove zvočne in spevne razsežnosti, obnebla vsegamogočnosti in dobila nov razcvet in popolnost. Vse veselje mu poje, ker je polno veselja nad zvočnostjo sveta, ujetega v pesem. Res je: v klasičnem verzu je manj blesteč, manj župančičevski. Tudi sam ugotavlja podobno v pesmi Revija, ko sonet pošilja, naj si išče novega mojstra, in kako je najbolj njegova pesem, ki ji ne ve imena in ne ve pomena, a je njegova globoka skrivnost in svetost, ujeta v neujetost prostosti.

In muzika! Take zvočnosti ni zajel v svoje pesmi noben drug od naših pesnikov. Še daljni glas bo moral hvaliti to glasbo, ko jo bo in če jo bo slišal. Kar poslušajmo: Tak tenka, tak mirna je zarja večerna. - Bolj nežna kakor dih, ki plah in tih čez talo gre ledino. - Tiho prihaja mrak, plah je njegov korak. - Prišla si, tako pride oblak na večerno nebo. - Kadar dvigne labod blestečo perot, nad ribnikom v gaju večer se zasveti. - Takih verzov bi našteval lahko v nedogled, a tudi onih, viharških, iz temne podzavesti, v katerih grobovi tulijo ob smrti batjuške Murna, da ne omenjam mogočnega padanja besede na besedo, zloga na zlog v Slapu: »Sredi samotnih sten v pajčolan pen slap pada, pada, pada.« Ne manj himnično vzneseno zvenijo verzi v Dumí (Sveta si, zemlja, in blagor mu, komur plodiš.) in končno v pesmih Zimzelena pod snegom, ne nazadnje v puntarski, v boj pozivajoči pesmi Veš, poet svoj dolg? A pesnik, zvest sebi in narodovi usodi, najprej sam sebi sprašuje vest: »Nimaš nič besed? Kaj zagrinjaš se v molk? Vrzi pesem v svet, pesem za današnjo rabo: vsi jo bomo povzeli za tabo.« In zgodilo se je prav to. Domala vsi pesniki, starejši in mlajši, so šli za njim in peli o borbi, svobodi, prihodnosti. V miniaturni Lirika upora je poleg Župančiča še 28 pesnikov, ki so povzeli za njim besedo. Med njimi: Matej Bor, Janko Glazer, Pavel Golia, Alojz Gradnik, Igo Gruden, Miran Jarc, Kajuh, Mile Klopčič, Peter Levec, Ivo Minatti, Lili Novy, Jože Udovič, Cene Vipotnik, Anton Vodnik; zares je tu zbrana skoraj vsa tedanja slovenska lirika. A prvi je bil on – Oton Župančič, ki je rekel sebi, domu in svetu: »Vem, o vem svoj dolg, v prsih tu me žge; naj se mi grlo odpre, bom zavijal kot volk.« In je zatulil svojo pesem za tedanja rabo. Pod značilnim imenom Anton Pesnik.

Okupatorji kajpak tedaj ob objavi pesmi niso mogli ugotoviti pravega avtorja, lahko pa bi njihovi domači hlapeci vedeli, da je pesnik z veliko začetnico na Slovenskem en sam – on, Oton Župančič. In še on je o zadnji kitici pesmi, ki velevala »Plani čez Savo, plavaj čez Dravo – zob za zob in glavo za glavo!«, občutljivo in premišljeno kot

pesnik in rodoljub rekel: Ta misel je poeta nevredna, vendar v takih časih ne more drugače ravnati.

Drugače pa smo Slovenci ravnali po njegovi smrti. Za vse bogastvo, za vso svetlobo njegove poezije, za njegove izredne prevode iz angleščine, francoščine in nemščine, za njegovo delo v slovenskem gledališču, na kratko: za njegovo besedo, ki nas je osmišljevala in osmislila, je po vojni, mrtev, prejemal nezasluženo grajo, molk in celo obsodbo. Desetletja dolgo smo ga zamolčevali ali vsaj hoteli stišati na nevažno jakost zgolj za redke njegove ljubitelje in spoštovalce. Če prav razmišljam, je bilo to delno kasneje zaradi njegove jasne politične opredeljenosti, ki se je manifestirala v poeziji in v javnih nastopih, precej pa tudi zaradi novih modernih tokov v poeziji. Nekaj zmanjševanja ugleda bo najbrž tudi v dejstvu, da si je v tem času pridobil več upravičene slave in pomembnosti Župančičev sobrat v poeziji Josip Murn (izbor in študija D. Pirjevca). Rodovi, ki so se nekoč oplajali pri Župančiču in sledili njegovi poetiki, se prešli z njim vred tja čez, mlajši so iskali in najdevali svoja pota. In zavel je malo duh pozabe in malo vonj ogabe. Niso ga več ponatiskovali (razen knjig za otroke in izdajanja zbranih del v redakciji J. Mahnič), na njegove okrogle obletnice (ob 120. obletnici rojstva leta 1998) so v Belo krajino poslali tretjerazrednega uradnika, v prestolnici pa so pozabili, da Oton Župančič ni le pesnik Vinice, ampak vse Slovenije in Evrope. Zato ga v Ljubljani (dokler Ciril Zlobec ni na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti izsilil simpozij o njem) ni bilo, razen seveda v knjižnici njegovega imena in pri zvestih na njihovih knjižnih policah. Pojavil pa se je zlohotno in po pomoti v knjigi in v spisu dveh uglednih slovenskih pisateljev akademikov. In ko se je na državni proslavi pojavila trditve, da je Župančič sicer pozdravil osvoboditelje, potem pa napisal Zlato jabolko, ki se nam je zakotalilo v kri in blato, sem protestiral. Enako tudi urednik Župančičevega zbranega dela dr. Joža Mahnič in Otonov sin, ciciban Marko Župančič. Vendar navedbe nihče ni ne preklical ne popravil, kajšele obžaloval. V čem je spor? Ne v verzih, ki se jih da razumeti tudi v kakšnem širšem časovnem razmerju ampak v časovnem sosledju nastanka pesmi in objavljene trditve. Trditi, da je Župančič napisal te verze po svojem pozdravnem nagovoru osvoboditeljem, se pravi v času, ko sta prišla v Ljubljano tudi partizana njegov sin Andrej in hčerka, medtem ko se sin Marko še ni vrnil iz nemškega taborišča, kamor so ga poslali domobranci, je žalitev, je neresnica in zgodovinsko sprevržena trditve. Na narodno in uporniško držo ne le Otonovo, ampak kar Župančičevega rodu meče izkrivljeno luč. Zamolčevati čas nastanka pesmi in poudarjati, da je resnica v verzu »vsi bomo blatni, ah, in vsi krvavi«, je nepošteno. Župančičev sin Marko je v Pismih bralcev v Delu celo izrecno poudaril, da je oče napisal Zlato jabolko zaradi vstopa domobrancev k nemškim policijskim enotam v jeseni 1943., ker je bil v strahu ob možnosti medsebojnega slovenskega boja. Nihče se mrtvemu pesniku ali njegovi rodbini za to ni opravičil. A nič ne de. Oton ostaja kljub vsemu temu visoko na slovenskem Parnasu in trdno tudi med svojimi ljudmi. Kajti po Prešernu nismo imeli pesnika, ki bi v zgodovinskih menjavah in v hudih časih svojega naroda pel take domovinske pesmi, in tudi ne poeta, ki bi tako verjel v svojo pesniško poklicanost in živel po njej.

Ob šestdesetletnici od njegove smrti je to treba reči in se mu za vse storjeno pokloniti.

Nazadnje naj čisto potihem in ponižno rečem še besedo, dve o najmanjšem, najmlajšem, o najlepšem – o Župančičevi poeziji za otroke. Kako modro in mojstrsko je krstil svojega sina Marka za cicibana in zacicibanal s pesmijo za otroke do rose in mravelj v travi in do sinjega vesoljnega neba. In v ta mavrični lok je ujel za samo radost cicibane in cicibanke. Od tega njegovega pesniškega izuma so bili potem in so še sedaj pri nas rodovi otrok, fantičev in deključev, cicibani. In vsi cicibanijo z Otonom v zibelki otroštva. In tečejo v zeleni dan in se vračajo domov od sonca, trav in rož zaspani, da jim sen prinese le popevka materina. Enako teče deklica s srebrno kanglico po vodo za bolnega bratca, in ker je na poti ne premami jagoda rdečka, se ji nazaj grede kanglica pozlati. In potem jo primahajo v Blatno vas, v pesem in med otroke trgovci z novci, slepci s cepci, norci s korci in potem še putka tutka, ki bo nesla zlata jajca. Pa pride zeleni Jurij, ki le z glavo migne pa se trava vzdigne, pa prileti čebela na pomenek s cicibanom in mu ne zapiči žela v trdo čelo, ker ciciban ne laže in je fant od fare. Pa pridejo veseli koledniki, pa pridejo žalostni koledniki, pa pridejo pastirčki, ki so prestali sedem suhih paš, da ni nobeden »joj« dejal, pa pridejo štorckljači kroparski kovači in pride seveda še zlata ptička, ki izpolni pametno željo tretjemu fantu. Župančič pa s svojo pesmijo izpolni želje vsem nam, malim in velikim otrokom.

Pesem za otroke se je Župančiču oglasila že zgodaj in od vsega začetka je vedel tako za njen pomen kot za njen zven. Že v prvo zbirko Čaša opojnosti je vključil nekaj otroških pesmi in že leto po njenem izidu tiskal prvo zbirko otroške poezije Pisanice (1900). Svojo pregovorno misel, da je za otroke najboljše komaj dobro, je še kako spoštoval in se zoper njo niti z enim samim verzom ni pregrešil. Kako nežno in rahločutno poje, kako preprosto in čisto, kako povedno in kako razigrano. Na primer njegove pesmi o pomladi – »Kam bi s to pomladjo, nam jo je preveč« ali »Ej, mačice, kdaj pa ste splezale tak naglo na vrbinje«, vse ista zgodba in ena sama razkošna godba. Nikjer nobene stroge resnosti, nikjer nobene poučnosti, nikjer nobene vzgojne jedelpomaranče, namesto teh težavnih ostarelih gospa uvaja vedre gospodičnice: veselost, vedrino, duhovitost, igro. Otroci in slovenska mladinska književnost so mu za to lahko večno hvaležni.

S hvaležnostjo tudi jaz pišem te stavke. Če sem dolgo in zavzeto kot ciciban, ki posluša očetovo uro, poslušal to Otonovo pesem in se ji skušal približati, sem zmeraj znova uvidel, da je nedosegljiv, da je popoln, kar popolnost sama. In sem omagal. Potem sem si izmislil bližnjico, skoroda zahrbtno pot, da bi se mu približal od zadaj, nekako manj vidno, a malo zvito. Naravnost iz oči v oči se ni dalo, oslepiš od svetlobe verzov, pozele niš od začetništva, obupaš od nemoči. In četudi je res, da se je otroški svet na zunaj in malo znotraj spremenil in da je možna drugačna poezija zanje, je Otonov nauk o najboljšem za otroke ukaz, ki ga moraš slišati in ubogati. In preko višin te njegove pesmi se ne prebiješ, ne prideš. In sem šel, kot sem rekel, od zadaj. Zmislil sem si knjigo samih kratkih pesmi, preprostih, zvočnih, ubranih na veseli dur otroške igrarije in malo na moj nezaželeni mol hude ptice, ki odnese mojega dečka v teman ocean večnosti. V sebi sem čutil svoj navdih, v ušesih zven Župančičevega verza. Morda sem grešil, vendar greh je bil sladak. Te pesmi imam še zmeraj rad. Oton pa, plemeniti bogatin, se mi zdi, ni bil nejevoljen. Zato mu pravim vnovič in spet in znova: hvala!

Zaradi vročine je nebo skoraj belo, čeprav namesto sonca visi ogromen pajek in grozi kot nevihtni oblak sredi norega poletja. V jedru je cvičkove barve in zdrizasto prozoren, da se slutijo obrisi njegove nenasitnosti. Iz potuhnjene glave štrlita bodalasti heliceri, v katerih je razločno viden strup, ki do skrajnosti napet čaka, da se bo lahko izbrizgal v kako telo in ga začel razkrajati. Razkrajati od znotraj. Razkrajati s strastjo. Razkrajati s prefinjenim občutkom za okus gospodarja, ki bo potem lahko srkal, dokler ne bo ostala samo lupina. Pomnik na bitko, dobljeno ali izgubljeno, odvisno od tega, na čigavi strani si.

Iz bradavic na zadku ima pajek spuščene vrvi. Pletejo se v vrečo, ki ji ni videti dna. Zato vse skupaj spominja na roko pristaniškega žerjava, ki čaka nad trebuhom tovorne ladje, da spusti ali dvigne tovor. Možno je oboje, kajti vrvi so napete in pajkove številne oči buljijo navzdol kot neprižgani žarometi, votlo in nepremično. Navzdol se trudijo tudi štirje pari kosmatih nog, ki kobacajo in praskajo v prostor. Vztrajno, kot da hočejo nekam. Zdi se, da v naslednji trenutek.

Ne vem, ali imam oči odprte ali zaprte. Če so zaprte, jih želim odpreti, če so odprte, jih želim zapreti.

Vročina je gospodovalno neznosna.

Spomnim se, da sva v sobi dva. Začutim nekakšno mentolsko olajšanje, hladečo sapico, spodbudno, vendar preveč površinsko, da bi upal ugotoviti, na čigavem kvadratu belega neba je pajek z bodalastimi pipalkami in lačnimi črnimi slutnjami.

Je na mojem?

Nemogoče! Ker bi to moral vedeti že včeraj ali predvčeraj ali kolikor pred sem že tu. Pajka bi opazil. Ne moreš ga prezreti, če si tukaj že toliko pred, da je čas izgubil svoj čas. Pa tudi ne pride kar tako, kadar se mu zljubi. Pajek pride vedno z razlogom. Najbrž je pričlenkaril, ko so odklopili Strička, ker je ena od aparatur ponorela. In to je bilo ponoči, spomnim se. Ampak! O, jebenti! saj se postelja še ni ohladila, samo rjuhe so zamenjali.

Glas medicinske sestre, poznam ga, odgrne zaveso v dan.

»Počutim se nebeško, samo ne vem, na kateri strani vrat sem,« odgovorim z glasom, ki mi je tuj. Vem, tak je zaradi cevke, ki so mi jo porinili v nos, in ne vem, kje v meni se konča. Skušam dvigniti glavo, da bi videl dno pajkove mreže. Ostane pri poizkusu. Glava je ujeta v nekakšno ovratnico, ki ne dovoli niti bolečine. Poškilim med stopaloma kot preko merka na puški. Slika je daljjevska izkrivljena in zdi se, da so predmeti iz testa. Možgani ne zmorejo korektur. Razločno pa vidim raznobarvne cevke. Cela množica jih je in vse so zabodene v neko telo. Človeško. Zagorelo je od sonca in napeto od mladosti. Glave ne vidim. Morda je sploh ni. Ampak, bedak! glava mora biti. Pajek ne lovi teles brez glave.

Na konico pogleda se zatakne obraz tablice, nekaj časa miglja, potem se izostri. Vidim črte, rdečo in modro in črno. Lomijo se, spreminjajo smer in se ustavijo brez kakšnega logičnega zaključka, še estetskega ne. Ej, Striček, pa je na tablici še toliko prostora za nadaljevanje!

Senco, ki nekaj počenja za mojim vzglavjem, zaupno vprašam, kdo je novi.

»Motorist.«

»Aha, spet eden, ki ni zvozil. Motonorist.«

Ne odgovori. Obrne se in za hip vidim obraz. Iz nočne izmene je. Torej ni dan, kot sem mislil. Ali pa je, kajti kdo ve, kakšen ritem imajo sence. Dan, noč, dopoldne, popoldne, jutri, včeraj. Če bi lahko obračal glavo, bi skozi okno videl nebesno nebo in bi vedel. Brez nebesnega neba nikoli zanesljivo ne veš, saj ti mimogrede podtaknejo umetno sonce. Če bi videl nebesno nebo, bi tudi vedel, da je zemlja nekje spodaj. Tam hodijo ljudje normalno: leva, desna, leva, desna. Hodijo in si ne domišljajo, da so ptice. Če si domišljaš, da si ptica, slej ko prej pristaneš nekje vmes, ne na nebu ne na zemlji. Pristaneš na neki postelji, z vratom v opornici in s pogledom na pajka, ki čaka.

Ptica? Od kod ptica?

Trenutka, ki me je prestavil sem, se ne spomnim. Sem si morda domišljal, da sem ptica?

Sestra na drugi strani zamenja Stričkovo nedokončano temperaturno listo z novo. To naredi kot bi zamahnila z zastavico: teci! Tako postelja še uradno postane Motonoristova. Hi, hi. Posrečeno tole: motonorist. Za slovar sodobnega uporabnega jezika. Med opombe bi bilo treba zapisati, da noriste najdemo v vseh panogah in da so nekatere panoge bolj morilske, druge bolj samomorilske.

Zakaj sploh zapisati?

Kar tako, za lastno sprenevedanje, haska tako ne bo. Na vekov veke, amen! Mladost je sama po sebi norost in kako naj se norost uči od norosti!

Naenkrat se šok soba spremeni v kazino, kjer se igra za velik dobiček. Zasvojeni igralci v belih, modrih in zelenih barvah so se organizirali v sistem in vlagajo žetone. Aparature mežikajo, vlečejo ravne, cikcakaste in valovite črte. Včasih se za črtami oglasi zvok, ki ga v naravi ne slišiš. Brez aklikvotov. Zlahka pretolče vse zaščite in kljuva direktno po lobanji in v njej. Še dobro, da se vedno dvigne kakšen rokav, kaj premakne ali samo krene s prstom in zvok umolkne.

Igralci so mi obrnili hrbte. Počutim se zapostavljenega. Nikogar ne zanimam. Če že, me ne gleda, me ne vpraša, mi ne odgovarja. Kontaktira z lučkami, ki mežikajo v vseh barvah, kot v kockarnici. Opazuje pijane plesalke, ki se opotekajo čez ekran in kdo ve kam odhajajo. Zmajuje z glavo nad številkami, ki se izpisujejo in izginjajo. Kaj jaz mežikam, izpisujem, piskam, mislim, ga ne briga.

Je to lahko posledica izboljšanja mojega stanja in bi se nemara moral temu veseliti?

Saj!

Vendar občutek, da je Motonorist glavni, noče izginiti. Pritiska v glavo in za grodnico. Duši, jebemti! Zaprt sem v batiskaf in tonem. Globoko. Pomislim še, kar naj bo glavni! Naj kar jezdi na tistem kovinskem dinozavru s platenkami ob glavi in temperaturno listo ob vznožju. Striček, ki ga je jezdil pred njim, sedaj čaka na odpustnico na kamniti mizi z listkom na nožnem palcu. Še pajek se ne zanima več zanj.

Zaskrbi me, če so mu zaprli oči? O ja, to pa. Najprej! Kajti nič ni bolj obtožujočega kot mrtev pogled, pa če si še tako čist. Že zato, ker si živ.

Nad mojo glavo zapiska.

»Danes ste pa zelo nemirni!« reče senca in se me dotakne. Toda le za hip, v mimozdrsu, saj še vedno tonem. Jaz ali senca?

Halo!

V ušesa mi prihajajo odtrgani in razcefrani kosmi besed. Skušam jih sestavljati v smisle. Kosmi so nekompatibilni. Kaj že pomeni, nekompatibilni? Eh, pojdi v rit!

Pajek uperi vame oko. Eno samo, votlo in brez dna, kot neprižgan žaromet. Vendar prebada. Prebada do kosti in čez. Prebada čez zavest. Hitim se opravičevati, da psovka ni bila namenjena njemu. Sploh pa »pojdi v rit« ni nobena psovka, to se kar tako reče. Oko me ne posluša, samo votlo strmi vame. Seveda, saj ni uho. Toda, kako potem dopovedati? Jebiga!

Ustnici začutim kot izsušeni poljski kolesnici, jezik med njima kot kravjak. Dolgo me ni bilo, kajti kravjak se ne izsuši v enem soncu. Vode, rečem in vem, da mi bo neka roka pristavila kozarec, če odprem oči ali ne.

Roke ni celo večnost.

Dotik ustnic me spremeni v rastlino. Strastno vsrkavam. Slišim, kako voda klokota po požiralniku navzdol. Pada kot Peričnik na nekem davnem izletu, kot Niagara v nekem davnem filmu. Na dnu se zapeni, potem umiri in steče v vse smeri. V ramenih se za trenutek obotavlja, nato najde pot in spolzi v konice prstov. Pogledam, prsti se premikajo. Palec, kazalec, sredinec, prstanec, mezinec. Tudi včeraj so se. Od vedno se. In tudi sedaj pridejo h glavi in primejo za eno in drugo uho. Prsti obeh rok.

Pijem še in občutek suverenosti se veča. Nekaj vseeno manjka.

Rečem: odgrnite mi noge.

Reče: saj so.

Rečem: prsti se ne premikajo.

Reče: to vam bodo uredili v Soči.

Ponovim: prsti se ne premikajo.

Ponovi: to vam bodo uredili v Soči.

Kisik na sto procentov, reče neka druga senca.

Vprašam: koliko časa sem tu?

Odgovori: enajsti dan.

Vprašam, če mi lahko kdo pove... ne izgovorim. Včasih pač nekaterih besed v nekem zaporedju ne moreš izgovoriti.

Zgrabi me, da bi se uprl. Ne vem komu, niti čemu. Morda prazni, ki manjka med enajstimi dnevi in čudeži, ki jih delajo ... kje že? Prekleta, kje že?!

Mimo pogleda, nekje s strani, zdrsrne roka s platenko. Aha: krasna si, bistra hči planin. Zaplavam. Sveže je. Nobenih robov, vse zaobljeno in mehko in zeleno. Sredi zelenega prgišče otrok spušča mehurčke, tisoče mehurčkov, ki se zbirajo v mavrico. Vanjo pripelje, ne morem verjeti, Motonorist. Leži na motorju, na hrbtu, z nogami na krmilu. Z rokami se steguje za mehurčki, ki se mu izmikajo. Njegovo početje me sili v smeh. Pravi butec je. Če bi stopil z motorja, bi bil z glavo sredi mavrice in lahko bi jo pil. Kako naj mu to povem? Toda, ali se mavrica lahko pije? To moram vedeti, preden ga ogovorim. Koga vprašati?

Ob Motonoristu se pojavita ženska in moški. Obnašata se starševsko. Moški je obstal pri vzglavju in ne ve, kam bi z rokami. Odloži jih

v žep, že naslednji trenutek izvleče in ujame pod trebuhom. Ženska frfota kot veščica, izginja iz pogleda in se pojavlja zdaj na eni, zdaj na drugi strani. In govori in govori. Ko je obrnjena v mojo smer, tudi meni.

»Tisočkrat sem rekla, samo ne motorja! Samo ne motorja! Tisočkrat! Če bi mu še ti rekel!«

»Za svoj denar ga je kupil.«

»Denar, denar! Tvoj otrok je!«

»Odrasel človek je.«

»Še vedno je tvoj otrok. Če bi mu vsaj enkrat rekel!«

»Bi kaj?«

Motonoristu so malo vzdignili glavo in lahko vidim sproščen, skoraj srečen obraz, ki ga kazi samo plastična cev v ustih. Ali pa tudi ne, saj je v spletu žic in drugih cevok, raznobarnih lučk in potujočih kričulj na monitorjih kot obraz astronava v vesoljski kabini. Poveljnik vesoljskega plovila. Ponosen in do konca profesionalen. Ne brigajo ga atmosferske prilike, ve, da v tej fazi leta ne morejo vplivati na smer. Vse deluje avtomatsko. On reagira izključno na nepredvidene napake v programu.

V kader vstopi znan obraz. Smehlja se kot svetilka na Gasparijevi božični voščilnici in potrpežljivo čaka, da se bo veščica ustavila.

»Ves čas sem mu govorila, gospod primarij, ves čas: samo motorja ne!«

»Poškodovano je četrto vretence, grodnica, rebra in pljučno krilo. Operacijo je dobro prestal. Nekaj časa bo v umetni komi.«

»Dolgo?«

»Kolikor bo potrebno.«

»Nekaj dni?«

»Nekaj tednov.«

Zdi se mi znano, že slišano ob moji postelji. Zato vse razvlečeno kot iz testa. Zato vse kot ja in vse kot ne. Kot smisel in nesmisel. Včasih pač na cevčicah bolj odprejo pipice, včasih manj in zato je včasih bolj, včasih manj vseeno. Motonorist še ni priplul v to orbito, njemu je še zelo vseeno. Kdo ve, v katerem ozvezdju se zdaj hrani njegov zadovoljni obraz, da ga niti plastična cev v ustih ne moti. Toda če bi pogledal, če bi Motonorist odprl oči, bi videl, da je cev v njegovih ustih napeljana iz pajkovega zadka in da pajek samo čaka na napako v programu. Malo je nestrpen, to je videti, kajti z aparaturami ga včasih pretentajo in se mora potuhniti. Ali pa gre, jebemti, v drugi kvadrat neba, ki je od vročine skoraj belo.

Nekdo me je vendarle opazil in čisto od blizu prišel v moj vidni snop.

»Kako si?«

Prekletó, kaj res ni nobenega drugega vprašanja na tem svetu! Kdorkoli pride: kako si? Zakaj sploh vprašujejo? Vprašanja zahtevajo odgovore. In kakšen je lahko odgovor na posteljo priklenjenega, od aparatur odvisnega in od pasu navzdol neobčutljivega trupla?

»Krasno, le nog ne čutim!«

»To ti bodo uredili v Soči!«

»Kurca bodo!«

»Tudi.«

Obraz v mojem vidnem snopu je sredi besede otrpnil kot vozniku,

ki se v kritični situaciji ne more spomniti, kakšen znak stoji pred križiščem in ne ve, ali naj pohodi plin ali zavoro.

»Tudi kurca ne čutim, če sva že pri tem. Vtaknjen imam kateter, in če se pripogneš, lahko v vrečki vidiš, koliko sem odtočil. Ne nascal, odtočil! Za scanje te najprej pritisne, potem čutiš, kako teče, in čutiš, kdaj neha.«

»Oprosti, nisem mislila...«

»Ja, vem, ampak tako je.«

Odleglo mi je, kot bi se odscal. Verjetno bi se sedaj moral opravičiti, češ, oprosti, saj veš, kako je, in tako naprej. Brez veze! Ona je normalna in nekaterih stvari pač ne more razumeti. Zdaj naj samo še začne, kdo vse me pozdravlja, pa tega je srečala pa onega pa pes me pogreša. Ali pa naj ... ne, ne! Zdaj ne. Ji niti na misel ne pride. Zdaj je v ospredju preživetje. Celo Soča je zgolj upanje, kajti do tja je treba mimo pajka. In če bo ta pretentan, je za njim drugi pajek in neko drugo upanje. In kdo ve, kolikokrat tako, dokler ne bo potisnjena v zadnji kot: kaj sedaj, ko ga imam in ga nimam.

Je sploh vredno upati?

»Zakaj je pa ta tu?«

Jebemti, saj to ni res: spet sprašuje! Razumem, da se trudi nastaviti neko nit za kvačkanje. Ampak, hudič hudičev, »zakaj je pa ta tu?« ni nit! In sploh, kaj me briga! Menda je zajahal blisk, pa ni vedel, da se ne da kriviti, in ga je neslo naravnost v pajkovo mrežo.

»Nocoj ga je prinesel pajek,« rečem.

Gledam, kako z očmi omete strop in nemara tudi vse kote. Zabava me. Gotovo ga ni opazila, pajka. Ona je tu samo na obisku.

Emil Habibi

Prevod: **Hana Alhady**
in **Mohsen Alhady**

SKRIVNO ŽIVLJENJE SREČKA PESIOPTIMISTA

1. knjiga JUAD (odlomek)

Palestinski pisatelj Emil Habibi se je rodil leta 1922 v Haifi in svojega rodnega mesta vse do smrti ni zapustil. Bil je vodilni član palestinske komunistične partije in poslanec izraelske komunistične stranke Kaeset v izraelskem parlamentu. To stranko je samovoljno zapustil in s prijateljem ustanovil novo komunistično stranko Palestinecev, imenovano Rakah, ki je aktivna še danes. Leta 1972 je izstopil iz parlamenta, da se je lahko posvetil pisanju, leta 1989 pa je opustil politiko in se vse do svoje smrti leta 1996 ukvarjal samo še s pisanjem.

Pisal je romane in kratke zgodbe, znana je njegova zbirka črtic Sekstina šestih dni (1984), ki govori o izraelski okupaciji Zahodnega brega in Gaze. Leta 1962 je izdal edino dramsko delo Nuriya.

Posebno pozornost bralcev in kritike je vzbudil njegov roman Skrivno življenje Srečka Pesioptimista. Napisal ga je leta 1974 in je med Palestinci kmalu postal zelo priljubljeno branje. Leta 1990 je prejel najvišje palestinsko priznanje za literaturo, pisatelju ga je podelil Jaser Arafat. Preveden v hebrejščino pa je dosegel tudi pri judovskih bralcih izjemen uspeh. Leta 2002 je prejel najvišjo izraelsko nagrado za literarne dosežke, pisatelju jo je podelil predsednik izraelske vlade Itzak Šamir.

Roman na zanimiv in svojevrsten način slika tipično življenje palestinskih Arabcev v Izraelu in govori o nenavadnih dogodkih in pustolovščinah tragikomičnega palestinskega junaka Srečka v Izraelu, ki so ga zahodni kritiki označili za novodobnega Kandida. Preveden v evropske jezike je tudi pri zahodnih bralcih in kritikih dosegel izjemno zanimanje in priznanje.

LITERATURA
Rast 3-4 / 2009

328

Srečko razglasi, da je bilo njegovo življenje v Izraelu zasluga osla

Začnimo torej od začetka. Vse moje življenje je bilo nenavadno in čudno življenje se lahko konča samo čudno. Ko sem vprašal svojega vesoljskega prijatelja, kako to, da so me vzeli k sebi, mi je odvrnil: »A obstaja kakšna druga možnost?«

Kako se je torej začelo?

Začetek je nastopil, ko sem se znova rodil po zaslugi osla. Primerilo se je, da so oni prežali na nas in streljali: ubili so očeta, Bog bodi milosten do njega. Med mano in njimi pa se je znašel tavajoči osel. Ubili so ga in tako je poginil namesto mene. In vse moje življenje, ki sem ga po tem dogodku živel v Izraelu, je bilo tako izključno zasluga te uboge živali. Kako bi torej presodil moje življenje?

Toda kljub temu se imam za izjemnega človeka. Mar nisi še nikoli bral o tistih psih, ki so pili zastrupljeno vodo, da bi opozorili svojega gospodarja in mu rešili življenje? Ali pa o konjih, ki so bežali s svojimi ranjenimi vitezi hitreje od vetra in se spehali do smrti, potem ko so svoje konjenike prenesli na varno. Toda jaz sem prvi človek, kakor vem, ki ga je rešil trmasti osel, in kakor vsi vemo, ta ne teče hitreje od vetra. Zato sem izjemen človek in čisto mogoče je, da so me vesoljci izbrali prav zaradi tega. Povej mi, no, kdo pa je izjemen človek? Je to tisti, ki je drugačen od drugih, ali ta, ki je drugim enak?

Rekel si, da me nikoli nisi opazil. To je preprosto zato, ker imaš otopele čute. Kolikokrat pa si naletel na moje ime v osrednjih časopisih, kaj? Mar nisi bral o tistih stotinah ljudi, ki jih je aretirala policija v Hajfi na Trgu kočij, zdajšnjem Pariškem trgu, ko je eksplodirala lubenica? Vsakega Arabca iz spodnje Hajfe so aretirali, vse tiste, ki so hodili, in vse tiste, ki so se vozili. Časopisi so omenjali imena uglednih ljudi, ki so bili aretirani pomotoma, in drugih.

No, drugi, to sem jaz. Časopisi name nikoli ne pozabijo. Kako potem lahko trdiš, da še nikoli nisi slišal zame? Jaz sem izjemen človek. Noben vpliven in razgledan časopis z zanesljivimi viri in uspešnimi reklamami, za katerimi, kakor vemo, stojijo plemeniti in trdni ljudje, me ne bo spregledal. Moj klan polni kašče in vinske kleti. Drugi, to sem jaz. Jaz sem izjemen.

Srečko razkrije svoj rodovnik

Moje ime, to je nesrečni Srečko Pesioptimist, se po vsej logiki povsem sklada z mojo fiziognomijo. Družina Pesioptimistov je znana in ugledna družina v naših krajih in izhaja iz naše skupne prednice, ki je bila ciprska sužnja iz Alepa. Za njeno glavo Timurlenk namreč ni našel dovolj prostora na piramidasti grmadi lobanj, čeprav je bila ta dolga kar 10.000 metrov in visoka 5 metrov. Zato jo je poslal z enim od svojih vojskovodij v Bagdad, da bi se tam umila in počakala nanj. Toda ona ga je ukanila (govori se, in to je družinska skrivnost, da je bil to tudi vzrok slovitnega masakra) in zbežala z enim od tuvejsadskih

Arabce v po imenu Abdžar. O njem je neki pesnik zapel:

*O, ti Abdžar sin Abdžara,
ločil si se v letu,
ko te je lakota dajala.*

Ta se je namreč ločil od nje, ko je ugotovil, da ga vara s Hlebceom, sinom Abu Amre iz doline Džafaltak. In ta se je z njo razšel v Bir Al Sabu. Naši predniki so se tako še naprej ločevali od naših prababic, dokler se nismo nastanili v neki ravnini ob obali. Pravijo, da je bila to Aka, in tako se je nadaljevalo vse do Hajfe. Ločevali smo se vse do ustanovitve države.

Po prvi nesreči leta 1948 so se sinovi naših družin razkropili in se nastanili na drugih arabskih ozemljih, ki še niso bila zasedena. Tako imam zdaj sorodnike na dvoru Al Rabija, na oddelku za prevajanje iz perzijsčine in obratno. Eden med njimi se je izuril v prižiganju cigaret nekemu kralju. Med nami so tudi: general v Siriji, generalpolkovnik v Iraku in generalpodpolkovnik v Libanonu, vendar je ta že preminil za infarktom tistega dne, ko je bankrotirala banka Antra. K naši družini sodi tudi prvi Arabec, ki ga je izraelska vlada imenovala za predsednika komisije za trgovanje z zeliščem hobezo v zgornjem Džalilu, čeprav je bila, kot pravijo, njegova čerkeška mati ločenka. No, ta še vse do danes zama zama terja zase tudi spodnji Džalil.

Moj pokojni oče je tudi pomagal državi še pred ustanovitvijo. Te njegove zasluge do potankosti pozna njegov prijatelj, upokojeni načelnik policije Adon Safsaršek.

Ko je moj oče padel kot mučenik na pločniku ob cesti in me je rešil osel, smo odpluli po morju do Ake. Ko smo se prepričali, da tam ni nevarnosti in da se ljudje ukvarjajo le s kožami, smo rešili svoje kože in zbežali v Libanon, kjer smo jih prodali in tako preživeli.

Ko ni bilo več kaj prodati, sem se spomnil očetovih besed, preden je izdihnil na pločniku: Pojdi k havardži Safsaršku in mu reci, da se je tvoj oče, preden je padel, spomnil nanj in ga prosil, naj najde nekaj zate. In res je nekaj našel.

Srečko prvič vstopi v Izrael

Prečkal sem mejo z avtom nekega vojaškega zdravnika, ki je osvajal mojo sestro v svoji ambulanti v Križni dolini v Hajfi. In ko smo se preselili v libanonski Sur, nas je sprejel. Ko sem posumil o njem in moji sestri, je postal moj najboljši prijatelj. Vprašal me je, če to skrivnost lahko zadržim zase. Odgovoril sem mu, da bom tiho kot grob, kakor zvezda, ki molči nad zaljubljeni. Opozoril me je še, naj držim jezik za zobmi, ker ga preveč stegujem. No, pa sem ga držal.

Ko sem mu zaupal željo, da bi se rad pretihotapil v Izrael, se mi je ponudil, da me odpelje tja s svojim avtom. Strinjal se je, da je to dobro zame, in odgovoril sem mu: »Pa zate je tudi.«

»No, pa pojdimo v božjem imenu,« je še pristavil in moja mama naju je blagosloвила.

Prispeli smo do Tršiha, ko so ga zapuščali sonce in ljudje. Stražarji so nas ustavili, zdravnik jim je pokazal izkaznico in oni so pozdravili. Bil sem zbehan. Zdravnik se je smejal in jih preklinjal in tudi oni so se smejali in ga preklinjali.

Prespali smo v Maliji. Ob zori sem se prebudil zaradi šepeta z zdravnikove postelje, ki je stala tik ob moji. Zadrževal sem dih in

prisluškoval glasu, ki je šepetal, da se njen mož nikoli ne zbudi ob tej uri. Pomislil sem: »No, to že ne more biti moja sestra, saj ona nima moža.« In v miru spal dalje.

Kosilo smo imeli v hiši njenega očeta v Abu Sinanu. Takrat je bilo to prepovedano ozemlje. Tja so zahajali samo vohuni, prekupčevalci z ovcami in klateški osli.

Zame so najeli osla, s katerim sem odjezdil v Kafr Jasif. To je bilo poleti 1948. In na oslu sem vse od Abu Sinana do Kafr Jasifa slavil svoje štiriindvajseto poletje.

Vodili so me do sedeža vojaškega guvernerja. Tja sem prijezdil na oslu. K vhodu so vodile tri stopnice in moj osel se je začel nanje ponosno vzpenjati. Presenečeni vojaki so navalili name, jaz pa sem kričal samo: »Safsaršek, Safsaršek!« Do mene je stopil tolst vojak in zarohnel: »Jaz sem vojaški guverner, zdaj pa dol z osla!« Odgovoril sem mu, da sem ta in ta, in da bom stopil z osla samo pri vratih havardže Safsarška. Začel me je preklinjati, zato sem zavpil: »Hočem k havardži Safsaršku!« Preklinjati je začel havardžo Safsarška in stopil sem z osla.

Raziskava o izvoru Pesioptimistov

Ko sem razjahal, sem ugotovil, da sem višji od vojaškega guvernerja. Kakšno olajšanje, da sem bil višji od njega, in to celo brez oslovih nog. Odpočil sem si na eni od šolskih klopi, ki so jo spremenili v guvernerjev sedež. In šolske table so postale mizice za pingpong. Kakšno olajšanje! Hvalil sem Boga, da sem višji od vojaškega guvernerja, in to celo brez oslovih nog. No, to je tudi ena od lastnosti naše družine. Za to pa se imenujemo Pesioptimisti. Ta beseda je namreč skovana iz besed, ki se nanašata na vse člane naše družine, od naše prve ločene Ciprčanke dalje. Ti dve besedi sta pesimizem in optimizem, zato nas imajo za Pesioptimiste. Pravijo, da je bil prvi, ki nas je počastil s tem imenom, sam Timurlenk, in to je storil po drugem masakru v Bagdadu. To je bilo, ko so izdali mojega prvega pradedu Abdžarja, sina Abdžarja, ko je jezdil na konju pred mestnim obzidjem. Ko se je ta ozrl in zagledal žareče plamene, je zavpil: »Če me ubijete, bo uničena Busra!«

Jaz, na primer, ne razlikujem med pesimizmom in optimizmom in se kar naprej sprašujem, kdo v resnici sploh sem, optimist ali pesimizem.

Ko zjutraj vstanem, se zahvaljujem Bogu, da me med spanjem še ni poklical k sebi. Ko pa se mi zgodi kaj slabega, se zahvaljujem Bogu, da se mi ni zgodilo še kaj hujšega. Kaj sem torej: optimist ali pesimizem?

Tudi moja mati je iz družine Pesioptimistov. Moj najstarejši brat je delal v pristanišču v Hajfi. Ko je prihrumel močan vihar, je odtrgal žerjav, ki ga je vodil, in treščilo ga je skupaj z žerjavom na morske čeri. Zbrali so ga in nam ga vrnili v koščkih, brez glave in drobovja. In to je bilo komaj mesec zatem, ko se je oženil. Njegova nevesta je točila bridke solze, kričala je in objokovala svojo nesrečo. Moja mati je nekaj časa tiho jokala z njo, kar naenkrat pa jo je popadla jeza in je rekla: »Dobro, da se je zgodilo, kakor se pač je, lahko bi bilo še hujše.« In nihče se temu ni čudil, razen neveste, ki ni bila iz naše družine in ni poznala naše modrosti. Znorela je in izgubila vso razsodnost. Začela

Emil Habibi
SKRIVNO ŽIVLJENJE SREČKA
PESIOPTIMISTA

je vpiti na mojo mater: »Kaj bi bilo lahko še hujšega, ti stara nesrečka (Nesrečko je namreč ime mojega pokojnega očeta), kaj je sploh lahko še hujšega od tega!« Materi ni bil všeč ta nevestin mladostni zanos in je mirno rekla, kot bi vedeževala: »Na primer to, da te nekdo ukrade, ko je tvoj mož še živ, in zbežiš z drugim moškim.«

In znano je, da moja mama na pamet in do potankosti pozna naše rodovniško drevo. In zares je nevesta dve leti za tem zbežala z drugim moškim, ki pa je bil neploden. Ko je moji materi prišlo na uho, da je mož jalov, je samo ponovila svoj že znani refren: »Zakaj se torej ne bi zahvalili Bogu? Kdo smo: pesimisti ali optimisti?«

W

Marko Pršina: REKA KRKA IN
MLIN, fotografija

Marko Pršina: VELIKA PREPADNA, fotografija

Dragica Breščak »KJE SO TISTE STEZICE ...«

Učne poti po Dolenjski in Beli krajini

Rimske, laške, »ul'ce« pod Gorjanci in v Beli krajini, po katerih so gonili živino na pašo, srednjeveške poti med gradovi, ki jih je že skorajda prerasel gozd in včasih še grad težko najdemo, poti v izgubljenih vaseh, kjer je bilo življenje še pred sedemdesetimi leti – ne bom pisala o njih, tudi kolesarskih in vinskih ne bom omenjala. Tokrat si bomo utrli pot po učnih poteh po Dolenjski, Beli krajini in Zasavju. Prav posebnih, pred nami so jih že začrtali in označili ljubitelji te pokrajine. So večinoma kratke, sprehajalne poti za pohodnike, primerne za otroke, šolarje in starejše, za domačine in ob primernem vodenju tudi za tuje turiste. Pripravili so jih ljubitelji narave, učitelji in strokovnjaki Zavoda za varstvo narave in Zavoda za varstvo kulturne dediščine Novo mesto, Zavoda za gozdove, Dolenjskega muzeja, društva; pohode in prireditve ob njih pa pripravljajo šole, turistična društva, pogosto s podporo občin.

Polharska pot¹

Polhanje je bilo ena od zvrsti kmečkega lova, izpričano že 1270. leta. Kako vrag podi polhe, je opisal J. V. Valvasor, ta lov pa je tradicionalen še danes na Dolenjskem in Notranjskem. Polh si jeseni nabere debelo plast tolšče, zimo pa prespi. Temperatura mu upade le stopinjo nad lediščem in se spomladi prebudi pol lažji.

Iz nekdanje kočevarske vasi Pogorelec, ki so jo Italijani med roško ofenzivo 1942. leta požgali, poteka krožna pot. V polharskem domu hranijo zbirko starih pasti in primerke nagačenih polhov, tudi belega (albina) in črnega (melanističen primerek). Po približno pol kilometra je na levi strani 55 metrov globok kotlast udor – podstenska kolisevka, kjer je zrastel mraziščni smrekov gozd – eno redkih naravnih rastišč smreke na Kočevskem rogu.

Če se povzpnejo z gozdne ceste, ki vodi od vasi Pogorelec desno proti Frati, na vzletišče zmajarjev, se nam odpre razkošen pogled na Dolenjske Toplice in Krko proti Novemu mestu.

Arheološka pot Cvinger²

Začetki 2,5 kilometra dolge pešpoti so v Meniški vasi, pri pokopališču v Dolenjskih Toplicah in ob cesti Dolenjske Toplice-Meniška vas nasproti odcepa za Dolenje Polje. Na griču Cvinger med dolinami Krke, Sušice in Radešnice je v starejši železni dobi v prvem tisočletju pr. n. š. nastalo gradišče, obdano najprej z zemljenim, nato pa

1 Hudoklin A. in ostali, Polharska pot, Druščina polharjev Polh na Dolenjskem, 2001

2 Hudoklin A., B. Križ, Arheološka pot Cvinger, Turistično društvo Dol. Toplice, 1997, ponatis 2007

Table in rekonstruiran del obzidja na Cvingerju. (Foto: M. Pršina)

s kamnitim obzidjem, ki je bilo dolgo 720 metrov, visoko kar nekaj metrov in okrepljeno s pokončnimi bruni. Stavbe ob obzidju so bile lesene, ometane z glinenim ometom, nekatere so imele kamnite temelje. V naselju so našli kose keramičnih posod, glinasta vretenca, uteži za tkanje, brusne kamne, kamnite žrmlje za mletje žita. Osnovna prehrana kaže, da so tu prebivali živinorejci in poljedelci, saj so se prehranjevali v glavnem z mesom domačih živali in žitaricami, med njihovimi jedmi je bilo le redkokdaj meso lovnih živali.

Gospodarstvo je temeljilo tudi na proizvodnji železnih izdelkov, ki so jih izdelovali s taljenjem v okolici nabrane železove rude limonitnega bobovca, s tem pa so omogočali trgovino z ljudstvi z območij severne Italije, Alp, Panonske nižine, Balkana in Baltika. Območje talilnic je nad današnjo vasjo Sela, podobne kot so jih našli tudi v Hmelčiču blizu Hmeljnika, sledove žlindre pa so zasledili tudi v pobočjih pod obzidjem prazgodovinske naselbine na Vinkovem vrhu. Magnetometrične raziskave so dokazale obstoj nekaj sto talilnih peči: okroglih, ovalnih ali pravokotnih z ilovnatim ostenjem.³ Uporabili so jih le za enkratno taljenje. V bližini je še vidnih 26 gomil, nekatere so bile v uporabi tudi 300 let. Ker so bile gomile izkopane že 1898 in leta 1899, so dragocene najdbe večinoma v Prirodoslovnem muzeju (Naturhistorisches Museum) na Dunaju. Dular omenja, da je starinokop Jernej Pečnik po sporu z Alfonsom Müllnerjem iz Deželnega muzeja v Ljubljani najdbe pošiljal na Dunaj, do 1908. leta je izkopaval kar na 60 gomilnih grobiščih po Dolenjski, med drugimi tudi na Selih pri Dolenjskih Toplicah. Kozinc⁴ pravi o Pečniku, da je imel intuicijo desetega brata in sodobnega detektiva. Njegova izkopavanja so bila žal slabo dokumentirana, sprva celo brez ohranjenih grobnih celot. V cvingerskih gomilah je našel železno in bronasto orožje, bronast, steklen in jantaren nakit, lončene in bronaste posode. Cvingerska vedrica, na kateri je prikazan dvokolesni vprežni voz z voznikom in konji, konjenike, številne človeške in živalske like, spada med najpomembnejše spomenike situlske umetnosti v Evropi.

Vedrice - situle so bile preveč dragocene, da bi vanje zajemali vodo, in so za to raje uporabljali neohranjeno leseno posodje. Po vodo pa ni bilo treba daleč, saj se vije v dolini pod gozdom kratek tok Radeščice. Njen močan izvir v Podturnu ima pretok kar okoli 300 litrov v sekundi, neugodno pa je, da se sedaj ob večjem deževju skali, saj so bile dokazane podzemne povezave s Šalkovskim potokom pri Kočevju in opuščeni kočevski premogovnikom in pogosto ne ustreza bakteriološkimi kriterijem za pitno vodo⁵. Še en izvir je pri vasi Obrh, ki pa je šestkrat manjši, a dolgoročno še ustreza za zajetje pitne vode.

Gozdarska pešpot Straža-Frata⁶

Okrogel zeleno-bel znak vodi po kar 18 kilometrov dolgi poti, ki povezuje dolino Krke z gozdovi na Brezovi Rebri. V Dolenji Straži pelje mimo centralno zasnovane cerkve Marije Vnebovzete, kjer je bila 2004. leta obnovljena iluzionistična stropna poslikava. Drugi

3 Dular J., Halštatske nekropole Dolenjske, Založba ZRC, Ljubljana 2003, gl. tudi Dular J., B. Križ, Železnodobno naselje na Cvingerju pri Dolenjskih Toplicah, Arheološki vestnik 55, 2004

4 Kozinc Ž., Lep dan kliče 2, Modrijan, Ljubljana 2001, 44

5 Plut D., Vodni viri novomeške občine, Dolenjski zbornik, Novo mesto, 1990

6 Tavčar J. in ostali, Gozdarska pešpot Straža-Frata, Zavod za gozdove, OE Novo mesto, 2005

krak poti vodi iz Gorenje Straže, kjer je vredna ogleda tudi nedavno obnovljena cerkev sv. Tomaža. Po nastanku srednjeveška je bila v drugi polovici 17. stoletja barokizirana, baročna je tudi oltarna oprema. Avtor novejše freske nevernega Tomaža je Stane Jarm. Na pobočju Srebotnika se odpira kraška jama Velika prepadna, ki skriva eno najbolj zasiganih kapniških dvoran na Dolenjskem. Obisk jame je možen le v spremstvu jamarjev. Blizu vsaj 150 let starih lip na Brezovi Rebri je nekoč stal gradič. Pri Domu na Frati, nekdanjem prebivališču oskrbnika Auerspergerjevih gozdov, je bila 29. oktobra 1941 ustanovljena Novomeška četa in na ta dan je včasih Novo mesto praznovalo občinski praznik. Mimo Frate potekajo tudi evropska pešpot E7, Trdinova pot in planinska pot Ljubljana-Zagreb. Odcep E7 poti je imenovan po aktivistki Mari Rupena, rojeni v Mirni Peči, in vodi od Dolenjskih Toplic preko Brezove Rebri in Frate v Globodol, nato pa po Dobrniški kotlini v Žužemberk. Na spletnih straneh kulturno turističnega društva v Dobrniču⁷ so zapisali, da je dolga 22 kilometrov in boste zanjo porabili okoli sedem ur.

Pešpot Luknja⁸

Luknja je izvorna dolina reke Temenice s kraškimi pojavi: Lukenjsko jamo, Jamo za gradom, breznom Velika Stražica, estavelo – obliko ponora, ki vodo sprejema, ko je njena podzemna raven pod njeno višino, kadar pa ta raven dovolj naraste, pa estavela postane izvir. Poleg ponornice Temenice prihajajo tu na plano domnevno tudi vode z Dobrniškega in Globodolskega polja. V Lukenski jami so našli sledove zadrževanja človeka v starejši kameni dobi: orodja iz kremenca so bila z radiometrično analizo C14 ocenjena na starost okoli 12.000 let. Med najdbami so tudi kosti alpskega svizca, severnega jelena, losa, bobra, orjaškega jelena, divjega goveda in planinskega orla. V višjih plasteh so naleteli na ostanke precej mlajših kultur od neolitika do rimskega časa.

Grad Luknja je bil eden najbolj utrjenih dolenjskih gradov s poslikavami, podobnimi kot kot na gradu Grm in cerkvi v Dolenji Straži, in štukaturami. Med številnimi lastniki je bil tudi Erazem Predjamski. Izvir Temenice je poganjal grajski mlin in žago, ki sta bila 1908. leta preurejena v elektrarno. Današnji jez in elektrarna s francisovo turbino sta bila zgrajena 1919. leta, po rekonstrukciji leta 1985 elektrarna ponovno obratuje. Ob vhodu v dolino sta bila leta 1908 postavljena mlin in žaga, ki je ena redkih ohranjenih žag horizontalnega teka s pogonom na vodno turbino.

Po prvi svetovni vojni je bil grad zaradi davka na streho razkrit in prepuščen propadu. Dandanes je pomladnih, poletnih in jesenskih dneh nad njim včasih kar živahno, saj so si v stenah nad njim označili vzpone plezalci.

Od Zijala do sv. Ane⁹

Temenica je največja dolenjska ponikalnica in pri vasi Dolenje Ponikve je še posebej zanimivo opazovati spomladi po močnejšem

Ladislav Benesch: Grad Luknja leta 1867, svinčnik

7 <http://www.dobrnica.si/>, 16.3.2009

8 Breščak D. in ostali, Pešpot Luknja, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, 1998

9 Hudoklin A. in ostali, Na sprehod od zijala do Svete Ane, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, 1996

deževju, kako se vode prelivajo in zginjavajo v številnih požiralnikih. Po 1600 metrih rečica drugič privre na plano pod skalno pečino, poimenovano Zijalo ali Medena pečina. Kozinc¹⁰ primerja Temenico z vilinskim bitjem, ki zna čarno odpirati bistre zelenomodre oči. V rove jezera ob izviri so jamarji prodrli 65 metrov daleč. V spodmolu tik nad Zijalom sta dve kraški jami: Ajdovska, kjer naj bi po izročilu prebivali Ajdi, in Fantovska. Od izvirov vodi pešpot na 150 metrov višje prazgodovinsko gradišče Vrhpeč, kjer še lahko vidimo utrjene nasipe. Na vrhu hriba stoji cerkev sv. Ane, srednjeveška stavba z gotskim portalom in baročnim glavnim oltarjem.

Arheološka pot pri sv. Petru¹¹

Podoba bose noge, ki je bila že zdavnaj v mokronoškem pečatniku in je danes tudi v mokronoškem grbu, obuja stare zgodbe, kaže pa na arheološko pot po Gorenjem Mokronogu. Območje Mokronoga je bilo poseljeno od pozne bronaste dobe.¹² Odmaknjen svet Debenškega hribovja južno od Mokronoga pa je nudil zatočišče prebivalcem v prazgodovini, nato spet v nemirnih časih propadanja rimskega cesarstva v 4. in 5. stoletju, kasneje so se jim pridružili še Slovani. Njihovo pogansko naselitev lahko slutimo v ledinskih imenih Ragac (Rogatec), pridružila se jim je Marijina cerkev na Svetem vrhu in cerkev sv. Petra na Gorenjem Mokronogu: častili so bogove neba, zemlje, ognja in vode. Vrajski breg ali Vrajk kaže na pogansko deželo, kamor po smrti odidejo duše: tu je le deloma odkrito grobišče z maloštevilnimi pridatki iz 6. in 7. stoletja. Analize izkopanin kažejo, da je večina prebivalcev doživela okrog 30 do 40 let, nihče ni presegel starosti 60 let. Ženske so na glavah nosile težka bremena, zlomi so bili slabo naravnani, ostanki kažejo tudi na sorodstveno povezanost. Na ravnici vrh grebena so našli ostanke okroglaste lesene zgradbe, kar bi lahko potrjevalo izročilo, da je tu stala preprosta lesena cerkvica, pisni viri pa omenjajo, da so v 8. stoletju v Panoniji Franki naleteli na nepismene duhovnike.

Na najvišjem mestu grebena med dvema izvirova potoka Laknica je stal grad (Gorenji) Mokronog. Odlomki kuhinjskih in pivskih posod ter lončenih pečnic, ki so jih našli v ruševinskih plasteh v njegovi okolici, sodijo v 10. do 16. stoletje, prva pisna omemba pa sega v leto 1137. Zanimivo najdbo predstavljajo kamnite topovske krogle zadnjih braniteljev. Kostanjeva bruna v gradu so bila iz dreves, ki so rasla vsaj še leta 1515 in so zoglenela v požaru, morda med velikim kmečkim uporom 1573. leta., v Valvasorjevem času pa je bil grad že v razvalinah.

V strmem pobočju nad gradom je postavljena cerkev sv. Petra iz 12. stoletja, verjetno na skali, kjer je bila po pripovedkah nekoč vdolbina v obliki stopala, sled boga Mokronoga, ki je prebivalcem prinašal dež in življenje. Romanska je tudi rotunda nad cerkvijo: spodaj so shranjevali kosti, gornji del pa je kapela.

Grajska gozdna učna pot Stari grad

Začetek poti z označevalno tablo in zemljevidom je ob cesti pod Starim gradom. Pot je označena z modrim znakom v obliki silhete

Romanska kostnicav Gorenjem Mokronogu. (Foto: M. Pršina)

10 Kozinc Ž., Lep dan kliče 2, Modrijan, Ljubljana 2001, 332

11 Bavec U., T. Golob, A. Pleterski, Arheološka pot pri sv. Petru, Zavod za varstvo kulturne dediščine Novo mesto, 2000

12 Dular J., Halštatske nekropole Dolenjske, Založba ZRC, Ljubljana, 2003

Stari grad. (Foto: D. Breščak)

gradu. Na začetku je speljana po gozdu na pobočju pod gradom, približa se potoku Lešnica, ki je zlasti slikovit, ko je vsaj deloma ukovan v led. Ob poti lahko opazujemo posamezna označena drevesa (beli gaber, dob, cer, duglazijo, robinijo, lesniko).

Pripovedke omenjajo, da so Stari grad, ki se pne nad prvim delom poti, gradili velikani, tako da so si podajali kamne s hriba na hrib, po eni varianti kar z Velebita. To seveda, če ne drži tista zgodba, da ga je gradil sam Samson. Še danes lahko opazite kamenje te gradnje ob poti. Tu nekje so po zgodbi, ki jo je zapisal Trdina, taborili Turki, »pušili duhan in kavo« in čakali, da se prebivalci gradu zaradi lakote predajo. Pa so jih pregnali: z gradu so vrgli dva panja čebel, ki so pognale sovraga v beg.

Kot navaja Otorepec¹³, se Stari grad zatrdno omenja v zgodovinskih virih šele leta 1300, bil pa je v lasti različnih plemiških družin: Baboničev, Čreteških, Krupskih, Ortenburžanov, Blagajskih, Celjskih grofov, Obračanov. Zadnji so ga imeli v posesti kar 170 let. K temu rodu je pripadal tudi protestant, kot večina takratnega kranjskega plemstva, Erazem, ki je mladoleten obljubil poroko hčerki viteza Scharfa z Vrhkrke, poroki in denarni kazni pa se je izognil, ko ga je bržkone izsiljene obljube leta 1508 odvezal cesar Maksimiljan. Kasneje je sodeloval v protiturških bojih na Ogrskem in v bitki pri Mohaču 1526. leta. Dve leti kasneje, ko so grad napadli Turki, je bil še vedno na vojnem pohodu, jeseni 1529. leta pa je kot vojni svetnik kranjskih stanov pomagal pri obrambi Dunaja, ki ga je oblegal Sulejman Veličastni. Še Erazmov vnuk Krištof II. se je boril proti Turkom: bil je poveljnik oddelka arkebuzirjev in se je leta 1593 udeležil odločilne bitke pri Sisku, kasneje pa je upravljal urad poveljnika Vojne krajine v Karlovcu.

Sredi 17. stoletja je grad prešel v roke številne Breckerfeldove družine, ki je imela dobro izobrazbo in številne gospodarske talente, uživali so v lovu, umetnosti, leposlovju in naravoslovju. Pod gradom je bil ribnik, na pristavi Jezero pa tople kopeli. Opremljen je bil z bogatim

pohištvo, knjižnico in slikami. Zadnji moški potomec Breckerfeldov je živel večinoma pri svojih sorodnikih na gradu Pogance in so ga 1841. leta pokopali v grajski cerkvi sv. Roka.

Na Valvasorjevi upodobitvi je videti veliko gospodarsko poslopje desno od gradu, morda s hlevi in golobnjakom in še danes lahko ugle- damo stare ruševine. Vrhovec omenja, da je bil Stari grad leta 1886 že zelo zanemarjen. Danes je nekdanji grajski vrt zaraščen, tudi v nedavnih gozdnih zasaditvah se bojujejo za prevlado drevesa in robide. Sam grad je bil deloma preurejen, neustrezno, kot pravi kastelolog dr. Ivan Stopar, na celovito prenovo pa še čaka. Desno nad cesto, ki vodi v grad, še lahko opazimo zidovje, ki je omejevalo stari sadovnjak.

Za gradom nas cesta pripelje do domačije, kjer je bila doma 2008. leta preminula žena Aleksandra Rankovića, Slavka, v bližini je Bece- letova jama, kjer je izgubil življenje partizan Vinko Paderšič – Batreja s soborci. Če nadaljujemo pot ob potoku in ga prečkamo, se lahko povzpemo do trškogorske posebnosti, devet metrov visokega slapa Kobile levo za vasjo Češnjice. Označena pot pa vodi preko nekda- njega grajskega sadovnjaka proti Herinji vasi in zaokroži nazaj proti izhodišču pod gradom.

Pot je pripravila Osnovna šola Otočec.

Učna pot Kučar – Kolpa¹⁴

Krožna pot vodi iz kampa Podzemelj ob reki Kolpi na prazgo- dovinsko gradišče na Kučarju in nazaj. Hribček Kučar naj bi bil Velebabino grobišče, Velebaba pa velikanova žena. Kadar je tkala, je toliko platna natkala, da so se vsi Belokranjci oblekli v brageše in robače, vse postelje v Beli krajini pa so imele prestirala. Po njeni smrti je velikan zapustil Belo krajino.

Naravna ležišča železove rude so tu omogočala razcvet železarstva že v 8. stoletju pr. n. š., ko je bil Kučar najpomembnejše prazgo- dovinsko naselbinsko območje v Beli krajini.¹⁵ V ta čas sodi tudi bronast antenski meč, ki je simbol te učne poti, najden pa je bil v eni od gomil. Lesene stavbe, ki so jih odkrili z izkopavanji, so bile uničene v požaru v 4. stoletju pr. n. š. Tik pod južnim vrhom gradišča na vrhu Kučarja je še ohranjen obrambni zid. V kasnejših obdobjih ni neposrednih dokazov o poselitvi na vrhu, ob vznožju pa je bilo mlajšeželeznodobno grobišče. Veliko kasneje, v začetku 5. stoletju n. š., so v nemirnih časih ob koncu zahodnega rimskega cesarstva na severnem vrhu Kučarja zgradili dve cerkvi, krstilnico in več zgradb. Ob prihodu Slovanov in Avarov v začetku 7. stoletja je bila ta poseli- tev uničena ali opuščena. Zanimiva je tudi lokacija kasnejše cerkvice sv. Helene na največji gomili ob vznožju Kučarja.

Reka Kolpa, ki je vključena v evropsko ekološko območje Natu- ra 2000, je s 113 km najdaljša slovenska dinarsko-kraška reka. V celotnem toku je naravno ohranjena, kar omogoča izjemno biotsko pestrost. V okolici Podzemlja, Krasinca in Gribelj boste lahko opazili celo gnezdišča štorkelej.

Neštete so še druge možnosti občudovanja in preučevanja naše dežele: devetnajst občin Dolenjske, Bele krajine in kočevsko-rib-

14 Mason Ph. in ostali, Učna pot Kučar – Kolpa, Turistično društvo Vigred Metlika, Zavod RS za varstvo narave, OE Novo mesto, Zavod RS za varstvo kulturne dediščine RS, OE Novo mesto, 2008

15 Dular J. in ostali, Kučar, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana, 1995

niškega območja je povežalo v regijsko mrežo kar 1400 kilometrov pohodnih, kolesarskih, jahalnih in vodnih poti in vanjo so vključili kar 200 naravnih in kulturnih znamenitosti!¹⁶ Naj vas zgornji zapis spodbudi, da si boste poiskali dodatne informacije na internetu, v turističnih pisarnah, pri domačinih in v knjigah.

Veliko boste videli in doživeli na teh poteh, ni pa na njih več bosopetih nožic, ki so po njih drobencljale od zgodnje pomladi do pozne jeseni, ni več vonja po sveže uhojeni zemlji, ne boste več videli ročnopletenega pisanega svitka na dekliški glavi, na njem pa poln jerbas »molin« s Kočevskega roga, ne boste več srečali ženic s temno ruto in »korbco« jajc, ki so jih nesle izpod Gorjancev »u mestu na plac«, pa se podale še peš nazaj, seveda.

Še vedno pa vas bo vonj cvetočih mej prestavil v davna pretekla stoletja, vam pokazal, kje so hodili naši predniki. Te poti so bile prav gotovo uhojene z ljubeznijo do te deželice in prav gotovo vam prezračijo pljuča in misli in napolnijo dušo.

Ressljeva pot po Krakovskem gozdu¹⁷

Krakovski gozd, največji nižinski gozd v Sloveniji, je naravni rezervat z značajem sekundarnega pragozda, kjer lahko dobimo občutek, kako narava sama gospodari v gozdu, in občudujemo vitalne stoletne hraste dobe, odmrlle stoječe in padle velikane, v zgodnji pomladi pa tudi cvetočo podrast. Kozine¹⁸ omenja, da je to velikanško drevesno zeleno jezero ostanek gozda, ki se je še ob koncu 18. stoletja raztezal od Kostanjevice do Krškega, stara Avstrija pa je tu našla vir dobrega ladijskega lesa. Lahko si zamislimo, kako težavni so bili posek, spravilo in transport veličastnih debel iz tega pragozda. Skulpture, narejene v kar nekajletnem obdobju iz veličastnih dobovih debel, lahko občudujemo v parku Forma viva okoli kostanjeviškega samostana. Eden najdebelejših slovenskih orjakov, ki ga še lahko občudujemo v rasti, je Cvelbarjev dob pri vasi Malence na robu Krakovskega gozda. Občasno so v gozdu opazili vidro, po naselitvi na Hrvaškem pa tudi bobra. To je ena pomembnejših lokalitet ptic, ornitološke raziskave so potrdile prisotnost kar 112 vrst, med njimi je črna štoklja, tu gnezdijo tudi srednji detli in golobi duplarji, tu je tudi edino gnezdo orla malega klinkača v Sloveniji.

Ta ekosistem je zelo občutljiv in ga lahko ogrozijo posegi, ki bi poslabšali obstoječe hidrološke razmere. Zamočvirjen gozd je preprečen z izsuševalnimi kanali, ki jih je v prvi polovici 19. stoletja načrtoval Josef Ressel, gozdar in izumitelj ladijskega vijaka, ki ga je okoli leta 1920 preizkušal na Krki. Po njem se imenuje tudi 8 kilometrov dolga pešpot, opremljena z označevalnimi tablami, z izhodiščem pri gostilni Žolnir v Kostanjevici.

Pišece in vodna učna pot Gabernica

Vas Pišece leži ob južnem vznožju Orlice, na prijetni, zavarovani sončni legi ob cesti, ki pelje iz Globokega na Bizeljsko. Gozdna pot Pišece¹⁹ poteka krožno iz vasi po lokalni cesti v bližini rojstne

16 Več o tem projektu: Koščak M., Po poteh dediščine Dolenjske in Bele Krajine, Rast 1 (121), februar 2009, 74

17 Hudoklin A., Krakovski gozd, DOPPS, Zavod za gozdove, OE Brežice

18 Kozine Ž., Lep dan kliče, Modrijan, Ljubljana, 2000, 129

19 Oršanič H. in ostali, Gozdna pot Pišece, Brežice, 1993

hiše jezikoslovca prof. Maksa Pleteršnika (1840-1923) do pišeškega gradu.

Grad je bil zasnovan v romanskem obdobju, osrednji stolp je bil zgrajen med letoma 1200 in 1220, od konca 16. stoletja je bil v lasti družine Moscon, ki ga je dodatno utrdila in zgradila obodne trakte. Grad je sedaj v državni lasti in je bil nedavno skoraj v celoti obnovljen. V okoliškem parku, ki je bil urejen v angleškem slogu, lahko vidite poleg domačih tudi iz tujine prinešene drevesne vrste: sekvoje, platane, katalpo, gledičijo, ginko. Ko se pot oddalji od gradu, lahko občudujete preddinarski podgorski bukov gozd, ki na Orlici raste med 200 in 600 metri nadmorske višine. V zeliščni plasti lahko občudujete med drugimi rastlinami tudi trobentice, navadno tevje, deveterolistno konopnico, temno škrlatni teloh, pasji zob, kovačnik. Grmovne vrste v tem tipu gozda so: navadni volčin, rumeni dren, dobrovita, brogovita, navadna kalina in druge. Biološko najmočnejša drevesna vrsta je bukev, opazimo pa še posamezne primerke gradna, češnje, lipe, belega gabra, javorja, maklena. Druga gozdna združba, ki se razprostira na višji nadmorski višini, pa je preddinarski bukov gozd, kjer je osnovna graditeljica bukev, od drugih vrst pa so najpogostejši plemeniti listavci: gorski in ostrolistni javor, gorski brest. V grmovni plasti so poleg podmladka drevesnih vrst še črni bezeg, navadna leska, srhkostebelna robida.

Za celotno pot potrebujemo dve do tri ure, lahko jo uberemo tudi po krajši varianti.

Druga pot, ki ima prav tako lahko izhodišče v Pišecah, je Vodna učna pot Gabernica.²⁰ Gabernica, levi pritok Save, ima skoraj 80 km² veliko povodje. Sprva se pretaka po podzemnih razpokah Orlice, na dan pa priteka v meziščih v Pišecah in je že pri izviru deloma zajeta za vodovod. V Pišecah, kjer je bilo nekdanje mlinarstvo poleg trgovine z vinom zelo pomembno, je bilo nekoč kar sedem vodnih mlinov, v spomin na stare čase se danes vrti le eno kolo. Učna pot poteka južno od Pišec in opozarja na funkcijo potoka v gozdu in dolini, ribnik, obvodni svet. Kot primer potoka, ki še živi v sozvočju s človekom, je potok nad cesto Globoko-Bizeljsko: struga je polna naravnih meandrov, ob bregovih je bogata vegetacija. Nižje se je ob regulaciji Gabrnice nivo talne vode znižal, obdelovalna zemlja pa je postala ustrežnejša za pridelavo hrane. Naprej proti Savi so na nekdanji prodni vršaj ledenika reke nanosile prod in pesek, spreminjale strugo, puščale mrtve rokave, mlake in globeli. Ravan, kjer se pojavljajo studenci, se imenuje Dobrava. Tu je še ohranjen hrastov poplavni gozd, smreke v njem pa so umetno vnesene. Med Kapelskimi goricami in Sotlo je občasno poplavljen uravnava - Jovsi, lepo ohranjen primer kulturne krajine močvirnih travnikov in steljnikov. Tu živi več kot 80 vrst ptic, skoraj tri četrtine jih tudi gnezdi, med njimi tudi v svetovnem merilu ogroženi kosec.

Povodje Gabrnice meri skoraj 80 km². Po 17-kilometrnem popotovanju se blizu Brežice izliva v Savo. Na južnem obrobju Brežiške kotline pa ni le stičišče Save, Krke in Sotle, ampak priteka pri Čatežu tudi topla voda izpod Gorjancev, ki se pretaka v urejene bazene Čateških Toplic.

PREGLEDNICA UČNIH POTI

- 1 Polharska pot
- 2 Arheološka pot Cvinger
- 3 Gozdarska pešpot Straža-Frata
- 4 Pešpot Luknja
- 5 Od Zijala do sv. Ane
- 6 Arheološka potpri sv. Petru
- 7 Grajska gozdna učna pot Stari grad
- 8 Učna pot Kučar - Kolpa
- 9 Resslerjeva pot po Krakovskem gozdu
- 10 Pišcece in vodna učna pot Gabernica

NE ZLIVAJ VODE V MORJE, NE PRINAŠAJ SOV V ATENE!

Res bi bilo podobno tem odvečnim dejanjem, če bi Novogoričanka, po izobrazbi humanistka, v dolenski reviji Rast skušala povedati kaj novega o delu naravoslovca Ferdinanda Seidla. Novomeščani se vsak dan srečujejo z njegovim imenom in pomenom: po njem se imenuje ulica, ob kateri stoji gimnazija; mnogi vedo, da je njegova zasluga, da se najvišji vrh Gorjancev imenuje Trdinov vrh.

Njegovo znanstveno delo je bilo ovrednoteno ob 50-letnici njegove smrti z znanstvenim simpozijem v Novem mestu in zbornikom. Na začetku knjige je urednik Andrej Hudoklin napisal:

“/ .../ Med redkimi dolenskimi naravoslovci nam nedvomno največ pomeni prav Ferdinand Seidl (1856 -1942), naš novomeški rojak in akademik. Kot eden najpomembnejših naravoslovcev svoje dobe se je uveljavil zlasti kot geolog, seizmolog, meteorolog in botanik, segel pa je tudi na druga področja. Tako ni mogoče prezreti njegove vloge pri začetkih slovenskega varstva narave in nenazadnje je bil po prvi svetovni vojni tudi pobudnik novomeškega planinstva. / .../” (Dolenski zbornik 1992, ob 50-letnici smrti Ferdinanda Seidla, Dolenjska založba Novo mesto).

Zbornik je posvečen naravi in vsem, ki jo želijo поблиže spoznati. V prvem delu je predstavljeno delo naravoslovca Ferdinanda Seidla, v drugem pa bogastvo rastlinskega in živalskega sveta Dolenjske ter ekološki problemi. Zbornik je s študijami z različnih področij Seidlovega delovanja, z biografijo in bibliografijo bogat vir za spoznavanje njegovega dela in pomena. V njem je objavljena tudi avtobiografija, napisana leta 1938, iz katere navajam nekatera zanimiva mesta in si s tem morda zaslužim očitek o soli in sovah, vendar se zagovarjam v prepričanju, da je nujno potrebno ponavljati pomembne stvari, saj drugače izginejo iz skupne zavesti.

Sicer je vedenje o Ferdinandu Seidlu splošno razširjeno, še posebno na Goriškem, saj je z drugimi naravoslovci opravil temeljne naravoslovne raziskave v tem prostoru. *Slovenski primorski biografski leksikon* mu v 14. snopiču iz leta 1988 posveča obsežen, kar 126 vrstic dolg biografski članek (mnogo daljši, kot je zapis v istovrstnem dolenskem), ki ga je napisal dr. Roman Savnik. Imam vtis, da Ferdinandu Seidlu “samo” priznavamo, kako pomembno je njegovo delo, Frana Erjavca pa imamo za svojega tudi Novogoričani kot legitimni dediči Gorice. Po zadnjem se v Novi Gorici imenuje Erjavčeva ulica, prometna žila med Gorico in Novo Gorico, pa tudi Osnovno šolo IX. korpusa NOV so preimenovali v Osnovno šolo Frana Erjavca, ne da bi se ob tem sprožile polemike.

F. Seidl je v Gorici poučeval na realki v letih 1887–1915, najprej kot suplent, eno leto kasneje pa je med 45 kandidati, na priporočilo državnega poslanca Frana Šukljeta (svojega nekdanjega profesorja), bil sprejet kot redni profesor. Z nastopom službe v Gorici je Seidl nasledil Frana Erjavca pri poučevanju na realki in v obsežni raziskovalni dejavnosti; celo stanoval je v istem stanovanju.

“Stanovanje je bilo izredno zadovoljivo. Na razpolago sva imela

stanovanje mojega prednika v šoli, prof. Frana Erjavca in ga najela za se. Vstopna soba, sprejemna soba, spalnica, moja študijska soba, obednica, soba za goste, mal odprt, hodnik, solnčne tri strani. Za stalno strežnico, žal, ni bilo sobe. Soproga se je morala zadovoljiti z zunanjo strežnico.”

Za razliko od Frana Erjavca, ki je v Gorici doživel družinsko tragedijo, je Seidl veljal za srečnega človeka in se je tega tudi zavedal.

“Potem nama je pomlad v Goriški bližnji okolici nudila novih užtkov. Moja mlada soproga je imela zanimanje za cvetoče rastline, ki so v solnčni pomladi prihajale – vse njej nove oblike iz južne mediteranske flore. Tudi še v poletju sva rada hodila, da spoznavava deber, v kateri teče Soča med Solkanom in Pevmo, in je v njej zasejala semena alpskih rastlin z gornjega toka reke.

Plesna veselica v goriški čitalnici naju je seznanila z mlado slovensko družbo. / ...”

O prenehanju svojega službovanja v Gorici in vrnitvi v Novo mesto v avtobiografiji takole piše:

“Ob mojih jesenskih posetih po lepi deželici ob modrozeleni Soči sem leta 1914 opazil, da nastajajo pri Tolminu vojaške obrambne naprave: strelski jarki in dr. – Bilo je očitno, da se pripravlja vojna. Seštel sem moja službena leta in opazil, da so blizo polnemu številu mojih službenih let za upokojitev. Vložil sem torej prošnjo na Učno ministrstvo za upokojitev in jo dosegel. / ...”

Spoštovani bralec, morda sem te uspela prepričati o koristnosti svojega pisanja, rada pa bi vplivala tudi na sorazmerno razširjeno mnenje, da naravoslovcem ni potrebno nič vedeti o družboslovju in obratno. Prepričana sem, da bi moral družboslovec ohranjati in posodabljati svoje poznavanje naravoslovja najmanj na gimanzijski ravni, z oddaljevanjem od svojega rednega izobraževanja pa bi istočasno pridobival širši razgled po sodobnem svetu in zgodovini. Istočasno bi vse bolj spoznaval (po Cirilu Kosmaču) gube in gubice domače zemlje.

O Ferdinandu Seidlu pišem predvsem zato, ker sem njegova dolžnica. Branje njegovega dela *Geološki izprehodi po Goriškem* (Gorica 1913, Natisnila “Goriška Tiskarna A, Gabršček”) mi je odpravilo komplekse o nepoznavanju geologije.

Knjižica je nastala na osnovi Seidlovih javnih predavanj v Gorici, namenjenih laikom, “*ker se pripoznava važnost te novodobne vede za splošno izobrazbo*” in “*pospešuje obenem spoznavanje ljubljene domovine*”. Pri raziskovanju je, sodeč po navedkih in skicah, upošteval dognanja drugih mednarodno znanih in uveljavljenih znanstvenikov, razprava pa je napisana nazorno, jasno, postopno, predvsem pa v jeziku, ki razkriva osebno navdušenje.

F. Seidlu se je Goriška zdela posebno pripravno ozemlje za geološko preučevanje, “*ker ima izredno jasno geološko zgradbo, pa obenem mnogolično kljub malemu prostoru. / ...”* Zdi se, da bralca naravnost spodbuja k opazovanju nestanovitnega obraza zemlje. Spremembe so počasne, vendar puščajo trajne sledove. Kdor jih zna brati, v njih vidi milijonletno zgodovino Zemlje. Nazornost je predvsem v obravnavi geoloških dob: od sedanosti prodira vse globlje v preteklost. Pri vsakem obravnavanem pojavu napiše, na katerih mestih ga lahko opazujemo v sedanosti. Natančno poimenuje nahajališča in opiše

kamnine, tako da jih na terenu lahko prepoznamo. (Če pomislim, da v gimnaziji nismo bili niti enkrat na terenu!!!) Besedilo je nadvse dragoceno tudi zato, ker ves čas navaja slovenske toponime, na primer: “*Solkansko polje, Štandreško polje, Vrtojbensko polje, Mirensko polje, Sovodenjsko polje.*”

Naravo opazuje z očmi esteta, v pokrajini občuduje skladnost v menjavanju ravnine, gričevja in gorovja. Različne naravne pojave predstavlja tako, da izpoveduje estetsko ugodje ali pa ga z bogastvom opisov vzbuja v bralcu:

“*Med Plavmi in Sveto Lucijo se menjavajo trde in mehke kamnine, zato je tam pokrajina nenavadno lepa. / .../*

Vrnimo se v bližino Gorice, da si tu ogledamo geološko zgradbo Goriških Brd in Banjške planote. Prorez preko Brd od Krmina do črez Korado (Sveto Gendro) nam kaže, da tvori Brda velikanska navzdol zapognjega guba terciarnega fliša. Pod flišem leži seveda apnenec kredne dobe, prostira pa se v globočini, na dan prihaja v severnem vznožju Sv. Gendre pri Plavah, potem zopet v na dnu Soške doline v Kanalu in nad Avčami.” (Kako je to uvidel!)

Obravnava tudi vodo – od podtalnice do posameznih večjih in manjših izvirov; glavna junakinja dogajanja pa je nedvomno Soča. Primer:

“*Medtem ko je Soča zarezovala med Tolminom in Sovodnjem, so v Furlaniji preplavili Soča, Ter in njuni pritoki starejšo naplavino in nasuli sedanjo Furlansko nižino. Le njen južni pribrežni oddelek je preplavljalo morje (pri Gradežu) z nadrobnejšim peskom.”*

In njeno še bolj stvariteljsko dejanje: “*Sabotinska gora in Skalnica sta tvorili eno samo, skupno gorsko gmoto. Vanjo je Soča zarezala svojo strugo.”*

Kot slovenistki mi Geološki izprehodi po Goriškem Ferdinandu Seidla pomenijo dragoceno pričevanje o rabi slovenščine v Gorici pred skoraj sto leti in o zmožnosti avtorja, ki je večinoma poučeval v nemškem učnem jeziku, za pisanje poljudnoznanstvenih besedil v slovenščini. Menim, da so bili “goriški naravoslovci” v 19. stoletju “trubarji” strokovnega pisanja.

Zdaj bom na svojih sprehodih vsaj malo poznala kamenje, ki ga prinašam domov, predvsem pa bom opazovala pokrajino kot prostor veličastnega spreminjanja.

ŽIGA ZOIS S ČLOVEŠKIMI RIBICAMI IZ STIČNE

Dolenjski proteus kot pot k poldrugo stoletje stari Darwinovi teoriji

Kljub maloštevilnim objavam je bil Žiga Zois (* 1747; † 1819) prvovrsten prirodoslovec, predvsem mineralog. Prvi je objavil daljšo razpravo o proteusu iz Vira pri Stični, ki si ga je predhodno dodobra ogledal in z njim opravil številne sodobne poskuse v domačem laboratoriju na Bregu ob Ljubljani. S tem je začel široko paleto raziskav, ki jih je podprl tudi s pošiljanjem primerkov dolenjskih proteusov obetajočim naravoslovcem po vsej Evropi. Bil je bajno bogat, v domačo knjižnico pa je rad vabil številne raziskovalce; med svoje pristne prijatelje je sprva štel tudi krasoslovca Hacqueta. Raziskovalec kranjskih podzemnih voda G. Gruber, je bil Zoisov domači učitelj po Zoisovi vrnitvi s šolanja v Reggio Emilii. Prvi smo prebrali knjige in revije z raziskavami krasa, ki si je Zois omislil za svojo knjižnico, da bi znal človeško ribico iz Vira pri Stični čim bolje opisati.

Zoisova razprava o proteusu iz Vira pri Stični je bila znana tudi doseganjim raziskovalcem kot domnevno edina Zoisova objava sploh, vendar smo jo mi prvi natančno preučili in dokazali, da je bil Zois s svojimi pomočniki vodilni raziskovalec proteusa svojega časa.

Danes je človeška ribica (proteus) predvsem ponos našega notranjskega in primorskega krasa. Njega dni pa ni bilo tako. Medtem je bojda že večidel pozabljeno, da so te simpatične živalce, po barvi nadvse podobne človeku, najprej lovili v okolici Stične. Seveda so jih tamkajšnji cistercijani že dolgo poznali, toda pot dolenjske človeške ribice v znanost je bila dolga in ovinkasta. Njena kranjska botra pa sta bila predvsem Scopoli in Žiga Zois, oba italijanskega rodu.

Janezu Antonu Scopoliju (* 1723; † 1788) so človeške ribice iz Stične prinesli v letih okoli 1760 po eni od velikih poplav, ki je tamkajšnje proteuse izbezala na površje. Bil je navdušen, saj med dolgoletnim delom v Idriji še ni videl česa podobnega. Uboge nič hudega sluteče zverinice je namočil v steklenice, polne alkohola, in jih razposlal znanstvenim prijateljem. Najbolj znamenit primerek je romal na Koroško k Sigmundu Hohenwartu (* 7. 6. 1745, Celje; † 1825, Linz). Sigismundov oče, grof Jurij II Sigmund Hohenwart (* 1713), je bil nadvse navdušen naravoslovec. Oče in sin sta podedovani grad Perovo pri Kamniku uporabljala za pohode v Kamniške Alpe. Sigmundova ljubljanska jezuitska profesorja, Janez Jožef Lucius Erberg in Franc Ksaver Wulfen, sta skrbela za učeno plat izletov. Med šolskim letom so pohajali okoli Ljubljane, med počitnicami pa hop med alpske vršace. Sigmund se je veliko naučil in Scopoli kar ni mogel najti boljšega prejemnika za svoj skrbno preparirani proteus iz Stične.

Sigmund Hohenwart je živel na Koroškem do leta 1809, pogosto v družbi s celovškim profesorjem Wulfnom. Leta 1792 in 1812 je Sigmund objavil svojo koroško raziskovanje rastlin. Leta 1809 je postal škof Linza, njegove zbirke kamnin, rastlin in živali s proteusom iz Stične vred pa je dobil Joanneum v Gradcu. Če bi nadebudna

Žiga Zois v času, ko je raziskoval
človeško ribico.

človeška ribica, sedaj že dodobra napolnjena z alkoholom, vedela, kaj jo čaka, ko se je nič hudega sluteča pustila naplaviti povodnji pri Stični: najprej ribiške mreže dolenskih veščakov, nato bržkone zvedavi pogledi menihov, težavno potovanje v Idrijo k Scopoliju... Potem pa znova pot pod noge v Celovec, Gradec in končno – na sam cesarski Dunaj. Pa še trebuha ni bilo treba pustiti zunaj, saj je bila ribica pač s trebuhom vred že tako polna alkohola (nikakor pa ne pijana, saj bi se to ne prilegalo njenemu znanstvenemu poslanstvu).

Pot z Gradca na Dunaj je bil najbolj veličasten izlet nadebudne dolenske ribice, saj je tam padla v oko znamenitemu strokovnjaku Josephu Nicolasu Laurentiju (* 4. 12. 1735; † 17. 2. 1805). Ta si ni dal dvakrat reči in jo je takoj navdušeno opisal in narisal kot prvo znanstveno objavo o znamenitosti iz Stične. Posrečil se mu je eden najlepših portretov dolenske živalce vseh časov, človeški ribici iz Stične pa je dal tudi ime, ki ga čislamo še dandanes: *Proteus Anguineus*.

Sam Scopoli je bil bolj počasen in je svoje mnenje o človeški ribici iz dolenskih kotlin objavil šele štiri leta pozneje, leta 1772 v zooloških opazovanjih (*Observationes Zoologicae*). Medtem je Idrijo že zapustil in v Banski Stiavnici (Schemnitz) na Slovaškem poučeval bodoče rudarske strokovnjake. Seveda je bil malce jezen na Lavrentija, pa ne samo zato, ker ga je tako nemarno prehitel pri objavi opisa znamenitosti iz Stične: veliko bolj ga je jezil Laurentijev dvom, ali ne gre morda za larvo neke druge živali. Kaj takega! *Proteus* iz Stične se ni mogel jeziti zavoljo žalitve, toliko bolj hud pa je bil njegov zagovornik Scopoli, ki je za *proteus* odločno zahteval nič več in nič manj kot novo živalsko vrsto! Njegovi skrivni podolgovati dolenski obiskovalci so si to zaslužili! Scopoli si je močno prizadeval za svoj prav in čast človeških ribic iz Stične, vendar je odločilno bitko zanje izbojeval komaj baron Žiga Zois domala pol stoletja pozneje.

Zois je seveda domala četrto stoletje starejšega Scopolija dobro poznal, a v zgodnje debate o naravi *proteusa* iz Stične ni posegel, saj je bil še premlad in ugled v znanstvenem svetu si je moral šele priboriti. Scopolijev prapor obrambe časti dolenskega *proteusa*, prizadevanje za njegovo priznanje kot samostojne vrste, je zagrabil šele ko se mu je že bližal šesti križ. Kocka je padla o božiču leta 1804, ko se je gotovo uresničila tista starodavna »zelen božič, bela velika noč«. Huda odjuga je na hitro stopila ves dolenski sneg in vodovje je znova naplavilo *proteuse* v okolici Stične; tako kot jih je pol stoletja prej odplavilo v Scopolijevo idrijsko naročje, je uboge dolenske *proteuse* to pot z nasmehom pričakal sam baron Zois v svojih hiši na ljubljanskem Bregu, kjer je kraljeval v svojem vozičku. Morda ga je najlepše opisal prijatelj Charles Nodier pet let zatem, ko je zapustil naše kraje. Nodierov tržaški grad bi prav lahko bil Zoisova hiša na Bregu, kamor je pogosto prihajal občudovati *proteuse* iz Stične in vmes še kaj dobrega prigriznit: »Tam blizu se je l. 1807 dvigal preprosto, toda elegantno zgrajen grad, ki je v zadnji vojnah izginil. Prebivalci so ga imenovali hiša Monteleone, iz poitalijančenega imena nekega francoskega izseljenca, ki je tam kmalu nato umrl, zapustivši velikansko bogastvo, ki si ga je bil pridobil s trgovino.«¹

Zoisovi dolenski ribiči so človeške ribice nalovili takoj po praznovanju 26. decembra 1804 v obeh tolmunih Vira pri Stični in jih še

¹ Janez Žbogar, prevod Franca Robarja v Gorici pri založbi Sigma leta 1932, stran 4.

veselo migetajoče v polnem drincu odpeljali v baronovo poslopje. Vedeli so, da jih morajo hraniti v sveži tekoči vodi, sicer bodo šli cekini po zlu. Niso se dali dvakrat prositi in so spotoma menjavali vodo, da jim ja ne bi katera od ribic v beli Ljubljani poginila od domotožja za dolenskim zelenjem in podzemnimi skrivnostmi. Med ulovom so bili posebno dolgi primerki, ki bodo barona zlasti veselili, toliko so že poznali svojega gospodarja. Blagorodni Zois bo že vedel kaj in kako z njimi, so se hudomušno nasmihali, pričakujoč dobrega zaslužka po srečno opravljenem delu.

To je bil ogromen ulov, saj so dolenski ribiči zadnje desetletje baronu lahko prinašali le kakšne tri ali kvečjemu pet človeških ribic iz Vira pri Stični vsako leto. Za razliko od Scopolija jih Zois ni kar vsevprek zmetal v skodelice z alkoholom, temveč je dva posebno lepa dolenska gosta že od oktobra 1803 pustil plavati kar sredi svoje delovne sobe. Vrli dolenski ribiči so se seveda temu nadvse čudili, a vseeno si niso preveč belili las: baroni so pač druge baže ljudje in tisti prozorni reči, v kateri pri Zoisu baje plavajo dolenski gostje, se bojda reče akvarij ali kako. Baje vrli baron človeške ribice včasih opazuje celo skozi posebna stekla, ki imajo še bolj posebno učeno ime, menda mikroskop ali kaj.

Zoisovi dolenski ribiči so marsikaj vedeli in še marsikaj dodali svojim zgodbicam, a vsega vendarle ne. Zagnani Zois ni sklenil prosvetljeno povrniti dobrega imena zgolj kranjski šprahi, temveč tudi dolenskemu proteusu. Poglavitni učenjak Zoisovih mladih let, Šved Linné, si je resda dopisoval s Scopolijem, a potegnil je z nejevernim Laurentijem in ubogega proteusa s Stične vztrajno skušal ponižati v navadno larvo, mladiča neke že znane vrste. Namignil je, da bi ga bilo treba opazovati dovolj dolgo, vsaj kake štiri leta, v tem času pa bo vsekakor odrasel in se bo pač pokazalo, v katero že znano vrsto. Takole je Linné razjezil Zoisa s svojimi dvomi: »Če je *Proteus* zares *prava* živalska vrsta kot običajno vsako leto občasno opazovan Schegkov povodni mož ali Laurentijeva kača, kar je bilo oboje v vodnih kotlinah Notranje Avstrije najdeno, naštetu in narisano, naj mu po mojem mnenju določimo uvrstitev k dvoživkam med žabo in kačo s poudarkom na njegovih škrgah, dokler soglasno ne preskrbimo oskrbe s številnejšimi opazovanji, med katerimi se bo zagotovo naglo preobrazil«. Protestant Jacob Degen, imenovan Schegk (*Schengkius*, * 1511, Schorndorff; † 1587) je bil tūbingenski profesor nekdanjega ljubljanskega rektorja Nikodema Frischlina; pikri Linné mu je podtaknil kar povodnega moža, saj mu je proteus iz Stične očitno povzročal obilico preglavic.

Zois je ugriznil v vabo: rečeno-storjeno. Ni se dal dvakrat prositi in je dolenske goste kar za štiri leta gojil sredi svojih knjig in spisov. Vnaprej je vedel, da ima prav: bolj ko so dolenske gostje odraščale, bolj so bile še vedno – človeške ribice iz Vira pri Stični. Ni prišlo do nikakršne preobrazbe, ko jo je napovedal Linné! Tega seveda ni šel praviti ribičem, saj bi se mu morda utegnili kar muzati, če že ne smejati za hrptom: že njihovih dedov dedje so pač okoli Stične vseskozi vedeli, da se Laurenti, Linné in podobni dvomljivci krepko motijo. Še nekaj so Zois in njegovi dolenski hlapci spoznali: človeške ribice niso bile živali s površja, temveč iz jam. A pot do tam je bila še dolga: kljub Zoisovemu prepričevanju in pisanju nihče ni verjel v jamske

živali še desetletje po njegov smrti. Zato pa je sodobnike prepričal vsaj v človeško ribico z Vira pri Stični kot posebno živalsko vrsto, pa še to ga je, kot bomo videli, stalo obilnega truda.

Seveda Zois ni držal samo enega železa v ognju: čeravno je doma sklenil dokazati mnenje davno umrlega prijatelja Scopolija, je sledil tudi Scopolijevemu zgledu; dolenske proteuse je namakal v alkohol in pošiljal znanim učenjakom. Dva je po sodelavcu, gorenjskem trgovcu Simonu Prešernu, poslal prijateljevemu študentu Schreiberju na Dunaj, kar štirinajst pa za akvarij nadvojvode Janeza v Schönbrunn. Prešeren je na Dunaju razvil obsežne trgovske povezave, tako da je lahko dva primerka poslal celo Budu Nepperschmidtu, trgovcu z naravoslovnimi predmeti v Kopenhagnu, dva pa sloviti berlinski družbi prijatelj naravoslovja (*Gesellschaft naturforschender Freunde*). En primerek je Zois podaril celo Parižanom, kar mu je prineslo ugled med Francozi, ki so nekaj let pozneje preplavili deželo z Virom pri Stični vred. Redko kateri drugi Dolenjec je obiskal toliko krajev po vsej Evropi kot nadebudne človeške ribice iz Vira pri Stični. Parižani so navdušeno pisali o dolenskem proteusu, med njimi Georges Cuvier in Lamarck v Zoološki filozofiji (*Philosophie Zoologique*, 1809). Lamarck je proteusove oči izpostavil kot primer zakrnelosti zavoljo neuporabe in s tem tlakoval pot Darwinovim odkritjem, katerih pol-drugo stoletje praznujemo letos. Zaslugam dolenskih človeških ribic pač ni ne konca ne kraja.

Vincent Dorfmeister, profesor ljubljanske risarske šole, je izdelal risbe po živih modelih človeških ribic iz Vira pri Stični in jih poslal številnim prijateljem naravoslovnih ved. Tako so junaki dolenskih jam prekrizarili vso Evropo, če že ne v alkoholu, pa vsaj na risbah. Dorfmeister je bil znamenit umetnik: narisal je križev pot za ljubljansko šempetrsko cerkev, leta 1796 je ilustriral Vodnikove *Pesmi za pokušino*, v predmarcu pa je predaval na ljubljanskih filozofskih študijih.

Schreiber je bil Zoisu še posebej pri srcu, saj je bil študent Zoisovega osebnega prijatelja, dunajskega profesorja naravoslovja na medicinski fakulteti Petra Jordana. Prav Schreiberja si je Zois izbral, da je ponesel slavo kranjskega proteusa po vsem svetu. Pot pa ni bila ne kratka ne lahka, saj se je Zois zavedal, da Schreiber bolj verjame Linnéju kot njemu ali Scopoliju. Moral ga je prepričati z dokazi, zato mu je privoščil še posebno lepe dolenske primerke. Skozi Schreiberjeve roke je šlo na tuje kar 300 človeških ribic iz Vira pri Stični, prava mala vojska podolgovatih junakov in junakinj. Sam je seciral kar 100 živih in 500 mrtvih dolenskih proteusov, torej je v štiridesetih letih svojega dela prejel domala tisoč podolgovatih obiskovalcev z Dolenjske. Ne on ne Zois pa nista razrešila poglavitnega vprašanja razmnoževanja dolenskih gostov, zato je Schreiber obljubil kar 25 blestečih zlatih cekinov vsakomur, ki bi mu razrešil uganko. Denarja ni dobil nihče, saj so uganko razrešili komaj stoletje po objavi Zoisove razprave.

Oče Karla Franza Antona viteza Schreiberja (Schreibers, * 15. 8. 1775, Bratislava; † 21. 5. 1852) je bil v vojaški službi na Slovaškem, a se je kmalu preselil na cesarski Dunaj, kjer so Schreiberjevega strica Johanna Ludwiga von Schreiberja klicali »avstrijski Boerhaave« po najslavnejšem nizozemskem kemiku tistih dni. Schreiber je med du-

najskim študijem vsak dan srečeval znamenite naravoslovce, kot so bili Jacquin, Fichtel in Ingenhou; bojda je s posebnim pridom obiskoval prvega in si od njega kmalu izprosil celo hčerkino roko. Lepotica gor ali dol, kot zetu slovitega Jacquina so bila Schreiberju odprta vsa vrata. Po doktoratu je popotoval po Nemčiji, Švici, Franciji, Angliji in Škotski in seveda ni pozabil obiskati vrlega barona Zoisa. Ko se je vrnil na cesarski Dunaj poln novih idej, je postal Jordanov pomočnik za predavanja posebnosti naravoslovja. Kmalu so mu zaupali vodenje zoološkega in nato še mineraloškega muzeja, dokler ni postal dovolj slaven, da je prevzel Jordanovo katedro. Ogledal si je nekaj padlih meteorjev in dokazoval, da izvirajo iz vesolja. Med letoma 1817 in 1822 je odšel v Brazilijo in opisal kolibrija. Baron Zois je medtem preminil med svojimi dolenjskimi proteusi zavedajoč se uspeha, saj je Schreiber o Zoisovem raziskovanju poročal v Londonu s posebnimi zahvalami: sprejel je Zoisovo trditev o samostojni človeški ribici iz Vira pri Stični, ki so jo medtem našli tudi na Notranjskem, kjer jo je slutil že Valvasor. Zoisov uspeh je tlakoval pot do odkritij Rusconija in Karla Dežmana, ki je na Kočenskem prvi opisal črno človeško ribico, ki domuje predvsem med Belokranjci.

Takole je povedal Zois pred dvesto leti 18. julija 1807 v razpravi: *Nachrichten von der im Dorfe Vir bey Sittich vorkommenden Fischart* ki je izšla v *Laibacher Wochenblatt; zum Nutzen und Vergnügen*, prilogi *Laibacher Zeitung*. Zoisov spis je zajel domala celotno številko 29 na štirih neoštevilčenih straneh:²

2 Prevod Tanje Žigon in pisca.

Poročilo o nenavadni ribji vrsti, najdeni v vasici Vir blizu Stične

Na to nenavadno ribjo vrsto smo naleteli na Kranjskem, med Stično, to je star samostan, osem ur oddaljen od Ljubljane, če se peljemo po cesti v smeri Novega mesta, in majhno vasico, ki jo domačini imenujejo Vir, ter je na Florjančičevem zemljevidu označena kot Weyer, saj je v nemščini običajno podaljševanje slovanskih imen.

Hribovje v okolici Stične je zgrajeno iz neprepustnega apnenca, ki se na najvišjih vzpetinah naših Alp povzpne do višine 1500 sežnjev nad morjem. Geološka zgradba je prepoznavna po številnih kotanjah na površini, medtem ko je pod zemljo vse polno lukenj in jam. Ob vznožju teh apnenčastih mas, v dolini Vira, sta dve odprtini, vhoda v podzemlje, ki merita v premeru 15 - 18 palcev in sta 3 - 4 čevlje nad tlemi ter 2 sežnja oddaljena drug od drugega; iz vsake jamske odprtine priteka na dan čista sveža voda, ki se zbira v majhnih bazenčkih, kot jih je izdolbla voda; odtod odvečna voda počasi odteka in ponikne kakšnih 750 korakov stran od vasi.

V teh bazenih živi amfibija, o kateri bomo tu govorili in smo jo tu našli sploh prvič doslej. Pa še tukaj jo opazimo le, ko se topi sneg ali ob močnem deževju, zato prevladuje mnenje, da jo prekomerne vode prinesejo s seboj ter jo iztrgajo iz njenih podzemnih nahajališč.

Domačini iz Vira, ki žival poznajo iz izročila ter tudi iz lastnih izkušenj, jo imenujejo bela riba ali »zhloveshka riba«, torej človeška riba, zavoljo oblike nožic, ki so podobne človeškemu prstom, in zaradi barve njene kože.

Prvi je o tej živali poročal dr. Laurenti leta 1768 v svoji *Synopsis reptilium*. Živalco je opisal na osnovi primerka, ki ga je imel v špiritu

shranjenega celovški stolni kanonik pl. Hohenwart. Laurenti jo je imel za samostojno živalsko vrsto in jo je imenoval *Proteus anguinus*.

Leta 1772 se je dr. Scopoliju, našemu velikemu botaniku, tisti čas zdravniku v Idriji, ponudila priložnost opazovati živo amfibijo ter jo je na strani 73 v svojem V. letniku *Hist. Nat.* opisal dosti natančneje kot Laurenti. V zaključku je zapisal: III. Linnaeus, cui iconem misi, habet pro larva lacertae, mihi videtur genus singulare [Linné, ki sem mu poslal sliko, je menil, da gre za larvo kakšne kuščarice, po mojem mnenju pa gre za posebno vrsto].

Po Scopoliju te živalce ni omenjal nihče več, razen J. Herrmanna, ki jo je omenil v notici svojih *Comentarius Tab. Affinit. Animalium* iz leta 1783, ter J. G. Schneiderja, ki se je teme dotaknil leta 1799 v svojih *Hist. Amphibiorum*, v prvem zvezku na strani 40.

Oba omenjena pisca sta izrecno menila, da proteus ni samostojna živalska vrsta; zadevo bomo po Laurentiju in Scopoliju ter po omenjeni Linnéjevi napaki sedaj poskušali razjasniti.

Linnéjevo tezo najdemo v notici v 13. izdaji njegovega dela *System. Naturae* Gmelina iz leta 1789 (1. knjiga, 3. del, stran 1056). »Si vera sint generis *perfecta* animalia Protei a Soelmanno omni anni tempore observati tritonius a Schrenkio, anguinus a Laurenti, ambo in lacubus Austriae Interioris reperti, enumerati, delineati, huic loco³ inserendi mihi quidem videntur, et summa cum gyrinis utique branchiostegis, similitudo hactenus obstat, donec conspirantibus et curatissimus plurium observationibus constet, nullam amplius, tardiozem forte, subire metamorphosin.« [Če je zares Proteus *prava* živalska vrsta običajno vsako leto občasno opazovan povodni mož od Schegka, kača od Laurentija, oboje v vodnih kotlinah Notranje Avstrije najdeno, naštetu, narisano, mu določimo mesto⁴ uvrstitve po mojem mnenju, okoli glavne problematične točke, ki je vsekakor pri škregah, dokler ne dosežemo soglasja in za oskrbovanje porabimo več opazovanj, saj se bo brez odlašanja pozneje zelo naglo pretvoril].

Da bi razrešili problem, smo gospodu dr. Schreiberju, tedaj profesorju naravoslovja na Dunaju, poslali več primerkov naše stiške ribice, namočenih v vinski špirit, da bi raziskal njihovo anatomijo. Rezultate svojih raziskav je dr. Schreiber med svojim bivanjem v Londonu priobčil v *Philosophical Transactions* za leto 1801. Natisnili so jih pod naslovom *Zgodovinski in anatomski opis dvomljive amfibijske nemške živali, ki jo je Laurenti imenoval Proteus anguinus, z dvema bakrorezoma*.

V zvezi z načinom življenja proteusa – gre za samostojno živalsko vrsto ali ne – je prvo, kar pri tej živali opazimo, njeno odločno zavračanje dnevne svetlobe. Če jo izpostavimo soncu, postane nadvse nemirna ter poskuša na vse načine pobegniti in se mu izogniti; in vendar nima nobenih oči, ki bi jih videli, oziroma, kot se je izrazil Scopoli: tubercula buna loco oculorum. [majhna bula namesto oči].

Gospod Schreiber je bil prvi, ki je pod njeno kožo odkril majhne oči: slednje lahko le redko opazimo, saj se pokažejo le pri tistih primerkih, ki po dolgem postu shujšajo, in njihova povrhnja koža postane zelo tenka.

Pod vodo proteus na različne načine enkrat uporabi svoje nožice, spet drugič svoj rep: njegovo gibanje je počasno in preudarno; ko pa je razdražen, beži z vso hitrostjo, da se nožice prilepijo na trup.

3 Unter den Amphibien zwischen Rana u. Draco.

4 Pod dvoživke med žabo in kačo.

Podnevi se najraje skriva in je na miru; ponoči pa se vseskozi spreha po dnu in sem ter tja pride na površino ter izpihne zrak.

Ujeti primerki nikoli niso hoteli niti poizkusiti hrane, ki smo jim jo ponudili – ne glede na to, ali je šlo za sveže ikre, koščke rib ali žabje meso, vodne črve, polipe ali umetno hrano, zavračali so celo školjke vrste *helix thermalis*, dasiravno je dokazano, da slednje na svobodi goltajo v velikih količinah; v izločkih dobro rejenege *proteusa*, ki je opravil svojo potrebo trikrat v dveh dneh ujetništva, smo našli 84 vrst takšnih školjk, nekatere majhne kot uho šivanke. Ko smo mu tovrstne školjke postregli žive, je vzel eno v usta, a jo je v trenutku izpljunil ter raje pustil, da so se razmnoževale, kakor da bi jih jedel.

Ne glede na trdovratne zavrnitve raznovrstnega živeža te živali dolgo živijo v čisti vodi, če imajo le senco, tudi v škafu z vodo, če voda ni hladnejša od 8 stopinj Réaumurja in če jo vsake 4 ali vsakih 5 dni zamenjamo. V mrzli vodi, v kateri plavajo koščki ledu, so živalce vidno trpele in poginile v štiriindvajsetih urah.

Ko jih pride več skupaj, se dozdeva, da se prepoznajo, novi prišleki se takoj seznanijo z preostalimi in se počutijo domače: lahko slišimo tudi tih pisk, s katerim pokažejo, da so zadovoljni; če pa so živalce razdražene, bodisi zaradi radovednih opazovalcev ali zaradi sončne svetlobe, potem sikajo s suhim rezkim tonom, ki se od prejšnjega piska zelo razlikuje, obenem pa skozi usta in škrge izpihujejo zrak. Kako zelo so nemirne, lahko presodimo po večji ali manjši nabrekli ni njihovih ušesnih šopov in po njihovi barvi, ki postane karminasto rdeča: če si jih ogledamo s povečevalom, izgledajo ušesni šopi kot koralni grebeni; če pa žival miruje, potem ti šopi upadejo, se izgubijo in postanejo zamolklo beli. S povprečnim mikroskopom opazimo na teh razvejenih šopih številne žile, po katerih se pretaka kri, in ob vsakem udarcu srca opazimo kroglice krvi, ki se pretakajo sem in tja. Preštejemo lahko 45 do 48 udarcev na minuto.

Na kopnem se *proteus* kljub svojim nožicam ne sme preveč oddaljiti od vode, saj se sluzasta substanca, s katero je prevlečen, prehitro izsuši, tako da se živalca prilepi na mesto, kjer se plazijo. Več primerkov, ki so ponoči zlezli iz škafa ter popadli na tla, je še dajalo znake življenja, ko smo jih pobrali s tal, vendar pa so poginili po dveh dneh, z rdečo črto ob strani telesa, na tistem mestu, kjer so ležali na tleh; to je dokaz za vnetje. Tisti pa, ki smo jih poškrpili z vodo ter so se tako odlepili s tal, so preživeli. Pri vseh poginulih primerkih smo opazili nedvoumne Hippokratove znake smrti, sluz, ki prekriva njihovo površino, se namreč posuši, odlepi in postane vidna v vodi: kosmiči sluzi plavajo okoli ter se usedejo predvsem na nožice in na rep živalce; na koncu se *proteus* s trebihom obrne navzgor ter kmalu pogine na vodni površini.

Kar zadeva velikost, smo našli primerke dolge 7 - 8, 12 - 13, in celo 15 - 16 palcev, in debele 16 - 18 črt (*po 2,2 mm, torej 35 - 40 mm, op. S.J.*). Ta velikost ne ustreza vodnim kuščarjem pa tudi sicer na Kranjskem ni nobenega plazilca, ki bi ga lahko primerjali s to živalco.

Danes v kabinetu barona Zoisa živita (17. julij 1807) dve takšni živalci – tu sta že od oktobra 1803. Sta shujšani in dvakrat tanjši kot leta 1803, sicer pa sta zdravi.

Sklepamo lahko, da je nedoločeno Linnéjevo obdobje, *tardiorem* forme *metamorphosin*, po skoraj štirih letih že minilo in je dopolnjeno.

Primerjava barve kože naših živalic z varovalnimi barvami nekaterih amfibij je nekatere avtorje zavedla in so jih zamenjali z drugimi dvoživkami. Podobnost je v škrgah, ki jih imajo zarodki. Gospod Schreiber je opozoril, da se zarodki proteusa bistveno razlikujejo od zarodkov drugih amfibij in rib, in sicer po svoji rdeči barvi, torej po krvi, ki se v večji ali manjši meri pretaka po telesu te živalce.

Glede mehanizma dihalnih poti gospod Schreiber zagotavlja, da je raziskal anatomijo številnih vodnih kuščarjev in ni odkril niti najmanjše podobnosti s proteusom. Prej dopušča možnost, da so stiške ribice podobne Linnéjevimi Siren lacertina, vendar s predpostavko, da imajo sirene pljuča, kar dopušča Hunter, Camper pa zavrača: mnenje zadnjega enako slavnih anatomov je v znanosti prevladalo, tako da Siren lacertina ne štejemo več med amfibije, temveč odtlej sodijo med ribe in jih imenujemo muraena Sirene.

Doslej ni torej še nič odločeno: dr. Schreiber opozarja še, da se sirene ločijo od proteusa tudi po tem, da imajo le dve nogi in kratko glavo brez ustnic, usta pa majhna in zašiljena, oči zelo blizu drug drugemu, z obrvmi, nadalje po tem, da njihova pljuča, čeprav so prav tako zgrajena iz ene same membrane, potekajo brez delitve na celice vzdolž obeh strani telesa, vendar pa ne povzročajo niti različnih zavojev niti upoštevanja vrednega pihanja, značilnega za proteusa.

Ne glede na številne razlike je gospod Schreiber mnenja, da sta živali v sorodu.

Poleg tega ne preseneča, da je imel gospod Schreiber veliko dela in da je vložil veliko truda v to, da je pri seciranju primerkov, ki so jih že dolgo hranili v vinskem špiritu, preučil ves organizem ter še posebej spolne organe ter jih določil: izgledalo je, da imajo proteusi jajčnike ter celo organ, podoben maternici, toda gospod Schreiber si ni dovolil, da bi ostalo le pri domnevah. Našli smo nove možnosti, da smo mu za raziskave priskrbeli žive primerke proteusa.

V izviru pri Viru pri Stični so od leta 1798 dalje ujeli le tri do pet primerkov letno.

26. decembra 1804 so po hudi odjugi baronu Zoisu prinesli naenkrat 14 primerkov, med njimi nekaj zelo velikih. Vsi so sedaj na Dunaju v oskrbi njegove cesarske visokosti nadvojvode Janeza; del le-teh je pri prof. Schreiberju, del pa živi v podzemlju, v umetno skopanem jamskem kanalu v Schönbrunu, kjer imajo ugodne pogoje tako za hranjenje kakor tudi za razmnoževanje, če so te živali tega sploh sposobne (v ujetništvu, op. SJ).

Leta 1804 je kranjski trgovec z minerali Preschern prodal dva primerka proteusa v vinskem špiritu, enega v roke gospodu Schreiberju (sic!) in drugega gospodu Nepperschmidtu, trgovcu z naravoslovnimi predmeti v Kopenhagnu, še dva primerka pa je poslal berlinski družbi prijatelj naravoslovja. Tudi v Parizu je poslal en primerek. Gospod Dorfmeister, profesor na tukajšnji risarski šoli, pa je izdelal risbe po živih modelih in jih poslal številnim prijateljem naravoslovnih ved.«

Učeni Zoisi je posegel v svojo bogato knjižnico in ob bok svojemu nasprotniku Linnéju navedel še dva pomembna Darwinova predhodnika, ki sta nasprotovala proteusu kot samostojni živalski vrsti. Petrus Camper (* 1722; † 1789) iz Leydena je bil študent Musschenbroeka in 'sGravesanda, nato pa profesor v Amsterdamu, Grönigenu in

Frankerju. Leta 1778 je predaval o skupnih značilnostih štirinožcev, ptic in rib, da bi omogočil lepše slikanje le-teh. John Hunter (* 1728 predmestje Glasgova; † 1793), član londonske Kraljeve družbe 1767, ni obiskoval nobene univerze, kljub temu pa je leta 1768 postal kirurg bolnišnice sv. Jurija.

Lepo se je razpisal najbogatejši med Kranjci, baron Zois. Težko rečemo, zakaj svojega prispevka ni podpisal. Celjski gimnazijski profesor matematike, fizike, naravoslovja, grščine, zgodovine in zemljepisa, meteorolog Janez Anton Zupančič (Suppantschitsch, * 1785; † 1833) se je pridno podpisoval pod svoje prispevke, ki jih je začel pošiljati že svojemu prijatelju Juriju Stadelmannu (* okoli 1780, Bregenz; † 15. 1. 1807), ki je Ljubljanski tednik (Laibacher Wochenblatt) izdajal od 1. marca 1804 do svoje prezgodnje smrti. Stadelmann je najel ljubljansko tiskarno in knjigarno vdove Tekle Keinmayr, rojene Lieber. Stadelmannov naslednik je bil ljubljanski odvetnik Maksimilijan Wurzbach (* 1781; † 1854), oče leksikografa Konstantina viteza Wurzbacha. Tako je prav Maksimilijan uredil Zoisov prispevek. Po Stadelmannovi smrti je vse do francoske okupacije Tekla kar sama prevzela posle svoje tiskarne in knjigarne; največ ji je prinašala papirnica v Žužemberku, ki je podjetje rešila propada med Ilirskimi provincami. Maksimilijan se je resda malo oddaljil od domoznanske uredniške politike, čeravno je nadvse družaben možakar in je marsikdaj gostil tudi mladega Franceta Prešerna. Vseeno pa je objavljajal zanimive prispevke Johanna (Gustava) Georga Fellingnerja (* 3. 1. 1781, Peckau; † 27. 11. 1816, Postojna), ki je kot nadporočnik v Postojni sestavil celo rokopis o Postojnski jami; kljub temu pa je bil Zois baje dokaj nezadovoljen z Wurzbachovim urednikovanjem⁵ in njegovega tednika menda sploh ni več naročal, še manj pa je pri njem objavljajal nadaljnje prispevke o človeških ribicah iz Vira pri Stični.

5 Žigon, T., 2001: Laibacher Wochenblatt – ljubljanski tednik za korist in zabavo (1804–1810 in 1814–1818). - Zgodovinski časopis. Ljubljana, 55, 1, 67–91. Tu stran 77.

BOJNA USPOSOBLJENOST SLOVENSКИH PARTIZANSКИH ČET V VOJNEM LETU 1941 (2)

Celjska četa

Celjsko partizansko četo¹ so ustanovili 20. julija 1941 celjski komunisti in skojevci na Resevni nad Šentjurjem pri Celju. Komandir je postal učitelj Franjo Vrunč - Buzdo,² politični komisar pa delavec Peter Stante - Skala. Poleg njiju je četo ob ustanovitvi sestavljalo še sedem borcev in borka. Četi sta se v naslednjih dneh povsem nepričakovano pridružila še britanska vojaka – Arabca,³ ki sta bila ujeta na Kreti, na poti v nemško ujetništvo pa sta v Celju pobegnili in se slučajno zatekla k pripadnikom OF, ki so ju tudi spravili v partizane. Tudi sicer se je število borcev Celjske čete ves čas spreminjalo, saj so jo nekateri njeni člani zaradi potreb terenskega in političnega dela zapuščali, spet drugi pa vanjo vstopali. Natančnega števila borcev čete zato ni mogoče določiti. Po izjavah preživelih borcev naj bi se število gibalo okrog petnajst.⁴

Prvo večjo akcijo je Celjska četa izvedla 4. avgusta 1941. V okviru širše akcije požiga pridelka na posestvih, ki so jih Nemci zaplenili izgnanim Slovincem, so štirje člani Celjske čete požgali gospodarsko poslopje na veleposestvu Bežigrad v Bukovžlaku.⁵ Nemški okupator

1 Več o Celjski partizanski četi v: Stane Terčak: K zgodovini I. celjske čete. Celjski zbornik 1961, Celje 1961, str. 7–25; Stane Terčak: Ali je bila II. Celjska četa? Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS I, Ljubljana 1957, str. 107–111; Lojze Požun: Celjska partizanska četa in njeno obdobje. Muzej revolucije Celje, Celje 1976, 132 str. Na voljo je kar nekaj spominskega gradiva, nekaj od tega je objavljenega. Za primerjavo glej: Boris Pšeničnik: Preživel sem zaznamovan. Prisilna mobilizacija na Štajerskem. Zveza društev mobiliziranih Slovincem v nemško vojsko 1941/45, Celje 2003, str. 145–171. Boris Pšeničnik je zapisal, da je bil prostovoljec iz aprila 1941. Skupaj z drugimi so jih oborožene iz Celja z vojaškim transportom poslali v Karlovec na Hrvaško. Bili so izdani. Skupaj z manjšo skupino prostovoljcev se je nato prebijal v Slovenijo. V Celje se je vrnil v drugi polovici meseca aprila. Nato je postal borec Celjske partizanske čete. Njegovi spomini so bili do objave v letu 2003 širši slovenski javnosti neznani. So pa zanimivi, ker podaja nekoliko drugačen pogled na zgodnje obdobje partizanstva na Celjskem v letu 1941.

2 Franjo Vrunč - Buzdo (Slovenj Gradec, 1910–Maribor, 1941). Po maturi na mariborskem učiteljskišči, 1929, je poučeval. Leta 1932 je bil sprejet v KPJ. Leta 1934 je bil aretiran in naslednje leto pred okrožnim sodiščem obsojen na tri leta zapor. Po vrnitvi iz kaznišnice v Sremski Mitrovici je nadaljeval politično delo. Udeležil se je vseh treh predvojnih konferenc KPS in bil prvi komandir Celjske čete (France Filipič: Vrunč Franjo - Buzdo. ES 14, str. 394).

3 Gre za pripadnika Britanske vojske (British Army). Prvi je bil enaindvajset let star narednik Abdul E. Krim, drugi pa devetnajst let star vojak Mehmed Junis. Stane Terčak: K zgodovini I. celjske čete. Celjski zbornik 1961, Celje 1961, str. 11 (dalje: Terčak, K zgodovini I. celjske čete).

4 Tone Kregar: Celje v uporu proti okupatorju. Iz zgodovine Celja 1941–1945. Muzej novejšje zgodovine Celje, Celje 2004, str. 171–172 (dalje: Kregar, Celje v uporu).

5 »Kakor sta bila okrožna komiteja KPS za Celje in Savinjsko dolino po navodilih PK KPS skupno izvedla široko zasnovano akcijo ilegalcev in njihovih sodelavcev 7. julija, tako sta po dogovoru s PK KPS tudi Celjska in Savinjska partizanska četa, vsaka na svojem območju, istočasno začeli s prvo večjo skupno akcijo. Šlo je za uničevanje čim večjih količin nove žetve na tistih posestvih, ki so jih bili Nemci zaplenili izgnanim Slovincem. Za začetek naj bi se zažiganjem kozolcev, obloženih s senom in požetim žitom, opozorili okupatorja, da se ne bo mogel brezskrbno okoriščati na račun slovenskih delovnih ljudi. Celjska četa je svojo nalogo opravila v noči na 4. avgust na veleposestvu Bežigrad v Bukovžlaku, občina Teharje, katerega lastnika Ivana in Teo Čater so bili nacisti izgnali kmalu po okupaciji in na njem za komisaričnega vodjo poleg nemškega ekonomista Sigeneggerja postavili Hansa Woschnagga. Na 157 hektarjev velikem posestvu je bilo zaposlenih štirinajst moških in žensk. Ob graščini podobnem stanovanjskem posloppju so bile na kakih dvesto metrov v dolžino razpostavljene štiri gospodarske zgradbe.

na začetku ni vedel, da so akcijo izvedli partizani. Pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo je od partizanskih čet na Štajerskem zahteval nove akcije, med katere so spadali poleg sabotaž tudi napadi na okupatorjeve postojanke. V okviru tega naj bi Celjska četa napadla žandarmerijsko postajo v Slivnici pri Celju. Zato je vodstvo čete v Slivnico poslalo borca Ivana Skvarčo – Modrasa, ki naj bi si ogledal razmere in možnosti za napad. Ker se je njegovo ogledništvo izjalovilo, sta 11. avgusta v Slivnico z istim namenom odšla še komandir Vrunč in politični komisar Stante, ki prav tako nista imela sreče. Zaradi sumljive obleke in vedenja so nanju postali pozorni orožniki, pri zasledovanju pa ranili in ujeli Vrunča, medtem ko se je Stantetu po dolgotrajnejšem pregonu in medsebojnim obstreljevanju umik posrečil.⁶ Vrunč je bil nemudoma predan celjskemu gestapu, ki pri zasliševanju kljub mučenju iz njega ni izvelkel nobenih informacij. Mestna partijska organizacija je sicer načrtovala Vrunčevo osvoboditev iz Starega piskra, vendar je bil prvi komandir Celjske čete še pred njeno izvedbo odpeljan v Maribor in tam 24. avgusta 1941 kot talec ustreljen.⁷

Ko se je Peter Stante vrnil v četni tabor, je bil preostanek čete že pripravljen za odhod, saj so aktivisti pravočasno opozorili borce, da je njihovo skrivališče izdano. Ponoči se je napad tudi zgodil, toda Celjska četa z novim komandirjem Petrom Stantetom - Skalo⁸ je še

Požar na skrajnem, petdeset metrov dolgem in osem metrov širokem kozolecu je ob pol njih ponoči po naključju opazila štorska orožniška patrulja – višji stražmojster Franc Seereiter in pomožni policist Franc Mekinda. Čeprav sta takoj sklicala uslužbence in delavce ter obvestila gasilce, so zaradi velike vročine lahko rešili le voz sena, medtem ko je hkrati s kozolcem zgorelo pet voz, dve stikalnici za seno, približno sto ton sena in približno tri tone omlačnega ječmena, tako da so ostali le zidani oporniki. Celotno škodo so ocenili na približno 14.000 mark.

Štorski orožniki so po zaslišanju zaposlenih osumili požiga in predali celjski izpostavi kriminalistične policije Ludvika Peršeta, Matijo Dolenca in Karla Mačuna. Štiridesetletni kravar Karel Mačun iz Grajene pri Ptuju, zaposlen na posestvu pet mesecev, se je baje že tri tedne sumljivo obnašal, sodelavcem pa prejšnji večer celo izjavil, da gre pit in ga ne bo več nazaj ter da bodo naslednji dan že nekaj slišali. Kljub vztrajnem zanikanju so ga obdržali v celjskem zaporu do konca januarja 1942, čeprav je kriminalistični sekretar Hahn že 7. avgusta po načinu požiga sklepal, da je tako v Bukovžlaku kot v naslednji noči na 5. avgust na treh krajih v Savinjski dolini ogenj zanetil »organizirana banda, da bi oškodovala posestva, ki jih upravljajo komisarji«. Tudi preiskovalci so oktobra na podlagi zaslišanj večje skupine aretiranih aktivistov in partizanskih sodelavcev menili, da je ogenj po naročilu Petra Stanteta in Toneta Šmerca zanetil Marjan Brinovšek ali pa Mirko Verčkovnik.

V resnici so akcijo izvedli Franjo Vrunč - Buzdo, Peter Stante - Skala, Karel Vovk in Hermina Seničar. Medtem ko je Seničarjeva v zasedi varovala skupino pred presenečenjem, so Vrunč na enem koncu, Stante v sredini in Vovk na desnem koncu podtikali goreče sveče v suho snopje, tako da je bil kozolec zelo hitro v plamenih. Med naglim umikom proti Čatrovim opekarnam je padel Vrunč v jarek za izkop ilovice in so ga le s težavo potegnili iz njega. Nad vse navdušeni zaradi uspele akcije so se vračali v smeri Blagovne, Ogorelca in Kompol. Mogočne plamene so lahko opazovali z Resevne.« Lojze Požun: Celjska partizanska četa in njeno obdobje. Muzej revolucije Celje, Celje 1976, str. 83–85 (dalje: Požun, Celjska partizanska četa).

6 Pri zasledovanju Stanteta je poleg orožnikov sodelovalo tudi nekaj civilistov (Požun, Celjska partizanska četa, str. 91). Poročili orožniške postaje Slivnica pri Celju izpostavi tajne državne policije v Celju z dne 11. in 12. avgusta 1941 sta objavljeni v: Prispevki Inštituta za zgodovino delavskega gibanja št. 1–2/1961, str. 273–275 (dalje: Prispevki IZDG).

7 Kregar, Celje v uporu, str. 172.

8 Peter Stante - Skala (Celje, 1914–Črna pri Kamniku, 1980). Leta 1928 se je zaposlil v tovarni Westen v Celju. Leta 1933 so ga sprejeli v KPJ. Leta 1934 je bil aretiran in zaradi politične dejavnosti obsojen na dve leti zopora. Leta 1938 je odslužil vojaščino (vezist). Prostovoljec v aprilski vojni. Bil je drugi komandir Celjske čete. V jeseni 1941 je postal namestnik komandanta 1. štajerskega bataljona in spomladi 1942 druge grupe odredov, s katero se je poleti 1942 udeležil pohoda čez Gorenjsko na Štajersko. Od decembra 1942 do jeseni 1943 je bil namestnik komandanta 4. OC NOV in POS. Do marca 1944 je bil sekretar PK KPS za severno Slovenijo, nato dobra dva meseca namestnik komandanta 18. divizije. Od maja do decembra 1944 je bil namestnik komandanta 9. korpusa in nato do 15. maja 1945 zadnji komandant 4. operativne cone. Po vojni je postal general. Vojaška kariera Petra Stanteta je lep primer, kako

pred njegovim začetkom svoj tabor prestavila na približno pol ure hoda oddaljeno težko dostopno mesto v bližini vasi Javornik, tako imenovane Langerjeve peči. A že čez nekaj dni je bilo izdano tudi to taborišče. Nemški orožniki so borce kljub postavljeni straži presenetili, zato se je četa v zmedu razbila. Borcem se je sicer uspelo umakniti in se nato na varnem spet zbrati, vendar so v taboru pustili veliko opreme in orožja. Nemški napad sicer ni terjal žrtev, je pa četa ostala brez komandirja Stanteta, ki se je pri umiku poškodoval, se zatekel na zanesljivo kmetijo in bil začasno nesposoben za vrnitev v četo.⁹

Na njegovo mesto je pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo poslal predvojnega komunista iz Prebolde Vilka Šlandra, dotedanjega političnega komisarja Pohorske čete. Šlander je četo, ki so jo iskale policijske in orožniške sile, sicer želel spraviti v Savinjsko dolino in se povezati s tamkajšnjo Savinjsko četo, vendar je po navodilih pokrajinskega komiteja KPS s skupino borcev odšel proti Kozjanskemu. Skupina, ki je štela sedem ali osem mož, je 25. ali 26. avgusta prispela do kmetije v Pustih njivah pri Planini in tam ustrelila komandirja orožniške postaje Planina. Pri umiku skupine se je izgubil eden od obeh Arabcev. Padel je v nemške roke, od čete se je ločil tudi borec Ivan Skvarča. Preostali so se umaknili na staro območje in se 27. avgusta ustavili v Zavškovem mlinu v Šentrupertu (Breze) nad Laškim. Nameravali so prenočiti na tamkajšnjem skednju, a so jih domačini prijavili na orožniški postaji Štore. Orožniki so okoli desete ure zjutraj obkolili domačijo in po nekajurnem obstreljevanju zažgali skedenj. Eden od borcev se je skušal prebiti, pri tem smrtno ranil enega orožnika, a bil pri tem tudi sam ranjen in ubit. Preostali borci so se znašli v brezizhodnem položaju in si najverjetneje sami vzeli življenje, njihova trupla pa so zgorela. V naslednjih dneh je policija na pogorišču našla štiri trupla, kar priča o tem, da je skupaj z borecem, ki se je skušal prebiti, v zadnjem boju Celjske čete sodelovalo pet partizanov. S tem je Celjska četa prenehala obstajati. Njeni preživeli člani so se razpršili po terenu kot ilegalci ali so se pridružili drugim partizanskim enotam.¹⁰

Obnovitev čete¹¹ sta v septembru 1941 načrtovala okrožni komite KPS Celje in Peter Stante - Skala. Sestavljali naj bi jo takrat najdejavnejši celjski skojevci in mladinci, doma pretežno iz Čreta in v glavnem zaposleni pri Westnu, v Cinkarni in pri regulaciji Savinje. Omenjeni fantje so v noči na 27. september izvedli večjo napisno in trosilno akcijo, 1. oktobra pa je na javki OK KPS Celje v Zavodni potekal sestanek, na katerem bi se natančneje dogovorili o odhodu večje skupine mladincev v partizane. Med udeleženci je bil tudi eden od aktivistov, ki je sodeloval z gestapom, in sestanek izdal. Nekaj

se v vojni zelo hitro napreduje. (Mile Pavlin: Stante Peter - Skala. ES 12, str. 270–271; Zdravko Klanjšček: Pregled NOV 1941–1945 na Slovenskem, str. 1042–1044).

⁹ Prav tam, str. 172–173.

¹⁰ Prav tam, str. 173.

¹¹ Morda bi bil ustrežnejši izraz dopolnitev čete. Peter Stante - Skala je o tem zapisal: »Vendar ni bila uničena cela četa. Ostali smo Škvarča, Vovk, Novak, Hermina Seničar, Rudi, Jožica Hribar in jaz, torej dobra polovica čete. Nesreča je bila v tem, da terenska organizacija na tako močnem območju, kakršno je bilo celjsko, ni mogla te enote obnoviti in ojačiti. Naposled mi je mestni komite sporočil, da imajo nekaj prostovoljcev, s katerimi bi lahko dopolnili Celjsko četo. Peter Stante - Skala: Član okrožnega komiteja KPS Celje, politični komisar Celjske čete. Bitka kakor življenje dolga. Pričevanja o revolucionarnem in osvobodilnem boju Slovencev. Cankarjeva založba, Ljubljana 1975, str. 208–210 (dalje: Stante, Član OK KPS). To je hkrati tudi odgovor na vprašanje, ali je bila II. celjska četa.

udeležencev je bilo aretiranih, Petru Stantetu in Ivanu Skvarči pa se je spet uspelo rešiti. Izdaji je sledil val množičnih aretacij, v katerih je gestapo pozaprl približno trideset najdejavnejših skojevcev in mladincev. Večina aretiranih je bila še istega leta ustreljenih v Mariboru, nekaj pa so jih odvedli v nemška koncentracijska taborišča.¹²

Celjska četa je delovala od 20. julija do 27. avgusta 1941. Njene naloge so bile požigati oziroma uničevati nemško gospodarstvo, zasledovati kulturbundovce in napasti orožniško postajo v Slivnici pri Celju. V dobrem mesecu delovanja so borci čete požgali gospodarsko poslopje na veleposestvu Bežigrad v Bukovžlaku in ustrelili komandirja orožniške postaje Planina. Oboroženi so bili slabo.¹³ Imeli so malo pušk in več pištol oziroma revolverjev.¹⁴ V svojem arzenalu so imeli še ročne bombe in nekaj razstreliva.¹⁵ Temu primerno so imeli tudi opremo. Streliva za puške so imeli malo, zato pa več za pištole. Borec Karel Vovk je bil kurir Celjske čete. V Savinjsko četo je v nahrbtniku odnesel 900 kosov streliva.¹⁶

Celjska četa je tabore postavljala v bližini zavednih kmetij. Pri njih so se tudi prehranjevali. Ko so imeli svoj tabor v bližini kmeta Muleja, so kuhali kar pri njem. Iz varnostnih razlogov so nato tabor prestavili na mesto, ki je bilo od vseh strani obdano z grički. V grapi je tekel potok. Tu so kuhali in se umivali. Postavili so dva šotora in barako iz smrekovega lubja. Šotori so bili za spanje, barako pa so uporabljali kot shrambo. Celjska četa je za kuhanje imela najprej kotliček, ki pa ni zadostoval. Nato so pri zavedni družini Novakovih iz Šentjurja pridobili prenosen vojaški kotel skupaj z mastjo, ki so jo imeli zakopano na vrtu. To mast so nato jedli, namazano na kruhu. Za kuhanje žgancev jim je služila velika skleda. Iz kamnov so naredili ognjišče. Po posebnem rovu so speljali dim v jarek, da jih ni izdajal. Kruh so dobivali pri zavednih kmetih. Kadar si iz varnostnih razlogov niso upali kuhati, so nekaj dni jedli samo mast in med, namazan na kruh,

12 Prav tam, str. 173–174.

13 Oborožitev je bila večinoma jugoslovanskega izvora. Gre za orožje, ki so ga uspeli skriti na terenu ob kapitulaciji Vojske Kraljevine Jugoslavije. Peter Stante se tega spominja tako: »Mene so v Celju le s težavo sprejeli med prostovoljce. Četudi sem bil vezist, so me poslali v Sevnico v transportno enoto. Vse, kar smo imeli, je bilo na volovsko vprego. V Sevnici smo nekaj dni sprejemali vole in vozove in tam nas je kapitulacija prehitela, tako da sploh nismo utegnili formirati enote. Da ne bi prišli v ujetništvo, sem z majhno skupino odrinil peš proti Celju. Ko smo se spuščali od Planine prek Kalobja v Šentjur, smo že naleteli na prve nemške enote. V Šentjurju smo pri Novakovih z domačimi fanti na hitro poskrili nekaj orožja in vojaške opreme. V dneh razsula, to moram priznati, se nismo kaj prida znašli. Povsod je ležalo zelo veliko zapuščenega orožja vsake vrste in opreme, kar vse bi lahko poskrili. Da je bilo tako, se je lahko pozneje prepričal vsak partizan. (Stante, Član OK KPS, str. 208). Nekaj orožja, streliva in opreme so dobili od posameznikov na terenu. Ustreljenem komandirju orožniške postaje Planina Neuwirthu so zaplenili službeno pištolo Steyer M 12 številka, L. G. K. 189 (Terčak, K zgodovini I. celjske čete, str. 24).

14 Ivan Skvarča - Modras je imel velik revolver na boben, Peter Stante - Skala je imel pištolo kalibra 9 mm, Franjo Vrunč - Buzdo pa pištolo Walther, kalibra 6,35 mm (Pužun, Celjska partizanska četa, str. 89–90). Hermína Seničar - Pavla je imela samokres. Ob poskusu zajetja Stanteta 1. oktobra pri Farčniku v Teharjih izvemo naslednje: »Kot bi trenil, sem potegnil izza pasu pištolo »Astra«, odvil bombo, udaril in jo zalučal v najbolj strnjeno bojno skupino« (Stante, Član OK KPS, str. 209).

15 O boju Celjske čete na Javorniku izvemo iz poročila orožniške postaje Štore: »Nadalje so zapustili 4 puške, 5 kosov dinamičnih razstreljevalnih nabojev s škatlo razstreljivih kapslov, 500 patronov in 3 ročne granate. Na nahrbtnike so bila naložena šotorska krila, odeje in deloma civilni, deloma srbski vojaški plašči. V ostalem je bila tam poleg živil in perila še množica specialnih in planinskih kart z merili 1 : 100.000 in 1 : 150.000 s Celjem in okolico do Rogaške Slatine in sosednjimi deli Hrvaške. (Terčak, K zgodovini I. celjske čete, str. 21).

16 Terčak, K zgodovini I. celjske čete, str. 14.

in sir.¹⁷ Celjska četa je imela od ustanovitve tudi intendanta.¹⁸

V partizanskih enotah je poseben problem predstavljalo zdravstvo (saniteta) oziroma skrb za ranjene borce. Omenjeni problem so v Celjski četi reševali različno. Manjše zdravstvene težave so reševali v enoti sami. Z zvezami so od zdravnikov in lekarnarjev pridobivali zdravila ter jih dajali bolnemu borcu. Pri večjih zdravstvenih težavah so borca predali v skrb zavedni družini, da se je pozdravil. Borec Milan Boršič je celo odšel na Hrvaško, kjer so ga v Zagrebu operirali in pozdravili. »Rudi Hribar, ki zaradi obolenosti ni mogel nikamor, se je v glavnem zadrževal v Dramljah pri Stanku Jakopinu. Ko si je toliko opomogel, da je bil sposoben za pot, mu je sekretar OK KPS Tone Grčar - Johan prek svojih zvez omogočil zdravljenje v Ljubljani, kamor ga je spremljala žena Jožica Hribar. Po ozdravitvi sta se oba znova vključila v osvobodilni boj. Prav tako obolelemu Karlu Vovku so v pomoč dodelili Ivana Novaka. Kot politična aktivista v šentjurskem in drameljskem predelu sta se zaradi vztrajnega sovražnikovega zasledovanja sredi novembra prebila na italijansko okupacijsko območje in se tam pridružila partizanom.«¹⁹ Obveščevalna dejavnost Celjske čete je bila njihova šibka točka. Noben borec ni bil zadolžen za tovrstno dejavnost, pa tudi usposobljen za to ni bil nihče. Ob nameravanem napadu čete na orožniško postajo v Slivnici pri Celju so na ogledovanje najprej poslali borca Ivana Skvarčo - Modrasa. Zaradi lastne neprevidnosti je bil neuspešen. Nato sta na ogledovanje odšla komandir Vrunč in politični komisar Stante. Tudi onadva nista bila uspešna, saj se je Peter Stante komaj rešil, Franja Vrunča pa so orožniki ujeli.²⁰ Teren je bil v letu 1941 slabo pokrit. Celjska četa je na pomoč oziroma informacije lahko računala le na redke člane KPS in SKOJ ter aktiviste OF. Množična obveščevalna dejavnost in s tem tudi povečana varnost za partizanske enote se je na Štajerskem razvila šele leta 1944. Kljub temu je bila Celjska četa enkrat pravočasno obveščena. Zgodilo se je tako: »Stante je po vrnitvi iz Slivnice našel soborce v veliki napetosti in pripravljenosti. Tistega dne je namreč član KPS, ključavničar Albin Zupanc v Rebekovi tovarni tehtnic v Celju po naključju zvedel iz razgovora dveh sodelavcev, kakšna nevarnost preti Celjski četi. Ključavničarski pomočnik Hinko Flis, rojen 1920 v Vodrušu pri Slivnici, doma v štorskih hribih, je namreč pripovedoval, da je videl »bandite« in ve za njihov tabor. Na vprašanje, kaj naj stori, mu je le-oni svetoval, naj jih prijavi gestapu. Flis se je s tem strinjal in tudi omenil, da bo to storil opoldne. Med opoldanskim odmorom je Albin Zupanc pohitel domov v Čret, in ker ni natančno vedel, kje četa tabori, poslal ženo Tilčko, tudi članico KPS, s kolesom do Novakovih v Vrbno pri Šentjurju. Ker je Zupančeva pri Dobrotinškovih naletela na Hermino Seničarjevo, sta se takoj odpravili posvariti partizane.«²¹

Na območju delovanja Celjske čete je potekala železniška povezava Zidani Most–Celje–Maribor in Celje–Grobelno–Zabok. Za nemškega

17 Prav tam, str. 9–14.

18 Komandir Vrunč in politični komisar Stante sta na njegovo prošnjo za intendanta čete imenovala najstarejšega sina (Ivana) družine Novak iz Šentjurja (Stante, Član OK KPS, str. 208).

19 Požun, Celjska partizanska četa, str. 123–124; Stante, Član OK KPS, str. 210.

20 Terčak, K zgodovini I. celjske čete, str. 17–19; Požun, Celjska partizanska četa, str. 90–91.

21 Požun, Celjska partizanska četa, str. 93.

okupatorja je bila železnica življenjskega pomena. Peter Stante je dejal: »Mesto formiranja Celjske čete ni bilo po naključju na območju Šentjurja, pač pa zaradi nujne potrebe. Morali smo izbrati mesto, kjer smo imeli opremo, orožje in tudi svoje zaupnike. Bivanje čete v teh krajih je bilo samo začasno. Naš namen je bil, da izvršimo eno ali dve vojaški akciji, potem bi se četa premaknila in operirala na širšem področju celjskega okraja.«²² To so bili predeli, zastrupljeni z nacistično propagando. Marsikdo je v okupatorju videl rešitelja iz slabega materialnega položaja. Zato si je nemška oblast, zlasti pa orožništvo, tu pridobila zaupnike, ki so jih obveščali o premikih njej sumljivih ljudi. Iz zgoraj navedenih razlogov je bilo tu delovanje Celjske čete zelo težko. Borci Celjske čete so bili mladi in neizkušeni vojaki. Kot v primeru Krške partizanske skupine je imelo njihovo vedenje vse značilnosti zgodnjega partizanstva. Bili so slabo izurjeni, predvsem pa brez bojnih izkušenj, drugače si ne moremo predstavljati dejstva, da je v boju na Javorniku, 16. avgusta 1941 zvečer, orožniška patrolja 6 mož pregnala Celjsko četo in pri tem zaplenila več orožja in opreme.²³ Tabora v začetku niso imeli zavarovanega s stražami. Pozneje so postavljali straže in pošiljali patrolje. Pomoči od nadrejenih so prejeli zelo malo.²⁴ K uničenju Celjske čete so pripomogle prepogoste izdaje domačega prebivalstva. Slednje najverjetneje ni bilo toliko rezultat ideološkega prepričanja, temveč preplet strahu, osebnega koristljubja, tradicionalnega spoštovanja (kakršne koli) oblasti in reda ter nezaupanja do oboroženih ljudi, katerih cilji in nameni prebivalstvu še niso bili povsem jasni.²⁵

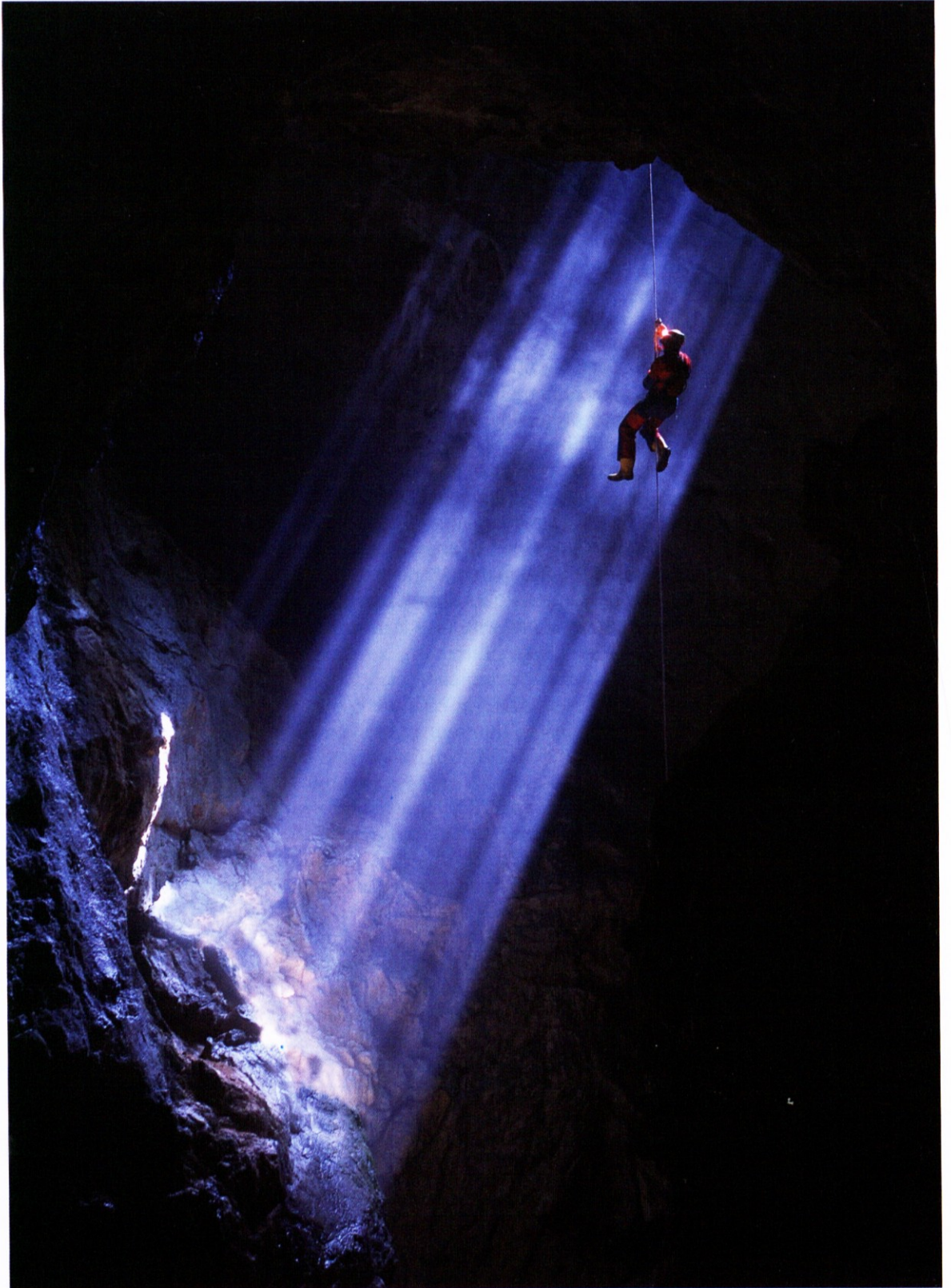
(Nadaljevanje in konec prihodnjič)

22 Terčak, K zgodovini I. celjske čete, str. 9.

23 Poročilo žandarmerijske postaje Štore političnemu komisarju za okrožje Celje, 18. 8. 1941. Poročilo je objavljeno v: Terčak, K zgodovini I. celjske čete, str. 20–21.

24 »To je bila torej »pomoč« pri ponovnem formiranju Celjske čete. Nekaj dni zatem smo se vsi, kar nas je ostalo, sestali v Dramljah. Spet smo zahtevali pomoč, novince in material, da bi lahko obnovili četo. V poštev so prišli samo prostovoljci, torej nismo mogli mobilizirati sami. A vse je ostalo pri obljubah. Dobil sem vtis, kakor da bi naši tovariši na terenu hoteli premagati sovražnika z volitvami, ne pa z orožjem. Ponosno so preštevali svoje aktiviste in zdelo se mi je, kakor da bi imeli za izgubljenega vsakogar, ki bi ga poslali v partizane. Kasnejše hude »provale« na Štajerskem tudi niso okrepile naših čet, temveč napolnile gestapovske zapore. Moč partizanskih enot je zelo zaostajala za politično razgibanostjo na Štajerskem. (Stante, Član OK KPS, str. 210).

25 Kregar, Celje v uporu, str. 173.

Marko Pršina: VELIKA KNEŽJA JAMA, fotografija

Dragica Breščak

KO HODIŠ, POJDI ZMERAJ DO KONCA*

Pogovor z direktorjem Infotehne Čedom Jakovljevičem

* Tone Pavček

Čedo Jakovljevič

Podobno kot revija Rast je tudi podjetje Infotehna dočakalo svojih prvih dvajset let. Podjetje danes deluje v mednarodnem okolju in pripravlja rešitve za upravljanje dokumentov in procesov v visoko reguliranih industrijah. Njegov solastnik in direktor, Novomeščan Čedo Jakovljevič, je po diplomi na Fakulteti za elektrotehniko v Ljubljani pričel z delom kot pripravnik v podjetju Krka, kjer je napredoval do mesta direktorja informacijskih tehnologij. Na naslednjem delovnem mestu v IMV-u (predhodniku REVOZ-a) je bil kot član uprave zadolžen za področje informacijskih tehnologij, leta 1986 pa je kot namestnik direktorja v Iskri skrbel za prodajo in marketing računalniških izdelkov. Od leta 1988 upravlja Infotehno, ki je bila kot ena prvih družb z omejeno odgovornostjo maja 1990 vpisana v novomeški sodni register. Na univerzi v Clemsonu, ZDA, je leta 1996 opravil magisterij iz poslovnega upravljanja. Objavil je številne članke in prispevke o razvoju sistemov, implementaciji, upravljanju dokumentov in procesov ter sorodnih področjih, vodil seminarje in druga izobraževanja.

Infotehna je pridobila številna priznanja in nagrade: leta 2006 so osvojili laskavi naslov dolenjsko-posavske gazele, zlato nagrado za inovativnost v okviru 11. dneva kakovosti in inovativnosti na Otočcu, Gospodarska zbornica Slovenije je septembra 2008 podelila priznanje za najboljše inovacije na nacionalni ravni. Leta 2008 je med skoraj 130 prijavljenimi podjetji iz 30 držav prejel naziv evropskega zmagovalca v odličnosti na področju informacijskih tehnologij (European IT Excellence Awards Winner). Uvrstili so se med TOP 10 – osvojili so priznanje desetim slovenskim podjetjem, ki najbolj sistematično vlagajo v izobraževanje in usposabljanje zaposlenih, prejeli so tudi osnovni certifikat Družini prijazno podjetje.

S prvim vprašanjem bi rada posegla v vašo mladost, odraščanje. Kaj je imelo oziroma kdo je imel odločilen vpliv na vaše odločanje o izbiri študija in posledično tudi o vaši kasnejši poklicni poti?

Po osnovni šoli je bil nekako naraven izbor gimnazija, večina sošolcev se nas je odločila tako. Zanimalo me je veliko stvari: muzika, taborništvo, čolnarij sem po Krki, kolesaril, izdelal sem si diaproyektor in naredil primitivno risanko, v veži na ploščicah je ostal trajen pečat mojih kemijskih poskusov, ustanovili smo glasbeno skupino Črni tulipani in ravno ko smo se naučili zares igrati, odšli v Ljubljano in se odločili, da se res posvetimo študiju. Izbor študija je prišel kar sam od sebe, zanimala me je fizika in tehnika, po duši sem inženir, rad

Dragica Breščak
KO HODIŠ, POJDI ZMERAJ DO
KONCA
Pogovor s Čedom Jakovljevičem

imam novosti in neznano me privlači. Elektrotehnika oziroma odločil sem se za elektroniko, smer industrijska elektronika in avtomatika, me je zanimala bolj kot kaj drugega. Nihče me ni posebej usmeril v ta študij. Nikoli mi ni bilo žal, čeprav bi mogoče bil lahko tudi dober zdravnik ali pa geodet.

Z gimnazijskimi sošolci na Trški gori. Čedo levi v predzadnji vrsti. Fotografiral je razrednik prof. Marjan Dobovšek.

A ste si na začetku kariere predstavljali, kakšen razmah bo doživela informacijska tehnologija?

Prvi računalnik sem imel priliko uporabljati šele v četrtem letniku Fakultete za elektrotehniko. Programirali smo tako, da smo na kartice iz tankega kartona luknjali kodo za ukaze v jeziku fortran (FORMula TRANslator), ki je bil, kot že ime pove, primeren za računanje tehničnih problemov. Seveda je bilo to neprimerljivo z današnjimi sistemi, kjer ima že vsak običajen mobilni telefon več procesne moči kot vsi tedanji računalniki. Diplomiral sem z nalogo iz prehodnih pojavov v energetskih sistemih, kjer sem že intenzivno uporabljal različne računalniške metode za izračune. Dejavnost informatike in računalništva se je intenzivno razvijala, jaz pa sem imel srečo, da sem bil ves čas zraven. Moje prvo delo je bilo v Krki, v Centru za avtomatsko obdelavo podatkov, kjer sem prvo leto preživel kot pripravnik programer, ukvarjal sem se s poslovnimi aplikacijami, nato pa smo na mojo pobudo ustanovili skupino, ki se je ukvarjala z vodenjem proizvodnih procesov v fermentacijski in kemijski proizvodnji. To pa je bilo pravo inženirsko delo, poleg mene so sodelovali še fizik, mikrobiolog in elektrotehnik. Pripravili smo zasnovo za procesno računalništvo, ki je pozneje doživelo nesluten razmah.

Kakšne napake so bile storjene v Iskri, da je razpadlo nekdaj tako uspešno podjetje?

Ne bi si upal trditi kar počez, vsekakor pa je bila celotna Iskra velik sistem, ki bi ob drugačnem vodenju in pravočasnem odločanju lahko obstal in se razvijal dalje. Veliko odgovornost za to nosi tedanja politika, ki se je v vse vpletala. Delal sem v dveh Iskrah, prva je bila računalniško podjetje Iskra Delta z okoli dva tisoč zaposlenimi, ki je žal kasneje šla v stečaj zaradi napuha nekaterih vodilnih in spet napačnih političnih odločitev, denarja je bilo namreč dovolj. To je

bilo eno redkih podjetij, od katerega je po »pogrebu« ostalo menda neverjetnih 150 milijonov mark, ki so šle v proračun. Bil sem najprej svetovalec in potem namestnik generalnega direktorja, pod seboj sem imel 850 sodelavcev, moje področje pa je bilo inženiring in trženje računalniških sistemov. Druga je bila novomeška Iskra Tenel, ki je bila ob mojem prihodu leta 1993 že štiri leta v sanaciji, sam pa sem bil menda deseti direktor pri še vedno isti tajnici. Proizvodni program je bil brezupno zastarel, finančno breme ogromnih neprodajljivih zalog pa je bilo nerešljivo. Denimo okoli 2.000 napajalnikov za radijske postaje za iraško vojsko, vsak po menda 1.500 dolarjev, ki jih je nekdo naročil in izdelal na zalogo nekaj let poprej. Ob mojem prihodu je kolektiv štel še 105 ljudi od nekdanjih 800. Lahko si mislite, da niso ostali ravno najboljši delavci. V tedanjih časih, to je bilo v letih 1993-1994, je bila že misel na stečaj nespodobna, danes bi vsak ukrepal tako, da bi poslal podjetje v stečaj ter skušal ohraniti zdrava jedra. Kratkoročno smo sicer bili uspešni in realizirali nekaj projektov, na dolgi rok pa za podjetje, tako obremenjeno s preteklostjo, ni bilo rešitve.

Ali bi bilo možno, da se bi IMV obdržal in razvijal brez navezav na tuja vlaganja?

Da, ob sanaciji IMV so me povabili v vodstvo in postal sem član uprave, kot bi rekli danes, tedaj se je to imenovalo KPO (kolektivni poslovodni organ), zadolžen za področje informatike. Moje mnenje je, da bi se lahko program dostavnih vozil obdržal, tako kot se je proizvodnja počitniških prikolic v današnji Adrii. V IMV je bilo premalo poslovodnih in organizacijskih znanj, politika IMV ni podpirala, niti domača občinska niti republiška, tako da je bilo podjetje nekakšen samorastnik. Z današnjo pametjo in vedenjem je seveda lahko ocenjevati, da brez tujih vlaganj ne bi bilo mogoče ohraniti podjetja.

Kakšni so bili vaši samostojni začetki? Kaj bi, glede na vaše izkušnje, svetovali podjetniku, ki začenja s svojim podjetjem?

Ko sem se odločil za podjetništvo, sem bil precej mlajši in pravzaprav nisem dolgo razmišljal. Imel sem priložnost, ki sem jo izkoristil, izdelal sem poslovni načrt, že leta 1988 so se pojavljali zametki današnjih tehnoloških inkubatorjev in moj predlog sta poslušala kar dva kasnejša ministra, profesorja z ekonomske fakultete, dr. Tea Petrin, nekdanja ministrica za gospodarstvo, in dr. Ivan Svetlik, današnji minister za delo. Dobili smo zeleno luč, kredit v višini protivrednosti 15.000 mark (kakih 7.700 današnjih evrov) in v januarju 1989 pričeli poslovati.

Kaj bi svetoval? Ne želim svetovati, povem lahko kaj o svojih izkušnjah, uspehih in težavah. Kot zanimivost povem, da je bil Sam Walton, ustanovitelj imperija Wal-Mart, torej podjetja, ki je največji zaposlovalec na svetu s 3 milijoni delavcev, star 63 let, ko se je odločil razširiti poslovanje. Torej starost ni nujno omejitveni dejavnik za tveganje, ki ga je kdo pripravljen sprejeti. Vedno poudarjam, da je pomen besede podjetje povezan s tveganjem – da nekaj podvzamemo, se upamo - enak tudi v drugih jezikih: v angleščini enterprise, v hrvaščini poduzeće, torej se moramo zavedati, da tvegamo. Tvegamo svoja sredstva, svoj čas, pogosto zastavimo nepremičnine, stabilnost

družinskega življenja je ogrožena, lahko in tudi prihaja do težav, zato je dobro premisliti, kako in kaj. Če nismo prepričani sami vase, se tveganja ne lotevamo. Če pa smo, potem zaupamo vase, pojdimo za svojim ciljem ne glede na ovire. Če vidimo samo ovire, potem ostanimo v službi. Zaposlitev v svojem podjetju ni služba, je delo, je razvoj, je nenehno spopadanje z novim, je upravljanje s spremembami, je izziv. Nikakor pa ne podcenjujem tistih, ki so v »službah«. Jaz sem se pač odločil drugače. Od vseh mojih otroških prijateljev, s katerimi se družim še danes, se nobeden ni odločil za podjetništvo, pa so vsi videti zadovoljni. Jaz pa tudi!

Družbeno vzdušje v Sloveniji ni naklonjeno podjetnikom oziroma nasprotno, v zadnjem času je »tajkunizacija« sprejemanje podjetništva še poslabšala. Saj ste slišali, kaj pomeni okrajšava d.o.o.: dolžan okrog in okrog. Šalo je pred časom žal povedal nek profesor na ekonomski fakulteti študentom prvega letnika. Nasprotno je vzdušje in percepcija podjetništva v ZDA takšna, da je podjetnik nekako dolžan

biti uspešen, kajti s tem prispeva za splošno blaginjo, obenem pa ni stigmatiziran, če mu ne uspe. Ne tako kot pri nas, ko ljudje privoščijo, če ti je »crknila krava.«

Kako ste se širili na tuje trge?

Infotehna dejansko od vsega začetka posluje na mednarodnem trgu, res da smo na samem začetku tam predvsem kupovali, sedaj pa smo že skoraj deset let pretežni izvozniki. Razlike ni, povsod je potrebno zadovoljiti kupca in ga prepričati. Infotehna razvija lastno programsko opremo, ki jo potem tudi pri kupcu uvede. Vse skupaj je obsežna storitev. Storitev je po svoji naravi neoprijemljiva, na začetku je to obljuba kupcu, da bomo nekaj zanj naredili, napravili in dobavili korist. Zato je potrebno biti še kako prepričljiv, da iz Slovenije prodamo programsko opremo in rešitve v Nemčijo, Anglijo, ZDA ali na Švedsko. Naša prodaja je osebna prodaja, to pomeni, da poiščemo konkretne osebe pri kupcih, se dogovorimo za predstavitev in jim

skušamo pokazati, kako lahko izboljšajo svoje poslovanje. Udeležujemo se specializiranih konferenc, kamor hodijo izbrani predstavniki podjetij, ki za nas predstavljajo ciljno skupino.

Kakšna je razlika med delom podjetja le v domačem okolju in vpetostjo v mednarodno konkurenco?

Poslovanje samo na domačem trgu je vsekakor znatno enostavnejše. Že to, da imamo lahko vso dokumentacijo samo v slovenščini, pomeni znatno manjše stroške. Vso tehnično dokumentacijo imamo tako v angleščini, ki je v podjetju kar uradni jezik. Saj ne da se pogovarjamo po angleško, in tudi pišemo si po slovensko ali hrvaško, če gre za predstavništvo v Zagrebu. Ker smo se odločili za širitev na vzhodne trge, smo že lani pričeli s tečaji ruščine, ki so jih obiskovali številni sodelavci, zaposlujeimo ljudi, ki obvladajo poleg angleščine še vsaj en tuji jezik. Kupci, ki so povečini farmacevtska podjetja, občasno pregledajo, ali je naš sistem upravljanja kakovosti skladen s standardi, zato posvečamo temu še posebej veliko pozornost.

Kakšna je vaša vizija družbeno odgovornega podjetja v času recesije?

Družbena odgovornost ni nekaj, kar je modno, ko pa se položaj poslabša, je prva žrtev. Pri svojih opredelitvah vztrajamo, smo družini prijazno podjetje na način, da delavcem olajšujemo vse težje usklajevanje družinskega življenja in kariere, pomagamo nekaterim pomoči potrebnim, morda z nekoliko manjšimi zneski, vendar se svojih ciljev držimo. Spodbujamo zdrav, kakovosten in dejaven način preživljanja prostega časa, ustanovili smo svoji društvo – kulturno in športno, preko katerih je delavcem in njihovim ožjim družinskim članom omogočen obisk številnih športnih in kulturnih dejavnosti brezplačno ali po ugodnejši ceni. V Infotehni nam ni vseeno za ljudi okrog nas. Preko humanitarnih, kulturnih in športnih ustanov skušamo čim bolj vplivati na dobro skupnosti, v kateri živimo. Uporaba Infotehninih rešitev organizacijam omogoča, da obseg papirne dokumentacije zmanjšajo celo do 50-krat oziroma na dva odstotka prvotne velikosti. V Infotehni torej posredno, a zato nič manj pomembno, pomagamo ohranjati gozdove. V vseh sistemih, ki smo jih vzpostavili, je skupaj zajetih že preko 80.000.000 strani dokumentacije; nekaj je bilo prenesene iz papirne oblike, večina pa je nastala kot nadomestek le-te. Če upoštevamo, da je treba za proizvodnjo pol tone papirja posekati približno 17 dreves, list papirja pa tehta 4 grame in pol, lahko ponosni zaključimo, da smo pomagali ohraniti že preko šest tisoč dreves, kar je že pravi pravcati gozd.

Kako izbirate sodelavce?

To je prav gotovo najtežje vprašanje. Značilnost našega dela je takšna, da potrebuje novinec leto dni, da dodobra spozna način dela, postopke, rešitve, procese, v tem času pa se večkrat zgodi, da bodisi mi nismo zadovoljni z njim, ali pa on ne z nami. Na nekatere razpise se nam javi tudi več kot sto kandidatov in zelo težko je zožiti izbor le na nekaj najboljših. Po drugi strani pa so povsem deficitarna delovna mesta, za katera lahko rečem, da imamo stalno odprte razpise. Ko se moji sodelavci odločijo za koga, se potem s kandidatom pogovorim

Dragica Breščak
KO HODIŠ, POJDI ZMERAJ DO
KONCA
Pogovor s Čedom Jakovljevičem

Z Dnevnikovo gazelo, priznanjem za najboljše hitro rastoče podjetje na Dolenjskem in v Posavju.

tudi sam. Iščemo ljudi, ki razmišljajo z lastno glavo, so dovolj odločni, spoštujejo druge, zelo pomembno pa je, da razumejo in znajo delati v skupini. Naše delo je timsko, posameznik ne more, če je še tako dober, narediti veliko. Vsakogar vprašamo, kaj si želi delati, ne glede na to, da so razpisi pač za določena dela in naloge. Človek naredi več in boljše, če dela tisto, kar ga veseli. Izbiramo v bistvu pravega človeka, ki bo z nami dolgo, ne zgolj nekoga, da zapolnimo delovno mesto. Če je človek pravi, se bomo lahko skupaj dogovorili, kako naprej. Infotehna je podjetje, ki dela na dolgi rok, zato je pomembno, da mislimo, kaj bo čez leto, dve, ali pet. V podjetju je več kot tretjina žensk, še posebej so to ekonomistke, ki veliko prispevajo k našemu uspehu, dobrim komunikacijam in stabilnosti. Ob dejstvu, da je povprečna starost okoli 33 let, to pomeni, da so ženske tudi v polni rodni

dobi, kar smo vzeli pač v zakup. Naj povem anekdoto: zjutraj pride sodelavka in me obvesti, da je noseča. Čestitam ji in delam naprej. Ob devetih pride druga sodelavka, in mi pove enako. Tajnici takoj naročim, da ne sprejemam več nobenih ženskih obiskov.

Na kakšen način izboljšujete poslovne procese v Infotehni?

Poslovni procesi se spreminjajo, tako kot se spreminja naše okolje in mi z njim. Poslujemo na treh lokacijah, sedež podjetja je v Novem mestu, imamo predstavništvi v Ljubljani in v Zagrebu, kjer je del razvoja, del prodaje in del uvajanja rešitev. Poslovni procesi potekajo ne glede na meje, lokacije ali hierarhijo. Formalna shema organiziranosti je zgolj orodje za to, da vsak trenutek vemo, kdo je za kaj odgovoren in da se navzven ustrezno predstavljamo. Sodelavci se med seboj samostojno dogovarjajo in dovoljeno je vse, kar ni izrecno prepovedano, to pa je samo tisto, kar ni legalno ali etično.

Seveda porabljamo najsodobnejšo programsko opremo in poslovna orodja, Documentum, SAP, vrsto Microsoft orodij, za testiranje izdelkov vrhunsko orodje techexcel itd. Od leta 2000 razvijamo lastno programsko opremo z blagovno znamko myProcess, ki danes sestoji iz okoli 550.000 vrstic kode. Le-ta tvori osnovo vseh naših rešitev, ki jih uspešno ponujamo na trgu, obenem pa uporabljamo tudi sami za organizacijo in vodenje internih poslovnih procesov.

Potovanje v Turčijo.

Dragica Breščak
KO HODIŠ, POJDI ZMERAJ DO
KONCA
Pogovor s Čedom Jakovljevičem

V Grčiji.
Na jadranju.

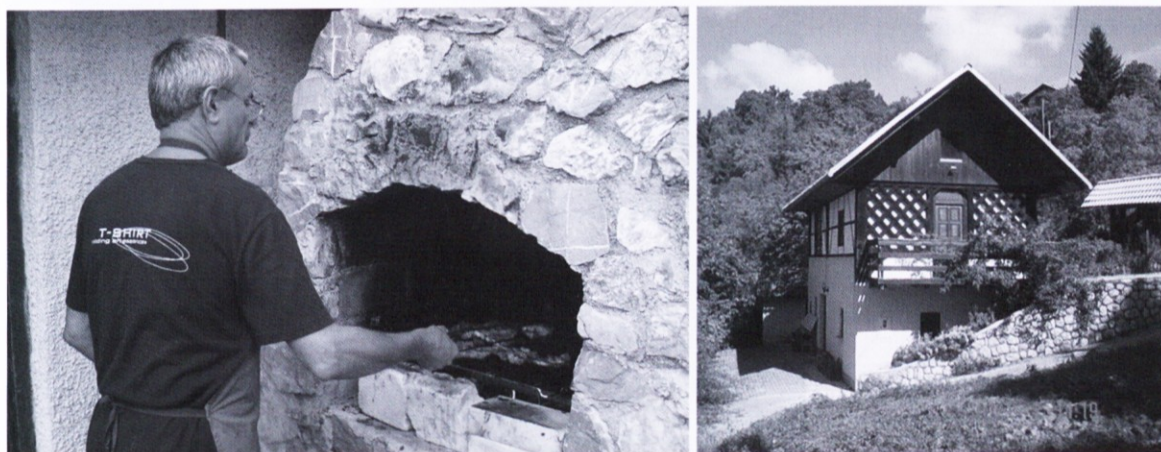
V Rusijo..

NAŠ GOST
Rast 3-4 / 2009

Kako je razvita informacijska tehnologija na območju Bele krajine, Dolenjske in Zasavja?

Gospodarska zbornica za Dolenjsko in Belo krajino je aprila 2008 ustanovila Sekcijo za informatiko (SI), katere Izvršilnemu odboru predsedujem. Namen delovanja SI je med drugim spodbujanje uvajanja elektronskega upravljanja in poslovanja v gospodarstvu in upravi, usposabljanje za strokovno javnost, gospodarstvo in podjetništvo o uporabi informacijskih tehnologij pri poslovanju, izvesti raziskavo o stopnji opremljenosti z informacijskimi sredstvi (strojna in programska oprema) in o kadrih v podjetjih in organizacijah, ki so v lasti države oziroma občin, in o uporabi interneta, organizirati posvet e-Dolenjska in Bela krajina, kjer bi izmenjali izkušnje najboljših praks na področju razvoja informacijske družbe, imeli možnost izobraževanja in praktičnega usposabljanja in sprejemali usklajene strateške sklepe za celosten razvoj regije Dolenjske in Bele krajine v informacijski družbi.

Na Trški gori.

Kar nekaj nalog smo že opravili in ob tem ugotovili, da je gospodarstvo dobro opremljeno in hodi v korak z razvitejšimi, medtem ko žal tega za občine, vključno z novomeško, ne moremo reči. Informatika v širšem smislu je za Mestno občino Novo mesto pastorek, ki mu namenja kakih 0,2 odstotka proračuna. Evropski standard je 1 odstotek, to je kar petkrat več. Vse slovenske mestne občine – razen novomeške – so tudi v teh okvirih. Kljub prizadevanjem, opozarjanju in vplivanju ne županstvo ne mestni svetniki niso pokazali poslušna za krepitev podpore prehodu v informacijsko družbo.

Ali je možno za ta razvoj pridobiti evropska sredstva?

Možno in potrebno. Denarja je dovolj, ni pa dovolj ambicij, želja, hotenj in predvsem znanja. Slediti je potrebno in se prijavljati na razpise za pridobitev sredstev države in Evropske unije za razvoj informacijske družbe v regiji. Tega seveda ne more početi nekakšna sekcija za informatiko, temveč organizirane in za to plačane državne in občinske službe.

Kateri cilji, menite, bi morali biti danes najpomembnejši v slovenskih podjetjih?

Ne bi si upal trditi za vsa podjetja, v Infotehni pa si prizadevamo,

v okviru možnosti se odzivamo na vloge za različno humanitarno in drugo pomoč. Vključujemo se tam, kjer smo blizu in kjer se lahko. Pri tem ne iščemo promocije, to delamo zaradi lastne potrebe.

V maju pripravljate že enajsto mednarodno konferenco, tokrat na Bledu. Kaj so vam prinesla dosedanja srečanja?

Vrsto let organiziramo srečanja uporabnikov, že leta 2000 smo na pobudo Plive ustanovili Infotehna PharmaUser Group – IPUG, neformalno skupino uporabnikov, ki se v naši organizaciji srečuje dvakrat letno, oboji pa se drug od drugega veliko naučimo. Konference smo imeli od Otočca, Sarajeva, Vršca, Dubrovnika, Cavtata in Bola pa do Ljubljane, Dunaja in Freisinga, do Bleda. Udeležencev je ponavadi med 60 in 100 iz kakih dvajsetih držav.

Kakšne cilje ste si zastavili pri tem dogodku?

Naš glavni cilj pri vsakoletni konferenci je izvedeti od obstoječih uporabnikov, s čim so zadovoljni in s čim ne, od potencialnih, kaj vse potrebujejo, mi pa posredujemo novosti v produktih, nasvete, kako izboljšati delovanje in kakšni so naši razvojni načrti.

Katero priznanje oziroma nagrada vam največ pomeni in zakaj?

Največja nagrada nam je vedno, ko dobimo novo naročilo, še posebej tam, kjer se borimo z ostro konkurenco. Tako smo pred kratkim sklenili pogodbo z največjim madžarskim generičnim farmacevtskim podjetjem G. Richter, ki je po velikosti praktično enako naši Krki. Konkurenca je bil ameriški gigant CSC (Computer Sciences Corporation) z 80.000 zaposlenimi, projekt pa smo dobili, ne ker bi bili cenejši, ampak ker smo boljši.

Kakšna je bodočnost informacijske tehnologije? Ali na tem področju še lahko pričakujemo tako nagel razvoj?

Zadnjih nekaj let se pogosto analitiki sprašujejo, kaj bo naslednja velika stvar (What is next big thing?), kajti uvedba osebnih računalnikov je pomenila revolucijo, ki jo je eksplozija interneta še nadaljevala. Razvoj vidimo v vse bolj domišljenih aplikacijah in združevanju različnih tehnologij, vse boljših in človeku bližjih uporabniških vmesnikov. Na primer takole, ko bom hotel nekoga poklicati, bom rekel svojemu mobilnemu telefonu: »Daj pokliči tistega Franceljna, veš, ki sem ga srečal enkrat prejšnji petek, no tisti, ki ima ženo učiteljico pa vozi rdeč clio.« Ali da bomo televizijo gledali kar na projekciji na notranji strani sončnih očal.

Kakšni pa so vaši pogledi na izobraževanje, ki bi bilo primerno in potrebno za to stoletje in za to težavno gospodarsko obdobje?

Z bolonjsko reformo smo se spoznali, ko je leta 2003 mlajši inženir prišel iz Francije v Revoz in s seboj pripeljal svoje dekle, ki je ravnokar, pri svojih 25 letih končala študij informatike po programu 3+2. Takoj ko smo jo zaposlili kot programerko, je bila sposobna za samostojno delo, kajti zadnji dve leti je preživela na študijski delovni praksi v treh podjetjih po Evropi (Francija, Anglija in menda Danska), kjer si je pridobila ustrezne izkušnje, razvila komunikacijske sposobnosti, se spoznala s timskim delom in prebrodila začetne težave. Zelo

Dragica Breščak
KO HODIŠ, POJDI ZMERAJ DO
KONCA
Pogovor s Čedom Jakovljevičem

Vinogradnika.
V Provansi.

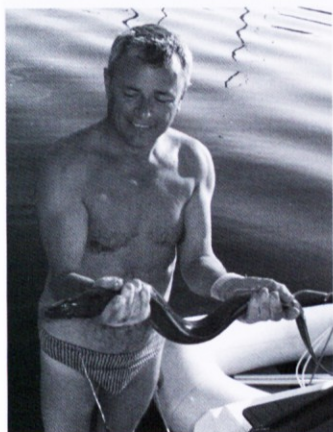

V Provansi.

NAŠ GOST
Rast 3-4 / 2009

Dragica Breščak
KO HODIŠ, POJDI ZMERAJ DO
KONCA
Pogovor s Čedom Jakovljevićem

Ugor.

Sulec.

nas tudi veseli nedavna ustanovitev Fakultete za informacijske študije v Novem mestu, od katere pričakujemo kadre, ki bodo poleg strokovnih inženirskih znanj imeli tudi organizacijske sposobnosti, razumeli projektno delo, in še enkrat poudarjam, vedeli, kaj je timsko delo. Timsko delo ni to, da jaz naročim skupini sodelavcem, kaj morajo napraviti, temveč da se posvetujemo o najboljših rešitvah, ko pa smo jih našli, pa inovativno poskrbimo za najboljše možne rešitve težav.

Kako preživljate prosti čas?

Že iz otroških let me spremlja ribolov, to je kar stalnica. Vedno sem bil navezan na Krko, čoln je bil vedno pri hiši, saj živimo ob vodi, sedaj imam pravi ribiški čoln, kanu uporabljamo predvsem poleti, ko s prijatelji še vedno taborimo ob Kolpi, pa tudi s kajakom, ki so mi ga prijatelji nekoč kupili za okroglo obletnico, se rad popeljem čez kake brzice. Včasih sedem na kolo, z ženo pa zelo rada v zadnjem času igrava golf, čeprav moram priznati, da zelo slabo. Odkar imamo čudovito igrišče na Otočcu, je za to več časa. Kot pravi Dolenjec imam tudi majhen vinograd na Trški gori, tako da imam rekreacije kar dovolj.

Kakšne načrte imate za bodočnost?

V Infotehni imamo velike načrte, podjetje se razvija, iščemo strateškega zaveznika, ki nam bo pomagal, da zmanjšamo tveganja v teh kriznih časih. Za naše uporabnike bi to pomenilo večjo gotovost in dolgoročno stabilnost.

Kje se vidite čez deset let?

Kaj bo čez deset let, pa ne vem: živim zdravo in dejavno, za kar imajo velike zasluge tudi moji najbližji, zlasti žena, ki me spremlja in podpira v vsem. Upam, da bo tudi čez deset let tako.

Marko Pršina: PRAPROT, fotografija

V DROBCIH ČASA USTVARJENE TRAJNE PODOBE SVETA

Zapis o fotografu Marku Pršini

Človek mora biti zares narejen iz posebnega testa in prežemati ga mora posebna zaverovanost v lastno početje, da se več mesecev sistematično pripravlja na trenutek, ko bo pritisnil na sprožilec fotoaparata in v drobcenem delcu časa v temi dolenskega podzemlja ujel vodno kapljo, ko kane na stalagmit in se razprši v razcvetelo rožo miniaturnih kapljic. Ali da poldrugo uro ždi v mlaki in potrpežljivo čaka s fotoaparatom, kdaj bo želva sklednica pokukala izpod oklepa in omogočila dober fotografski posnetek te redke in ogrožene živali. Ali da s skupino jamarskih prijateljev v vlagi in mrazu podzemne jame ure in ure pripravlja osvetlitev podzemnega prostora, da se potem na fotografiji pojavi jama v vsej svoji, očem običajnega smrtnika nevidni in težko dostopni lepoti.

Marko Pršina iz Dolenjskih Toplic je tak človek, sistematičen, vztrajen in učljiv, ob tem pa odprtega srca za lepote narave in z izostrenim estetskim čutom. Zato ni naključje, da je njegovo druženje s fotografijo rodilo bogate sadove. Ni mu uspelo narediti le nekaj izjemnih jamskih in naravoslovnih fotografskih posnetkov, prispevati fotografije za več kot dvajset najrazličnejših publikacij, od Enciklopedije Slovenije, knjige Najlepša mesta Slovenije in več zbornikov o dolenskem krasu do vodnikov po kulturnih in naravnih spomenikih Slovenije, ter se predstaviti na sedmih samostojnih in devetih skupinskih fotografskih razstavah, ampak je ustvaril tudi obsežen in dragocen fotografski arhiv, v katerem hrani nekaj več tisoč barvnih diapozitivov in digitalnih posnetkov. Na njih je s prefinjenim občutkom in s profesionalno fotografsko večino zabeleženo predvsem izjemno bogastvo naravne in kulturne dediščine območja širše Dolenjske, pa tudi motivi iz širšega slovenskega prostora in iz sveta. Da so med njimi prave fotografske mojstrovine, potrjujejo številne nagrade in priznanja, ki jih je zanje Pršina prejel na velikih natečajih. Omenimo več diplom Fotografske zveze Slovenije in prve nagrade na natečajih, kot so: Photographer of the Year revije Geographical Magazine, Prosti čas Društva fotografov Slovenije, Kamen 2 Foto kluba Portorož, Svoboden kot ptica družbe Mobitel ter prvo nagrado (diapozitiv leta) v kategoriji Proste teme 25. slovenske pregledne razstave barvnih diapozitivov.

Za dosežke te vrste samo potrpežljivost in ljubezen do fotografiranja – obojega ima seveda Pršina dovolj – nikakor ne zadoščata, potrebno je še obilje fotografskega znanja in izkušenj. Tudi tega Pršini ne manjka. Fotoaparat je imel v rokah sicer že kot učenec topliške osnovne šole in kasneje kot srednješolec, a se je resneje začel ukvarjati s fotografiranjem sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja, in to kar takoj z eno najbolj zahtevnih zvrsti, z jamsko fotografijo. Kot navdušen jamar in član Jamarskega kluba Novo mesto je sodeloval v številnih jamarskih podvigih pri raziskovanju dolenskih jam in brezen. Ob

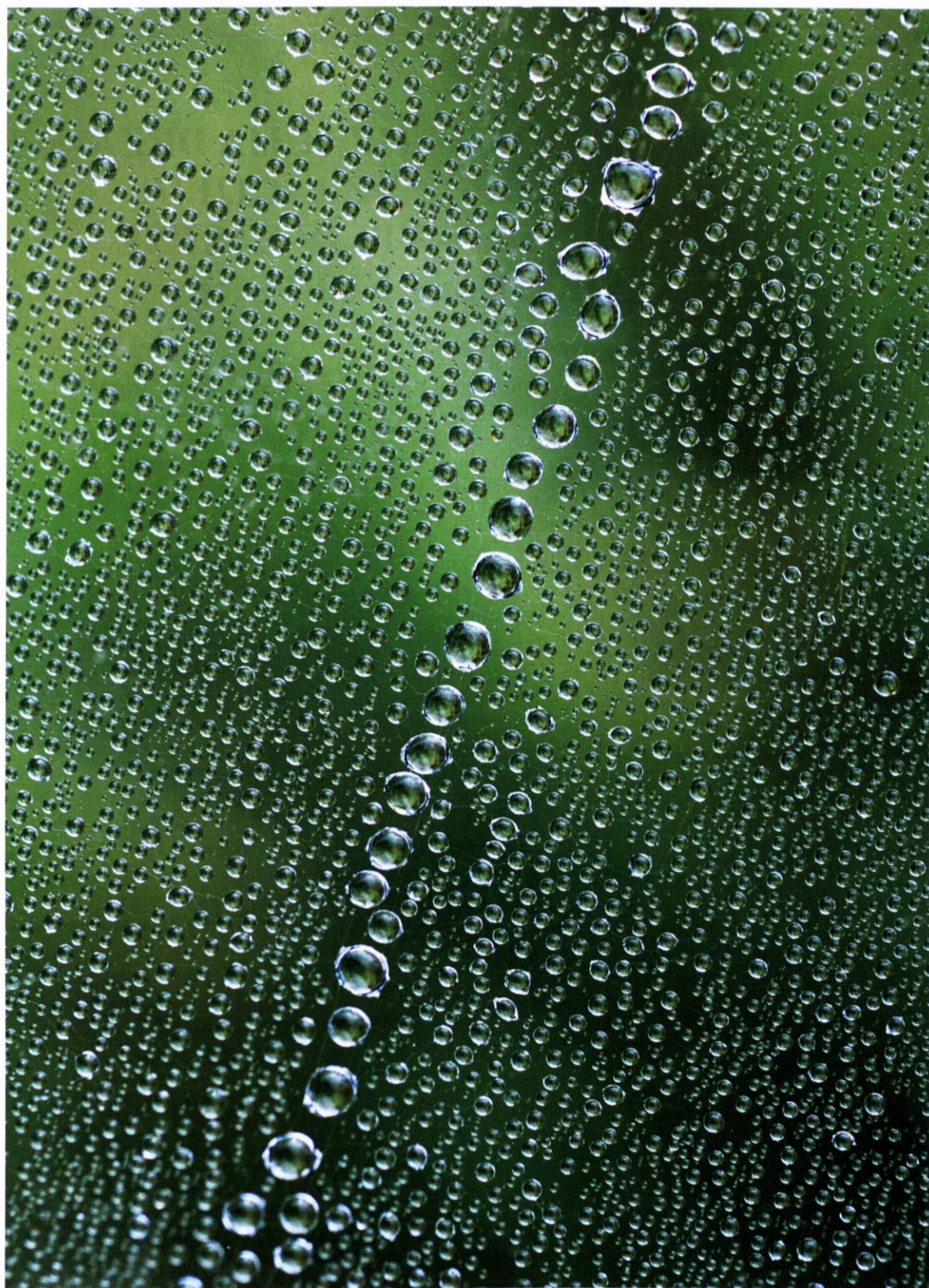
obiskih podzemnega sveta in odkrivanju njegovih skrivnih lepot ga je zamikalo, da bi ta svet vsaj na podobi iztrgal iz večne teme ter ga pokazal drugim. Izziv je bil zahteven, a mu je bil Pršina kaj kmalu kos. Še več, razvil se je v enega najboljših slovenskih jamskih fotografov. Obvladuje potrebno fotografsko znanje, ki je za to vrsto fotografije še posebej zahtevno, zna izbrati in uporabiti ustrezno opremo in, če ne gre drugače, tudi sam izdela kakšno drobnarijo, ob tem pa zna to, kar pravega fotografa loči od »pritiskača na sprožilec« – zna namreč gledati in videti. Gledamo in vidimo sicer vsi, a to naše početje je zelo površno, saj običajno več spregledamo kot ugledamo, medtem ko večje fotografovo oko, še preden fotograf pritisne na sprožilec, selekcionira realnost v motive, najdeva najprimernejše izreze, uvidi, kako z goriščnico objektivna ploščiti ali razpirati prostor, odkriva dinamiko svetlobe in njeno igro ter z vsem tem estetizira pogled in mu daje tudi čustven pridihi. Tako gleda in vidi tudi Pršina, in tak, v podobo ugledan in ujet izrez realnosti, ustvarja s svojimi fotografijami.

Fotografija je ena od središčnih točk njegovega življenja. Posveča ji skoraj ves prosti čas in še del službenega, zaposlen je na novomeški območni enoti Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Fotografska kamera ga spremlja na vseh njegovih poteh in ga tudi usmerja v najbolj odmaknjene in skrite kotičke naše domovine. S fotografsko kamero je bil skoraj v vseh pomembnejših jamah širše Dolenjske, po dolgem in počez je prevozil in prehodil Dolenjsko in Belo krajino, preveslal ves slovenski del Kolpe ter vztrajno, načrtno in poznavalsko fotografiral vse tisto, kar razumemo pod pojmom naravna in kulturna dediščina. In ker gre dober glas v deveto vas, je v fotografskem svetu Marko Pršina ime, ki pomeni kvaliteto in strokovnost, kar so dokazale dosedanje objavljene fotografije, kar dokazujejo multimedijski prikazi in kar je morda še najbolj zaokroženo dokazala monografija o Kostanjeviški jami, ki je njegovo najobsežnejše in najbolj zaokroženo fotografsko delo.

Pršina se je namreč tudi zaradi fotografije študijsko dodatno posvetil grafiki in v Ljubljani diplomiral za inženirja grafične tehnike, kar je njegove bogate izkušnje in dosedanja védenja še dodatno obogatilo in mu razprlo obzorja delovanja. Dandanes, ko se je fotografija že popolnoma digitalizirala in je tesno povezana z računalniškimi grafičnimi aplikacijami, je za mojstrstvo potrebno tudi takšno znanje.

POPRAVEK

V prejšnji številki se je priimek slikarke Mateje Kavčič trikrat (strani 133, 120 in 177) zapisal kot Kovačič. Slikarki Kavčičevi, ki je s svojimi stvaritvami opremila Rast št.2/2009, se opravičujemo.

Marko Pršina: OGRLICA, fotografija

Aljoša Vrbotič

DEMOKRATIZACIJA DRŽAV V RUSKI FEDERACIJI IN OB NJEJ – VPLIV LASTNE POLITIČNE KULTURE

Za pomoč pri pisanju eseja se zahvaljujem kolegici Sabini Kranjec.

Uvod

O demokratizaciji govorimo po propadu, koncu oziroma zlomu nedemokratskih političnih režimov in prehodu na demokratično vladavino. V kolikšni meri se bo posamezna država demokratizirala, je odvisno od številnih dejavnikov, tako rekoč od temeljev in razvoja njene politične kulture v širšem smislu. Ta nam namreč pove, zakaj je nek politični sistem boljši od drugih.

V eseju želim s pomočjo nekaterih pogledov in dejstev pokazati na obstoj politične kulture v posameznih državah nekdanje Sovjetske zveze oziroma državah ob današnji Ruski federaciji in seveda v sami Rusiji. Na eni strani bom poskušal potrditi domnevo, da je Sovjetska zveza odigrala zelo veliko vlogo in pustila neizbrisen pečat v zgodovini in širše gledano – politični kulturi teh držav in ki še ostaja močna stična točka med njimi. Na drugi strani pa bom pokazal na različne politično-kulturne dejavnike, ki so prispevali h gradnji in razvoju posamezne demokracije.

Morda bo bralcu zanimiv pogled na proces demokratizacije v omenjenih državah skozi pojava binarnosti in ternarnosti, ki sta močno prisotna v ruski literaturi 19. stoletja in v ruski kulturi na splošno. Predvsem so izhodišča in hkrati vodilne vloge zgodovinski pojavi; težnja obravnavanih držav po samostojnosti in posledice razpada Sovjetske zveze ter nastanek novih, demokratičnih držav.

Do kolikšne mere pa se je uspelo obravnavanim državam demokratizirati, integrirati ideološko politično, kulturno in kakšna je bistvena razlika med njimi? Se sploh lahko lotimo enopomenske analize procesa demokratizacije v skupno petnajstih republikah nekdanje Sovjetske zveze? Je možno predvideti njihov nadaljnji razvoj demokracij glede na zgodovinska dejstva in trenutne okoliščine? Lahko govorimo o stabilni, tako rekoč homogeni demokraciji (glej v Lukšič, 2001: 3), če naj nam bo v primerjavo ilustrativni vzor idealne demokracije, to je legitimna politična ureditev z vladavino večine, demokratično izvoljene s strani ljudstva, ki varuje politične in osebne interese vseh svojih državljanov v čim širšem smislu tega pomena besede?

Pot demokratizacije v Ruski federaciji in ob njej

O demokratizaciji oziroma o demokraciji se v Ruski federaciji

veliko govori in piše. Tudi v zgodovini so pojem demokracije vse prevečkrat zlorabljali tako politiki kot tudi drugi, ki so tako ali drugače sodelovali pri upravljanju države in javnem življenju carske Rusije in kasneje Sovjetske zveze. Tu mislim predvsem širše območje današnje Ruske federacije oziroma nekdanje Sovjetske zveze in vprašanje, ki se nam postavi na tem mestu, je, kako bi se sploh lahko enopomensko lotili analize demokratizacije držav ob Ruski federaciji.

Gre namreč za petnajst nekdanjih republik bivše Sovjetske zveze, ki so med seboj popolnoma različne, a hkrati podobne druga drugi kot jajce jajcu. Različnost gre iskati predvsem v dejstvu, da so večinski narodi teh republik med seboj kulturno, versko in jezikovno različni (na primer: Kirgizistan – Kirgizi, Tadžikistan – Tadžiki in Rusi, Moldavija – Romuni in Moldavci, Belorusija – Belorusi ipd.). Podobno je z religijo, saj v omenjenih republikah najdemo tako ruske pravoslavce, muslimanske sunite in šiite, katoličane kot tudi vrsto drugih manj razširjenih religij. Vsem tem republikam pa je skupen del zgodovine, od katere se še danes nekako ne morejo ločiti. Gre za obdobje vladavine Sovjetske zveze, torej neke skupne države, v kateri je bila na preizkušnji nova teorija državnega vladanja – socializem.

Pa vendarle lahko iz primerjave prehodov držav v politično oziroma parlamentarno demokracijo od konca osemdesetih let naprej ugotovljamo določene skupne značilnosti: enostrankarski politični sistemi z veliko stopnjo represije, ki je onemogočala kakršnokoli pomembnejšo opozicijo. Ti sistemi so bili vzpostavljeni v državah s slabo razvito politično kulturo in so se v glavnem spremenili od zgoraj, to je s »samoreformo« (nekdanja sovjetska Rusija in nekatere druge države na ozemlju Sovjetske zveze), pri čemer je nekdanja partijska elita lahko obdržala pomembne položaje in se povezala z nastajajočimi podjetniškimi skupinami. Za primerjavo pa lahko povemo, da je v razvitejših srednje- in vzhodnoevropskih državah prehod po večini potekal na osnovi skupne akcije politične elite in opozicije (Zajc, 2004: 89).

Odraz binarnosti in ternarnosti v ruski politični kulturi

Rusija si je v imenu ideologije in skupne države kot najmočnejša republika bivše Sovjetske zveze po razpadu cesarstva leta 1917 podredila republike, ki so ji bile v strateškem in gospodarskem interesu. Nezanemarljivo je tudi dejstvo, da je rusko cesarstvo vse od nastanka želelo prevladati v tem delu sveta. Vse od leta 862 je težilo k osvajanju sosednjih dežel, iz katerih je skozi vso zgodovino črpalo delovno silo, surovino in izkoriščalo podnebje ter rodovitnost tal. Mogoče sta prav prostranost Rusije in njeni bojni pohodi proti narodom srednje Azije vzrok, da carska Rusija nikoli ni bila kolonialna sila, saj ji – glede na prostranstva in doseg le-teh po kopnem – ni bilo v interesu odkrivanje novega sveta preko morij. Rusija (kasneje Sovjetska zveza) je do obmejnih republik vseskozi vodila politiko nasprotovanja lastni identiteti in zatiranju naroda, kulture in jezika. Na primer Kirgizistan je dobil pisavo cirilico šele leta 1940 (Dežele in ljudje, 1994: 41). Glede na to je toliko bolj zanimivo, da je večina bivših sovjetskih republik kljub vsemu podpisala pristop k paktu Skupnosti neodvisnih držav (SND). Razlog lahko iščemo v gospodarski šibkosti držav, v njihovem zastarelem državnem aparatu in korupciji, ki ji novonastale

1 Sojuz – (СССР) »sojuz sovjetskih socialističeskikh respublik«, Zveza sovjetskih socialističnih republik, v ruskem slengu se besedica »sojuz« uporablja kot kratice (СССР)

2 Okraj – Administrativna enota, ki ima neke vrste status lokalne samouprave, meje okrajev so določene glede na geografske značilnosti in politični interes centra

3 Oblast – podobno kot okraj, gre za administrativne enote, ki imajo neke vrste status lokalne samouprave

države (od leta 1990 do 1992) po večini niso kos. Rusija je namreč center moči in razvoja in to kljub temu, da je v očeh Evropejcev še sama dokaj zaostala (pojavljajo se teorije, da sta Moskva in St. Peterburg državi v državi, saj v teh mestih ni čutiti splošne zaostalosti za zahodno Evropo).

Problema močnega centra in šibke province se je močno zavedal Mihail Gorbačov, zadnji generalni sekretar Komunistične partije Sovjetske zveze (Dežele in ljudje, 1994: 44), ki je marca 1990 obljubil, da bo pripravil osnutek »nove zvezne pogodbe o obnovljenem sojuzu«,¹ ki naj bi popeljal razpadajočo Sovjetsko zvezo iz nastale krize, vendar njegovo geslo »močni center – močne republike« ni obrodilo sadov, saj je zagovarjal predvsem močni center. V tem obdobju se je pojavilo novo geslo »močne republike – močan center« in nov, do tedaj malo znan politik Boris Jelcin (Rupnik, 1999: 186).

Ob tem je jasno, da sta se oba voditelja, čeprav sta bila v nasprotnih taborih, močno zavedala problema Sovjetske zveze – premočnega centra. Jelcin je predlagal, da bi republike z bilateralnimi sporazumi ugotovile, kaj lahko rešujejo same in kaj bi prepustile centru. Kasneje, po razpadu Sovjetske zveze, pa je Ruska federacija v sodelovanju s svojimi republikami, okraji² in oblastmi³ nadaljevala s to idejo. Ostale samostojne in neodvisne republike bivše Sovjetske zveze pa so ustanovile Skupnost neodvisnih držav, vendar sta, kot že rečeno, vodilno vlogo prevzeli prav Rusija in njen center – Moskva.

Ko govorimo o lastni politični kulturi v republikah bivše Sovjetske zveze, ne moremo mimo dejstva, da gre za države, v katerih je imela, ima in bo imela tudi v prihodnje močan vpliv Rusija s svojo kulturno zgodovino in seveda politikom. Tako je morda smiselno na tem mestu omeniti pojava binarnosti in ternarnosti. Gre za literarno oznako ruske kulture, ki je imela skozi stoletja močan vpliv tudi na literaturo. Nekoliko površno bi lahko pojava obrazložili kot dva različna sistema oziroma pogleda pri dojemanju sveta. Pri binarnosti oziroma bolj rečeno binarnem modelu gre za to, da se svet in dogodki v njem dojemajo bodisi pozitivno bodisi negativno, v slovenskem kulturnem izročilu pa je podoben pojav črno in belo. Binarni model torej predstavlja dva popolnoma nasprotujoča si pola. V ruski kulturi se to pojavi v odnosu »bog in car«. Oba sta absolutno, vendar hkrati nasprotno; eden je zemeljski, drugi je božji; oba vladata in njuna volja je lahko tudi nasprotujoča, vendar obakrat pravilna. Ta model je v literaturi še nekoliko bolj očitno predvsem v delih ruskih realistov Dostojevskega in tudi Tolstoja; imamo namreč Vojno in mir ter Zločin in kazen. V obeh primerih torej nasprotje, ki je pravilno in pravično, po vojni pride mir, in če nekdo zagreši zločin, temu sledi kazen.

Pri ternarnem modelu pa je zadeva nekoliko drugačna. Le-ta je nasprotje binarnosti, saj izhaja iz stališča, da je resnica nekje vmes. Tudi tu lahko najdemo nekaj primerov iz literature, denimo pri Pasternaku in njegovem Dr. Živagu. V romanu imamo dve ljubezni in vprašanje je, katera je prava. Obe hkrati, kar pa je nedopustno, pa vendarle sta obe pravi.

Z opisanimi modeloma želim prikazati, kakšno je dojemanje ruskega človeka in nenazadnje predstaviti tudi vpliv na politično kulturo v državah ob Ruski federaciji. Kot smo pričeli že danes, so samodržci v bivših republikah Sovjetske zveze nekaj dokaj vsakdanjega in to

kljub temu, da smo v začetku 21. stoletja. Verjetno lahko karizmatičnost osebnosti iščemo prav v absolutnosti carja in boga, kar pa je nedvomno vpliv ruske kulture. Ob tem se porajajo vprašanja. Mar se te mlade države iz skupnega življenja pod sovjetsko oblastjo niso naučile razlike oziroma neprimernosti diktatorstva za razvijajočo se državo? Ali niso v devetdesetih letih prejšnjega stoletja prav vse stopile na pot demokratizacije in sprememb v smislu polikratične družbe? Mogoče bi na tem mestu lahko potrdili model binarnosti in s tem vpliv ruske kulture na te države, saj so potrebovale skoraj petnajst let, da so končno sprevidele oziroma zbrale dovolj moči za dejansko demokratizacijo družbe (tu mislim predvsem na odstranitev predsednika Gruzije Ševarnadzeja pa predsednika Turkmenistana, podobna situacija je tudi v Belorusiji, kjer že dvanajst let bolj ali manj uspešno vlada Lukašenko).

Vloga nacionalne identitete

Prav gotovo je zanimiva ugotovitev, da so novonastale države ob Ruski federaciji bile svojo bitko za neodvisnost na podlagi nacionalne identitete, kar pomeni, da je v času razpada Sovjetske zveze bistveno vlogo igrala nacionalnost. Mogoče prav zaradi dejstva, da je narod vse preveč trpel zaradi nadvlade Rusov in njihovih procesov rusifikacije,⁴ podobno kot v nekdanji Jugoslaviji, v kateri je sicer veljalo bratstvo narodov, pa vendar so bili nekateri narodi kljub vsemu nekoliko »večvredni« kot drugi. Lahko rečemo, da gre tu za neke vrste paralelo med bivšo Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo. V obeh primerih sta namreč razpadli skupni večnacionalni državi, ki sta se soočali s podobnimi težavami, čeprav je treba dodati, da so se jugoslovanske republike soočale z večjo različnostjo prehodov na demokracijo (Zajc, 2004: 89). Na tem mestu pa se riše še podobnost s Slovenijo. Gruzijci so izvolili za predsednika Ševarnadzeja, nekdanjega člana Komunistične partije in zunanjega ministra Sovjetske zveze, in več kot očitno je – tako kot pri Slovencih – nacionalnost odigrala pomembno vlogo pri demokratičnem prehodu, razlika je le v tem, da Ševarnadze ni popustil na volitvah, kljub temu, da je opozicija pridobila več glasov, podobna situacija pa je tudi v Belorusiji.

Težnje po avtonomiji

Že Vladimir Iljič Uljanov Lenin je zapisal, da je carska Rusija »ječa narodov« (v zgodovini se je pojavljalo podobno pojmovanje za narode, ki so bili pod okriljem Avstro-Ogrske), kar se je pri vzpostavitvi sovjetske države samo ponovilo, v času nastanka Sovjetske zveze so bila živa vprašanja o mnogonacionalni oziroma mononacionalni državi, podobno oziroma popolnoma identično vprašanje se je pojavilo tudi po razpadu Sovjetske zveze. »Težave« s heterogenostjo prebivalstva ima predvsem Rusija, saj živi v Rusiji več kot 120 različnih ljudstev (Veliki splošni leksikon, 2006: 3801). Druge republike so kljub močnemu priseljevanju Rusov v obdobju Sovjetske zveze in v času rusifikacije uspele ohraniti vsaj delno nacionalno homogenost. Verjetno je to tudi eden izmed razlogov, da je republikam uspelo oblikovati svojo državo in nenazadnje stopiti na pot neodvisnosti v nacionalni državi (glej prejšnjo stran). Kljub vsemu pa je zanimivo, da se nacionalno vprašanje in vprašanja avtonomnosti na območju

4 Rusifikacija - Načrtno vsiljevanje ruske kulture, jezika in vere narodom in kulturam, ki so bili priključeni Sovjetski zvezi ali podjarmljeni s strani ruskega cesarstva

srednje Azije vlečejo že stoletja, na primer dober primer je Kavkaz (glej v Rupnik, 1999: 214–224).

Leta 1917 so boljševiki za Rusijo iznašli svojevrstno različico federalizma, da bi neruskim narodom dali čim več formalne suverenosti, dejansko pa jih znova podjarmili centru (glej odstavek Pot demokratizacije v Ruski federaciji in ob njej). Kakorkoli, danes letijo kritike na račun boljševiške gradacije narodnostnih avtonomij oziroma proti pojavu narodnostne avtonomije nasploh, pa zgodovinarji vedo, da brez trezne potešitve nacionalnih čustev takrat sploh ne bi mogli ohraniti enotne rusko-sovjetske države; boljševiki so tako spremenili tradicionalno centralizirano, v bistvu samodržavno rusko državo v federacijo, nato pa ji navesili še nove suverene subjekte »superfederacije« Zveze sovjetskih socialističnih republik (Rupnik, 1999: 195). Iz tega sledi ugotovitev, da je bilo tako za republike današnje Ruske federacije kot tudi za republike, ki so bile priključene Sovjetski zvezi, nacionalno vprašanje tisto, na katerem je temeljila ideja demokracije in demokratičnega prehoda oziroma preporoda v devetdesetih letih.

Lahko bi rekli, da Rusko federacijo čakajo velike težave s kopicco narodov, ki so še vedno vključeni v Rusko federacijo, vendar je politika še vedno našla ustrezne ukrepe v smislu avtonomij ali pa sile (primer Čečenija in Kavkaz), da je nacionalne težnje nekako zatrla.

Ocena demokracije

V političnem procesu, kakršen je politična mordenizacija in parlamentarizacija, ima seveda veliko vlogo razmerje moči med politično elito in opozicijo. V številnih državah srednje, jugovzhodne in vzhodne Evrope so politične elite razpolagale z vsemi vzvodi moči – ob zelo neenaki moči je bila reformistična politična elita izpostavljena nevarnostim posredovanja vojaških in drugih dejavnikov, ki nasprotujejo spremembam. Tak primer je poskus državnega udara v nekdanji Sovjetski zvezi proti takratnemu predsedniku Mihailu Srgejeviču Gorbačovu in njegovi politiki liberalizacije, ki je prizadela celotno družbo in interese vseh njenih delov, z uvedbo izrednih razmer 19. avgusta 1991. Poskus udara pa je le pospešil proces razpadanja Sovjetske zveze oziroma osamosvajanja njenih republik (Zajc, 2004: 91). Kako pa oceniti novonastale demokracije? Gotovo je zgodovina pustila svoj pečat, poleg tega na razvoj demokracije vplivajo tudi drugi dejavniki, o katerih je bilo v tem eseju že govora in ki se med seboj prepletajo, na primer vera, nacionalnost, politična ureditev, vpliv kulture, ki pomaga oceniti narodove značilnosti ipd. Poleg tega je v obravnavanih državah prišlo samo do samoreforme političnega vrha in zatorej je to – poleg vseh omenjenih – osnovni dejavnik, zakaj se v teh državah demokracija ni mogla razvijati v polnem pomenu besede, in ravno zaradi tega lahko govorimo o nestabilni demokraciji. Nekatere države pa so v zadnjem obdobju vendarle doživele razsvetljenje, preporod in se približale k oblikovanju boljših pogojev za razvoj približka idealizirani demokraciji. Vsekakor pa je tudi res, da je vsaka država, ki izhaja iz nekega bivšega sistema držav, specifična pri svojem razvoju demokracije, zato je težko pričakovati, da bodo vse na enak način in pod enakimi pogoji prešle na demokracijo.

Pri presojanju nove demokracije je prav gotovo treba ločiti med

vprašanjem »utrjenosti« te demokracije in vprašanjem učinkovitosti pri reševanju poglavitnih problemov. Mlade demokracije nedvomno niso dovolj utrjene in so tudi precej manj učinkovite, še posebej pri reševanju velikanskih zahtev prehoda. Na učinkovitost vpliva razmerje med pozicijo in opozicijo, nekatere države pa v procesu utrjevanja demokracije tudi precej zaostajajo zaradi velikih težav pri transformaciji gospodarstva (na primer Rusija, Ukrajina, Romunija). Gospodarske težave in divja privatizacija ponekod povzročajo hitro razslojevanje in siromašenje velikih delov prebivalstva, to pa ustvarja razmere za delovanje populističnih in nacionalističnih strank (Zajc, 2004: 97). V teh razmerah nove demokratične oblasti ohranjajo nekatere vzorce delovanja iz nekdanjega socialističnega obdobja, kot so na primer avtoritarni slog voditeljev, neodgovornost državnih organov, netransparentnost političnih procesov in še bi lahko naštevali.

Namesto epiloga

Upam, da sem bralcu skozi esej nakazal smernice, kako je možno gledati na razvoj demokracije v državah Ruske federacije in ob njej. Te države imajo prav gotovo specifično politično-kulturno zgodovino, ki je vplivala na gradnjo demokracije. Skušal sem opaziti čim več teh dejavnikov in v eseju podrobneje izpostaviti nekatere. Zanimiva sta pojava binarnosti in ternarnosti, ki razkrivata čisto poseben, morda malo drugačen pogled na politično dogajanje na obravnavanem območju držav, a vendar z jasno paralelo. Če se poglobimo v analizo, se izkaže, da v večini držav ne moremo govoriti o stabilni demokraciji. Prvič zato, ker gre za relativno mlade demokracije, predvsem pa drugič zato, ker gre za samooklicani način demokratičnega prehoda velike politične elite prejšnjega režima. Težko tudi govorimo o nadaljnjem razvoju teh držav. Ene so že na poti k hitrejšemu razvoju demokracije v polnem pomenu besede, spet druge pa so ujete v trenutek časa, ki je morda še prepoln vpliva preteklosti, in bo še trajalo, da bodo naredile malo večje premike v to smer. Pa vendarle, bolje je, da pustimo to vprašanje odprto in morda bo to nekoč vsebina še kakšne podrobnejše razprave od ravnokar prebrane.

LITERATURA in VIRI:

1. Dežele in ljudje – Severna in vzhodna Evropa, Arktika, 1994. Ljubljana: Mladinska knjiga.
2. Jelcin, Boris (2000): Polnočni dnevnik. Ljubljana: Orbis.
3. Lukšič, Igor (2001): Politična kultura in nestranskarstvo. Obča politologija, teorija II. Ljubljana: FDV.
4. Rupnik, Anton (1999): Tretji Rim – Rusija nekoč in danes. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
5. Veliki splošni leksikon, 2006. Ljubljana: DZS.
6. Zajc, Drago (2004): Razvoj parlamentarizma – funkcije sodobnih parlamentov. Ljubljana: FDV.

INTERNETNI VIRI:

7. Radiotelevizija Slovenija (2006): Gruzija po žametni revoluciji. Dostopno na http://www.rtvso.si/modload.php?&c_mod=news&op=story&func=read&c_id=104 (7. januar 2007).
8. Wikipedija (2006): Kazahstan. Dostopno na http://sl.wikipedia.org/wiki/Republika_Kazahstan (7. januar 2007).
9. Kazahstan 2006. Dostopno na <http://kazahstan.kz/> (29. december 2006).

TRPINČENJE NA DELOVNEM MESTU ALI MOBING

Zadnja leta so imeli politiki in drugi, ki se radi pojavljajo kot arbitri o različnih temah, polna usta floskul o tem, da je naša država zgodba o uspehu. Ker pa štejejo rezultati, verjetno ni treba govoriti, do kam smo s to uspešnostjo prišli, resda ne le po lastnih »zaslugah«, a ko vidimo, kako se razni menedžerji vzvišeno vedejo do zaposlenih, je povsem jasno, da to ni prišlo iz tujega loga, ampak je posledica pohlepa in arogance tukajšnjih mediokritet. Hvalili so se z dosežki državljanov in trobezljali o zgodbi o uspehu. Seveda to ni bil samo tukajšnji pojav, k nam ga je zaneslo iz širnega sveta, mi pa, ki tako radi poberemo vse, kar je tujega, ne da bi precedili skozi lastne izkušnje in pamet in ohranili tisto, kar je bilo vrednega, z veseljem pograbimo vse, kar diši po tujini. Pri tem smo pozabili, da je delo vrednota, pa tudi, da ga opravlja človek, za katerega je v različnih okoljih potrebno ustvariti primerno delovno ozračje, ki temelji na medsebojnem spoštovanju in na tem, da se ceni slehernega, ki pošteno in vestno opravlja svoje delovne dolžnosti. Imam občutek, da razen nekaterih formalizmov nismo prevzeli skoraj nič pozitivnega, kot edina vrednota je poleg kapitala postala tekmovalnost (že od osnovne šole dalje!), ki pa ne temelji na ustvarjalnosti, ampak na tem, koliko moči, formalne in neformalne, si je kdo pridobil. Žal je tako, da so se tega najhitreje priučile osebe, ki sistema vrednot že prej niso imele izdelanega, pri čemer njihova svetovnonazorska in politična opredelitev ne igra nobene vloge. To so osebe, ki imajo potrebo po nadziranju in manipulaciji.

Seveda vsi predpostavljene niso taki, povsem drugačno zgodbo lahko prebirate na straneh te revije v intervjuju z direktorjem in solastnikom Infotehne. Vendar pa se zdi, da so to bolj izjeme kot pravilo, kajti trpinčenja na delovnem mestu je vse več, predvsem s strani predpostavljenih. Danes mu rečejo mobing, ki ima glede na to, kje se pojavlja, različna, iz angleščine prevzeta imena: bullying (prostaško mobiranje od vrha navzdol), bossing (če podrejene trpinči nadrejeni), mobbing (psihični teror med sodelavci) in staffing (če podrejeni trpinčijo nadrejenega). Izraz mobing je širši kot trpinčenje, saj vsako trpinčenje ni mobing, vsak mobing pa ni trpinčenje. Izraz je skoval Konrad Lorenz iz angleškega glagola *to mob* (napasti, planiti na, lotiti se koga; tudi sodrga, drhal), uveljavil pa ga je švedski raziskovalec nemškega rodu Haunz Leymann. Pomeni motnjo komunikacije na delovnem mestu, ki je izrazito obremenjena s konflikti med sodelavci ali podrejenimi in nadrejenimi, pri tem pa je napadena oseba v podrejenem položaju in izpostavljena sistematičnim in dlje časa trajajočim napadom.¹

Tovrstne, za vzdušje v kolektivu in ustvarjanje zelo škodljive oblike, se razvijejo tam, kjer so v delovnem procesu slabosti, kjer ni medsebojne komunikacije, kjer nadrejeni podcenjujejo podrejene in njihovo delo. Nadrejeni naj bi to opazili in preprečili, a kaj, ko se pogosto zgodi, da to obliko trpinčenje največkrat povzročajo kar sami. Največkrat to počnejo nesamozavestni vodje, ki so na položaj prišli po drugih merilih; taki okrog sebe zberejo ubogljivce, sodelavce, ki

¹ Rok Huber, *Moje Delo*Revija, 27. 3. 2006

2 Kadrovske informacije 15, Vlada Republike Slovenije, Bilten kadrovske službe Vlade Republike Slovenije, marec 2005, Mag. Pavla Mlinarič, Mobbing - pojav, ki povzroča škodo delodajalcu in delavcu., str. 31

3 prav tam, str. 33

4 prav tam, str. 32

5 prav tam, str. 33

6 http://www.mobing.si/slo/dinamika_mobing

ne ogrožajo njihovega položaja, obenem pa si spletejo na tak ali drugačen način mrežo (na primer preko koristi, ki mejijo na koruptivnost, političnih in sorodstvenih zvez), ki jih podpira. Mobing je največkrat izraz slabosti vodilnega delavca.² Izvajalci mobinga se čutijo s strani žrtve ogroženi, posebej še, ko gre za zelo sposobne delavce.³ Mobing je zelo prefinjena in domišljena oblika terorja na delovnem mestu, s katerim je mogoče psihološko, čustveno, socialno in informacijsko in/ali poslovno onemogočiti sodelavca. To izrabljajo predvsem šefi, ki so preseгли prag svoje sposobnosti in zasedajo delovno mesto, ki ga ne obvladujejo, zato so pripravljene storiti vse, da bi svoj težko pridobljeni položaj obvarovali.⁴ Šefi mobing izvajajo drugače od šefic; prvi nalagajo podrejenim poniževalna dela in zadržujejo informacije, druge pa uporabljajo čustvene metode: širijo izmišljotine glede čustvenega življenja, poskušajo žrtve osmešiti, jim torej škodovati pri njihovem socialnem ugledu.⁵

Raziskave sicer nisem opravila na ustreznem vzorcu ljudi, vendar v svoji okolici opažam, da je vedno več ljudi nezadovoljnih s svojo zaposlitvijo; vzrok temu ni samo prenizko plačilo, ampak tudi odnosi med ljudmi. Ob vsaki kritiki, tudi dobronamerni in konstruktivni, zaposlenim pred nosom mahajo z delovnimi knjižicami, jih premeščajajo, grozijo in nad njimi izvajajo grob ali prefinjen pritisk. Vsak, ki je kdaj doživel eno izmed oblik psihičnega trpinčenja, ve, da ima lahko povsem enake posledice kot fizično.

Dinamika mobinga⁶ poteka v petih fazah, tole je skrajšan prikaz:

1. konflikti se ne razrešujejo sprti

Odnosi v delovnem okolju se komaj vidno spreminjajo, zaposleni se začnejo grupirati.

2. sovražno razpoloženje:

Sovraštvo je uperjeno proti določeni osebi ali skupini. Pojavijo se pripombe o karakterju žrtve.

3. iskanje opravičljivih razlogov in dokazovanje moči:

Mobirane osebe se sodelavci izogibajo, bojijo se z njo družiti. Mobirana oseba začne delati napake, kar so izvajalci mobinga seveda pričakovali. Skupina zaposlenih in žrtev se ukvarjajo z mobingom, zato pade delovna produktivnost. Socialna izolacija in situacija, v kateri se nahaja žrtev, običajno vodita do njenih težkih obolenj.

4. zgrešene zdravniške in psihološke diagnoze:

Po raziskavah in dognanjih dr. Rescha (1994) večina zdravnikov in psihologov nima dovolj znanja iz delovne medicine oziroma problemov, ki se pojavljajo v delovnem okolju in povzročajo različna obolenja. Zato pogosto ne razumejo, da lahko nekdo zbolí zaradi nevzdržnih odnosov na delovnem mestu.

5. izločitev iz delovne sredine:

Na koncu procesa mobinga je v vsakem primeru izločitev iz delovnega okolja bodisi zaradi dolgotrajne bolniške, invalidske upokojitve ali prekinitve delovnega razmerja. V ekstremnih primerih se zgodijo tudi fizični napadi, umori ali samomori.

Mobing ima številne posledice, tako za posameznika, ki je njegova žrtev, kot za sodelavce in za organizacijo, povzročajo pa škodo delodajalcu in delavcu. Pri posamezniku poleg upadanja delovne samozavesti lahko pride do težkih obolenj, kot so depresija, nespečnost,

bolečine v križu in hrbtenici, paranoja, napadi strahu, nevroze, oslabilost imunskega sistema, tvorba tumorjev in samomorilsko vedenje, sodelavci pa imajo občutek krivde, strah jih je posledic, če bi žrtvi pomagali, razpadejo delovne strukture. V organizaciji pa se poslabša delovno vzdušje, inovativnost, produktivnost, poslovni ugled ...

Vsaka žrtev naj bi o dogajanju pisala dnevnik z datumi, opisi dogodkov, o občutkih, posledicah, obiskih zdravnika, vzrokih, zakaj so težave nastale ... A kako pisati dnevnik, če si potrta? Kako najti oporo pri drugih? Govorice, ki se pri najtežjih oblikah mobinga sprožajo, med sodelavci tako porušijo vezi, mnogokrat pa so tako osebne narave, da porušijo tudi njihovo družinsko življenje in prijateljstva. Osamela žrtev se ne more pogovoriti z nikomer, to pa je seveda ena izmed pomembnih oblik ohranjanja psihičnega ravnotežja. Tisti, ki izvaja mobing, v kolektivu nadzira sleherno komuniciranje trpinčenega, nadzira pa tudi vse druge zaposlene, ki so stigmatizirani, če se s trpinčenim pogovarjajo. Cilj osebe, ki izvaja mobing, je osebo, nad katero izvaja pritisk, psihično zlomiti in jo osamiti, mnogokrat pa ji uničiti tudi osebno življenje. Razlogi za mobing so različni, (nevoščljivost, ljubosumje, lastna nesposobnost ...), odzivi žrtve pa so ravno tako različni in nespecifični, odvisni od osebnosti žrtve in njenega soočanja s problemom, v najtežjih primerih, ko žrtev ne vidi več izhoda, se končajo s samomorom.

Žrtve mobinga so v Evropski uniji in Sloveniji sicer zaščitene z direktivo Sveta Evrope (1989) in Evropsko socialno listino, že tri leta pa je v pripravi tudi besedilo evropskih socialnih partnerjev, ki naj bi prepovedovalo nasilje pri delu in omogočalo pomoč žrtvam, tako da bi ščitilo njihovo dostojanstvo in osebno integriteto. Tudi v Sloveniji naj bi bil zaposleni zaščiten pred mobingom; to naj bi zagotavljali trije členi Ustave: o enakosti pred zakonom (14. člen) in pravici do osebnega dostojanstva in varnosti (34. člen) ter o varstvu pravic zasebnosti in osebnostnih pravic (35. člen). Poleg tega naj bi pred mobingom zaposlene varoval Zakon o delovnih razmerjih, ki poleg drugega v 45. členu govori o dostojanstvu delavca pri delu, 6a člen novele tega zakona pa daje pravno podlago o prepovedi trpinčenja (mobinga). Pravne prakse na tem področju pa v Sloveniji še ni⁷, za mobing v organizacijah pa poleg tega odgovarja le delodajalec, ne pa izvajalec mobinga. Tako na primer v primeru, da zaposlenega trpinči neposredno predpostavljeni, za to odgovarja njegov šef.

Klinični inštitut za medicino dela, prometa in športa je leta 2008 objavil izsledke raziskave (za zadnjih pet let), narejene na reprezentativnem vzorcu polnoletnih prebivalcev Slovenije. Pokazalo se je, da je bilo v zadnjih šestih mesecih pred raziskavo mobingu izpostavljeno 10 odstotkov delavcev, od tega 1,5 odstotka pogosto, 18,8 odstotka pa je bilo priča mobingu na delovnem mestu zelo pogosto. Ženske so pogostejše žrtve mobinga kot moški (62,8 odstotka vprašanih). Raziskava je pokazala, da je mobing nekoliko pogostejši v javnem sektorju (49,9 odstotka) kot v zasebnem (48,1 odstotka)⁸. Po besedah predstavnice sindikata zdravstvene nege je mobinga največ v šolstvu, vzgoji, zdravstvu, akademskih institucijah, nevladnem sektorju in javni upravi. Gre za področja, ki od zaposlenih zahtevajo visoko stopnjo čustvene vpetosti, tesnejše odnose, boljše medsebojno poznavanje in kjer je težje objektivno oceniti posameznikovo delo. Veliko več

7 Pavla Mlinarič, Mobing, Pravna praksa, 30. 3. 2006

8 http://www.rtv slo.si/modload.php?&_mod=rnews&op=sections&fune=read&c_menu1&c_id=189108

9 Revija Moje delo, 25. 4. 2007

10 Einarsen S., Hoel H., Zapf D., Cooper CL, The concept of bullying at work: The European tradition, London, New York, Taylor & Francis, 2003

11 Dr. Zdravko Pečar, Menedžment v javnem sektorju, Fakulteta za upravo Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2008

ga je med poklici z višjo in visoko izobrazbo.⁹ Zloraba položaja in moči nad trpinčenim pogosto izhaja iz dolgotrajnih motenj v delovni organizaciji in njene dvomljive strategije.¹⁰

To, da je mobinga toliko v javnem sektorju, ki naj bi izvrševal javni interes in se finansira z javnimi sredstvi ter je pomemben za celotno družbeno skupnost, je vredno poglobljene interdisciplinarne raziskave. Tudi v tem sektorju naj bi izvajali razne programe za izboljšanje delovnih odnosov, procesov in rezultatov, tudi tu naj bi se izboljševalo organiziranje in kadrovanje in informiranje (TQM, EFQM, CAF in podobni). Vsi kot pomemben element vsebujejo skrb za kadre, standard CAF pa opredeljuje tudi, da je vloga vodje, da se osredotoči na ljudi in njihovo delo in so v stalnem partnerskem sodelovanju z vsakim zaposlenim.¹¹ Zaradi tega je podatek o mobingu v teh okoljih še toliko bolj nepričakovan. Če pa vemo, da so tovrstne organizacije med največjimi delodajalci in kljub temu v mnogih primerih nimajo niti kadrovske službe in tako tudi ne kadrovske politike, so rezultati bolj razumljivi. V šolah in na upravnih enotah, na primer, kadruje kar ravnatelj oziroma vodja, in zato je vprašanje, kakšno je njegovo znanje o tem, kaj je temeljna funkcija podjetja, in zato tudi, da je kadrovska ena izmed njih. Rezultati raziskave inštituta ponujajo dovolj tehtne razloge za premislek o tem, ali se neznanju o tem pomembnem področju morda ne pridružujejo še motivi, kot so nesposobnost, boj za moč in oblast, politični motivi in osebnostne motnje.

Pri tem pisanju izhajam iz določenega primera; osebe ali imena organizacije in izvajalke mobinga ne navajam, ker se dolgoletni pritisk na žrtev še izvaja in kot kaže, bo prišlo do ovadbe izvajalke mobinga, tako da pred tem ni mogoče reči, kakšno stališče bo zavzelo sodišče (glej tudi opombo 3). Primer mobinga je trajal nekaj let; začel se je z zadrževanjem prijave za strokovni izpit in s tem posledično napredovanjem, nadaljeval z razporejanjem na dela, ki niso bila v skladu z izobrazbo in sposobnostmi žrtve, eskaliral pa potem, ko se je oseba, nad katero se mobing izvaja, odločila, da se ob reelekciji javi na mesto vodeče osebe, saj je v celoti izpolnjevala pogoje in je želela tako spremeniti razmere za delo. Ker vodje, posebno dolgoletni, pogosto menijo, da je organizacija, ki jo vodijo, njihov fevd, jih konkurenca boli. Nad žrtvijo so izvajali (in še izvajajo) pritiske v obliki obrekovanja, namigovanja, norčevanja iz priimka, negativnega strokovnega ocenjevanja, odpiranja zasebne pošte, vtikanja v zasebne zadeve, osamitve ... Do tedaj vodeča oseba za svoj položaj ni imela konkurence. V tem času se je žrtev poleg tega zavzela še za skupino, vključeno v proces v organizaciji, kar je bila po svoji delovni zadolžitvi in zakonu dolžna (obstajal je sum kaznivega dejanja, s katerim je bila seznanjena in je zato o tem obvestila pristojne organe), zato je plaz šikaniranja postal še močnejši, tisti, ki bi se morali za to skupino zavzeti, pa so krivdo za to valili na osebo, ki je edina ravnala etično; vse to je je pripeljalo do boleznih žrtve.

Strokovnjaki v primerih mobinga svetujejo, da žrtev ostane mirna, da ne reagira z nepremišljenimi dejanji, da poišče pomoč, da zanjo prosi zdravnika, da se izogiba emocionalnim dejanjem ter skrbi za svoje psihično in fizično zdravje. Nadalje svetujejo analizo situacije ter predvsem, da si žrtev odgovori na naslednja vprašanja¹²:

1. Hočete in zmorete vzdržati mobing napade?

12 http://www.mobing.si/slo/dinamika_mobing

2. Želite prekiniti delovno razmerje?

3. Imate dovolj moči, tudi finančnih sredstev, da se boste lahko branili in eventualno na sodišču našli pravico?

Dovolj je, da se postavimo v vlogo žrtve in verjetno bi večina odgovorila, da napadov ne more vzdržati, da želi oditi iz takega delovnega okolja in da nima ne moči ne denarja za dolgoletno pravljanje na sodišču. Vendar je današnji položaj tak, da ni preprosto najti drugega dela, da pa bi se podal v negotovost, posebej, če imaš družino, pa je tudi tvegano.

Na srečo je v svojem domačem okolju žrtev našla oporo, da je prebrodila najtežji del bolezni, ki pa še vsaj nekaj let ne bo ozdravljena. Poleg tega ima kljub navidezni krhkosti dovolj strokovnega znanja, sposobnosti in trdnih karakternih lastnosti, zlasti pa tudi opore v družini, da ni vrgla puške v koruzo.

Morda bi bilo tudi pri nas manj mobinga, če bi bilo več takih ljudi, ki bi imeli toliko poguma, da bi se mu uprli. Ko se s spletkami ustvarja ozračje nezaupanja, ko se dogajajo čudne stvari, za katere ne veste, od kod izvirajo, ko vas osamijo in skušajo popolnoma degradirati kot delavca in kot osebo, potem ste žrtev mobinga. Prepuščeni ste drhali (glej izvor besede), največkrat taki, ki ima višjo ali visoko izobrazbo. Nič vam ne bo pomagalo, če boste vedeli, kateri zakoni vas ščitijo, v nobeno uteho vam ne bo, če boste zavedali, da je mobing (oziroma bossing) samo oblika, s katero največkrat nesposobni vodje brez idej in včasih tudi brez strokovnosti prikrivajo svoje lastne konfliktna situacije in manko sposobnosti. Preostane vam samo dvoje: boj, ki bo dolg, težak in drag - ali umik.

Pomembno je, da trpinčeni, ki je izpostavljen zlorabi položaja in moči, ki je izločen in stigmatiziran, ohrani samospoštovanje, pomembno je, da se ogiba samoobtožb (kar je podobno kot pri žrtvah fizičnega nasilja), da utrjuje socialne stike in poišče pomoč v družini.

Kljub temu, da ustava in zakoni varujejo pred mobingom, se glede na to, da pravne prakse ni, lahko vprašamo, ali to niso samo mrtve črke na papirju.

Marko Pršina: MOŽATO BREZNO V ŠTIRNICI, fotografija

Jože Škufca

IZZIVI NA ODZIV

20 let Rasti je naznanila njena letošnja prva številka. Bil sem eden od tistih, ki smo ji nekoč pomagali, da je shodila. Zdaj je že prava mladenka. Ni duhovno revna in to je jamstvo, da lahko s tem zglednim bogastvom postane še bogatejša in še bolj naša pri nas doma in v širšem slovenskem prostoru. To je prva dolenska revija, ne samo za spodbujanje in sprejemanje pesniške tvornosti, ampak tudi za druga vsebinska področja. V takem sožitju je močnejša in z več sodelavci, kot bi sicer bila.

Omenjene številke sem se razveselil. Mislim pa, da je treba nekatere strani, nanizane v uvodniku, doreči in tu in tam osvetliti. Napisanemu ta poseg ne more škodovati, ker ima izključno dobrohoten namen.

Rast ni imela vsebinsko široko zasnovane literarne tradicije. Za njeno predhodništvo se smeta upravičeno upoštevati ediciji Samorastniška beseda in Dolenjski razgledi. Vsa druga vpreganja v ta voz nimajo oprijemljivih argumentov.

Uradna kulturna politika ni imela prav nič zasluga, da se je Rast pojavila. Trebanjski kulturniki so mi leta 1989 poslali ponudbo, naj prevzamem uredništvo dolenske revije, ki je še ni bilo in zato tudi imena ni imela. Po temeljitem premisleku sem jim sporočil pritrđen odgovor. Vedel sem, da brez dobrega jedra sodelavcev nimam pri reviji kaj početi. V začetku nismo imeli nič, razen hotenj in želja. Verjeli smo, da lahko vsakdo nekaj prispeva za blagor spočete in porajajoče se revije. S Severinom Šalijem sva »iznašla« naslov zanjo, z Natašo Petrov sva izdelala prvi spisec njenih bodočih sodelavcev. Samo dvajset sva jih zabeležila. Ko sem po sedmih letih in pol Rast kot glavni urednik zapustil, je bilo za sodelovanje z njo registriranih že nad 300 oseb.

Kaj se je predvsem na začetku še dogajalo z revijo, sem pojasnil v in-

terviju, objavljenem v prvi številki Rasti 1999. leta.

Med tistimi, ki so Samorastniško besedo najbolj tvorno povezali z Rastjo, je bil Ivan Gregorčič, pesnik, diplomirani slovenist, učitelj slovenskega jezika. Bil je v uredništvu Samorastniške besede od začetka in potem dvajset let do današnjih dni urednik za literaturo pri Rasti. Človek takega profila bi moral dobiti v uvodniku zahvalno besedo, pa niti omenjen ni. Nenehno je tvorno sodeloval pri vsebinskem profiliranju revije. Za Rast je bil in je strokovna avtoriteta. Če bi pregledali literarno bero dvajsetih let v Rasti, bi lahko mirno zapisali, da je bila pretehtano vzdrževana na kvalitetni ravni.

Nataša Petrov je bila kot namestnica glavnega urednika v bistvu prava strokovna sodelavka, izjemno razgledana in, poudariti je treba, pridna kot čebela. Ta ženska je pomembno prispevala, da je Rast uspešno zrasla. V uvodniku njenega imena ni in torej tudi njej namenjene zahvale ne.

Janez Gabrijelčič se je strokovno ukvarjal z razvojnimi vprašanji odličnosti. Izkušnje z gospodarskega področja je podružbil in razvil odmeven projekt Rastoče knjige. V Rasti je Gabrijelčič tovrstno ustvarjalno videnje strnil v besede: »Odlična Slovenija, razvojno uspešna ter vsestransko razpoznavna, je trajno geslo ter ključna motivacija Rastoče knjige ... » Torej, »Rastoča knjiga« se je idejno potrdila v Rasti in iz njenega objema se je polastila zahtevnih, praktičnih projektov. Ni prav, da v uvodniku ni o tem nič povedano.

Prvi predsednik sveta revije je bil Stane Peček. Takrat je bila ta funkcija še posebej pomembna, celo nujna. Rast smo ustvarjali iz nič. To pove največ o tej konkretni zadolžitvi in o tem ni nič povedanega. V 1. številki 1. letnika Rasti je zapisano, da je bila njena soustanoviteljica in založnica Tiskarna - Dolenjska založba. Di-

ložba. Direktor Tiskarne je bil Janez Slapnik, Človek z veliko začetnico, s posluhom za kulturo. Prvo številko smo izdali brez zagotovljenih finančnih sredstev. Za tiskarske stroške je denar zastavila Tiskarna, nekaj od tega je bilo tudi njenega sponzorskega denarja. Avtorje prispevkov pa sem prosil, naj se odrečejo honorarju. Prvi skromni znesek denarja smo zbrali z naročnino, ki smo je bili deležni, ko so ljudje videli porojeno prvo številko. Janezu Slapniku gre glavna zasluga, da je Rast shodila. Prosjajčenja pa s tem ni bilo konec. Revijo smo predstavili v Novem mestu (dvakrat), Sevnici, Krškem, Beli krajini, Kočevju, Trebnjem, Šentjernej... Trkali smo na občinska vrata in iskali zveze z znanci, ki so imeli možnosti izbrskati kakšen dinar za to »desetnico«.

Šli smo tudi na ministrstvo za kulturo. Vzel sem dopust in v družbi Francija Šalija in Petra Štefančiča kar štiri ure čakal na sprejem. Tu pa tam se je za trenutek pri nas ustavil Peter Božič, ki je bil tedaj službeno vezan na ta oblastni organ.

V Rasti je od leta 1993 do 2001. leta Karel Bačar objavljajl gradivo za dolenski biografski leksikon. Danes so rezultati tega naporenega dela že povezani v knjigi.

Leta 1994 smo praznovali 100-letnico izida Pleteršnikovega slovensko-nemškega slovarja. Rast se je s svojo vlogo dostojno odzvala na ta izjemno pomemben kulturni dogodek.

Preminulim sodelavcem je treba pripisati Pavleta Zidarja in Lojzeta Krakarja. Med pomembne osebnosti, predstavljene v Rasti, je smotno uvrstiti še imena: Filip Robar - Dorin, Lado Smrekar, Pia in Pino Mlakar, Jože Zupan, Boris Paternu, Jože Toporišič, Pavel Lunaček, Jože Dular, Lucijan Reščič, Janez Kolenc, Stane Jarm ...

Jubilejni zapis ne more mimo imen, kot so: Franci Šali, Joža Miklič, Andrej Smrekar, Peter Kapš, Janez Kramarič, Ivan Zoran, Borut Križ, Danilo Breščak, Marjan Rav-

bar, Marjanca Kočever, Jože Humer, Jadranka Matič-Zupančič, Marko Koščak, Tomaž Koncilja, Dušan Plut, Ksenija Khalil, Judita Podgornik, Tone Gošnik, Ivanka Mestnik, Marjeta Bregar, Marija Gabrijelčič, Janez Usenik ...

Na koncu četrtega letnika sem predstavil tudi takratno naročniško mrežo revije. Takale je bila: »Revija ima trenutno manj kot 600 naročnikov in naročnic. Uredništvo meni, da bi dosegli lep uspeh, če bi se v prihodnjem letu naročniška bera povečala vsaj za sto novih bralnih zavezancev. Da so se možnosti za njeno širjenje za njene poti do novih bralcev utrdile, kažejo tudi podatki o njeni trenutni udomačitvi pri stalnih naročnikih. Največ jih beleži novomeška občina, kar 327, torej več kot polovico, trebanjska 40, krška 24, metliška in semiška po 20, črnomaljska 15, litijška 11, kočevska 9 in brežiška 8. Nad 80 izvodov gre v Ljubljano in druge kraje Slovenije, nekaj primerkov pa redno obišče bralce tudi zunaj meja naše domovine.

Podobna preglednica naj bi bila razgrnjena tudi ob 20-letnici naše publikacije.

Spočetje revije ni prav nič povezano z našo osamosvojitvijo. Takrat smo praznovali 70-letnico »novomeške pomladi«. In trebanjsko hotenje se je ujelo z ugibanji Novomeščanov, kakšen rezultat naj praznovanje zapusti za trajnejšo uporabo.

Ob proglasitvi Slovenije za samostojno državo pa sem napisal slovesne besede v srčiko tega velikega dejanja za slovensko zgodovino.

»Nič neprijetno mi ni, da sem prav vse zaslužno pustil v Rastini blagajni, saj je bila reva zelo pogosto prazna.« (Iz intervjuja v Rasti leta 1999).

Ni mi jasno, kako je bilo porazdeljeno nelahko delo. Vsaj sedem let in pol ali 12 let je nekaj drugega kot dobro leto. Sicer sem pa iz nekega drugega aktualnega vira izvedel, da sem bil urednik Rasti samo šest let. Nič ponarejanja, lepo prosim.

Iztok Hotko

JOŽE SLAK – ĐOKA: MED SNOVJO IN PRAZNINO

Slikarska razstava, Galerija Simulaker, Novo mesto, 2. april – 15. maj 2009

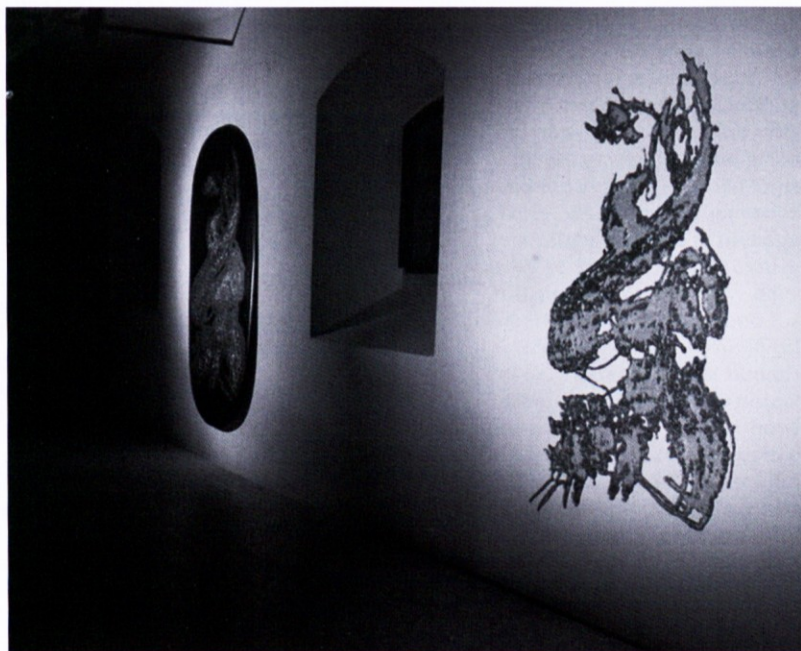
Jože Slak – Đoka je eden prvih umetnikov, ki je v slovenskem slikarstvu radikalno prekinil s tradicijo modernizma. Preigravanje in pervertiranje pravil visokega modernizma je morda poglavitna značilnost Slakove likovne govorice že od samih začetkov njegovega likovnega ustvarjanja. Vznemirjalo ga je vse, kar je bilo v nasprotju s strogim kanonom modernizma: narativnost, eksotična in fantazmatska ikonografija, živahen, bleščeč kolorit, uporaba popularnih, medijsko posredovanih podob, kič, dekor, nepredvidljivost, užitek, humor, grotesknost, eklekticizem. Njegova likovna praksa že desetletja prikazuje nečiste, hibridne, pervertirane in ezoterične umetnostne učinke. Zanj značilen je tudi nomadizem in sproščeno citiranje iz zgodovine vizualnih izkušenj.

Slak je še posebej znan po tem, da slika na različne materiale. Leseni, izrezljani formati nosilcev slikovne površine so bili v preteklosti morda njegov najbolj izrazit zaščitni znak. V najnovejšem ciklu slik z naslovom Med snovjo in praznino, s katero

se predstavlja v novomeški galeriji Simulaker, je naredil korak naprej in na nekaterih delih docela opustil klasični slikovni nosilec. Podoba tako »lebdí« v prostoru. Njena edina materialnost so kromatični nanosi, ponekod intenzivni, gosti, drugod skorajda prosojni – ti delujejo kot hologrami. Dela iz cikla Med snovjo in praznino pomenijo nadaljevanje razvojne linije, ki jo je začrtal z razstavama Slike za slepe leta 2006 v Mali galeriji v Ljubljani (za katero je prejel nagrado Prešernovega sklada) in Okostja iz leta 2007 v kostanjeviški Galeriji Božidarja Jakca. Z njimi se navezuje na temeljni postulat modernistične estetike, na greenbergovski dogmatski formalizem, ekskluzivnost ploskovitega, dvodimenzionalnega nosilca, ki ga Slak zdaj presega celo z njegovo ukinitvijo in ne zgolj pervertira z reliefnostjo, preobloženostjo, haptičnostjo »vizualnih plastik«, s katerimi je v preteklosti združeval obliko in vsebino, nosilec in podobo.

Slakove slike so poudarjeno materialne in neoprijemljive hkrati.

Postavitev v galeriji; foto: Robert Kruh

Iztok Hotko
JOŽE SLAK – ĐOKA:
MED SNOVJO IN PRAZNINO

Prevladujoči oblikovni elementi na njih so organske strukture, nekakšni miceliji, ki učinkujejo izrazito abstraktno. Avtor abstrakcijo prepleta z realističnimi motivi, na primer s pejsažem, ki ga uporabi kot sredstvo, s katerim predre vizualno opno platna. Krajina je iluzionistična komponenta podobe, ki pa jo zopet zapre z rizomskimi koprenami. Te delujejo kot povrhnjica slike, ki se širi, raste in razteza. Slak z »abstraktnim iluzionizmom« preizkuša gledalčevo oko in njegovo sposobnost zaznavanja.

Zanimajo ga novi načini »gledanja«, ki se jih loteva tako s fiziološkega kot psihološkega vidika. Širše ozadje njegovega ustvarjanja sloni tudi na nekaterih novejših znanstvenih spoznanjih, z nevrofiziološkimi, biološkimi pojmovanji človeka in spoznavanja in tudi sociološkimi, sistemskimi razlagami ustroja sveta. Zanimajo ga primarni, univerzalni procesi združevanja in ločevanja, ki jih pod vplivom različnih znanstvenih in paranznanstvenih disciplin aplicira na svojo umetniško prakso.

Jože Slak – Doka: Past za muhe, akril, papir/platno (2009); foto: Robert Kruh

Anamarija
Stibilj Šajn

KRIŽEV POT JANKA ORAČA

Novomeški diplomirani slikar Janko Orač je na povabilo društva »Priateljki zakladov sv. Jurija« od 5. do 19. aprila v osmih piranskih cerkvah na ogled in v podoživetje postavil štirinajst postaj križevega pota. Dramo trpljenja je zaključil z veličastno in optimistično kompozicijo Kristusovega vstajenja, razstavljeno v cerkvi sv. Jurija.

Oračeva zgodba križevega pota se je začela razpletati v Križnem hodniku minoritskega samostana v Piranu. Tu je avtor razstavil prvo in drugo postajo oz. sliki z naslovom Pilat obsodi Jezusa na smrt in Jezusu naložijo križ ter nekaj risb, ki so s svojim neposrednim, nezadržnim in necenzuriranim nagovorom odlično pripomogle k sooblikovanju razstavne atmosfere. Na njih je avtor z ekspresivno, odločno, tekočo in jedrnato črto zabeležil in na slikovno polje čvrsto umestil stilizirano, na bistvo zreducirano obrisno konturo trpečega Kristusa oz. temeljnih akterjev dogajanja, ki vsebujejo skrbno izbrano mero prepoznavnosti. Avtorjeva eruptivna in prvinska črna sled je pravi vsebinski koncentrat portretirane drame.

Ob ubranem petju Mešanega pevskega zbora »Brnistra« iz Svetega Antona, ob izrečenih globokih in pomenljivih besedah ter ob slovesnem odprtju razstave, ki je bilo zaupano koprskemu škofu msgr. Metodu Pirihu, je množica zbranih odšla do cerkve Marije Snežne, v kateri je bil predstavljen Jezusov padec pod križem. Nato se je sprevod vil do cerkve Marije Tolažnice, cerkve sv. Petra, pa sv. Roka in sv. Štefana in se ustavil na Puntji v cerkvi Marije Zdravja, kjer so bile v enovito celoto povezane štiri zadnje postaje. Razstava se je zaključila na vrhu Pirana, v cerkvi Sv. Jurija, kjer je posijalo sonce Jezusovega in slikarjevega zmagoslavja.

Janko Orač, ki je sicer v motivni opredeljenosti »krajinar«, v lepoto stvarstva vselej vnaša svoj osebni notranji, duhovni naboj. Svet obdajajočega je za slikarja povsem fiktiven in mu služi za odmik v notranje opazovanje in doživljanje. V iskanju vezi med predmetno stvarnostjo in intimnimi videnji ustvarjalno potuje po večplastnem slikovnem polju v

prostorsko iluzijo duhovnih, transcendentnih razsežnosti, v prostranstvu razpršene luminescentnosti. Slikarjeva široko odprta kompozicijska shema pa pogosto zaživi v obliki shematskega načela križa, tudi sicer pogostega historičnega principa notranje gradnje slikovnega polja. Kolorit njegovih del vselej prinaša pomenljivo zgornost in vzpostavlja polnost ter prepričljivost vzdusja.

Iz notranje, poduhovljene krajine je Orač vstopil tudi v svet povsem duhovnih, v religiozno mistiko odetih vsebin. Tako se je začelo ustvarjalno udejanjati avtorjevo razmišljanje o največji trpljenjski drami – o Kristusovem pasijonu. Prvič je bilo to pred tremi leti. Takrat je Zgodbe križevega pota skupaj z Brankom Šusterjem razstavil v Novem mestu, v kriпти Kolegiatnega kapitelja. Lansko pomlad je križev pot pod naslovom Med svetlobo in težo križa predstavil v Galeriji Ars Sacra v Mariboru.

Prva verzija križevega pota mu je bila tokrat izhodišče za povsem novo variacijo, v kateri je izkristaliziral likovno-formalno podobo svojih zapisov. Slikarjeva intimna živčevja v dramo Boga so prinesla novo, svežo zgodbo, še vedno modernistično učinkujočo in zaznamovano z afirmirano avtorsko poetiko, v fragmentih pa bolj realistično in s poudarjeno izraznostjo črtnih sledi.

Tudi slike križevega pota Janka Orača so tesno vezane na risbo. Izhajajo iz grafičnih prvin, s katerimi avtor vzpostavlja dialog s figuro, z realnostjo. Z njimi gledalcu prinaša vsebinske namige in dramatičnost atmosfere. V poenostavljeni podobi je dovolj portretne zavezanosti, predvsem tiste, ki ponazarja trpljenje, bolečino in zapuščenost, pa tudi vdanost sprejemanju teže križa. Avtor Kristusov lik »naseli« v večplastni slikovni prostor in mu daje dominantno vlogo. Ta pa se odvija v soodvisnem razmerju s prostorom, ki je premišljeno urbaniziran z barvno pomenljivimi ploskvami. Te pripomorejo k razumevanju, interpretiranju in identificiranju prizorov. V zračna medprostorja posameznih plasti slikovnega organizma pa se lahko naseljujejo misli in iz neskončnosti se na površino subtilno preliva svetloba.

Skozi dogajanje gledalca spremlja izraznost, sporočilnost in simbolnost barve. S koloritom avtor razpenja lok med zemljo in nebom, med materialnim in duhovnim. Z modrinami vzpostavlja skrivnostno, duhovno ozračje in mu daje globino. Z rdečo in njenimi številnimi variacijami, ki ga sicer spremljajo v krajinska prostranstva, pa tokrat objektivizira življenje in trpljenje. Kljub barvitosti sta temina in teža ozračja prisotni na slikovnih prizoriščih, sta senci, ki pričata o odvijajoči se drami. In vendar avtor od slike do slike išče svetlobo. Mar ni bela nepogrešljiva komponenta Oračevega kolorističnega dogajanja, personifikacija utelešene svetlobe in latentne prisotnosti neizrečenega? Da, tragedija tako zaživi v luči novega upanja, v simbolno izbranih svetlobnih preblistkih in utrinkih, v lateralnem bivanju svetlobe onkraj vsega dogajanja, in s tem v misterioznem razodetju svojega pomena in bistva.

V razmerju med izrečenim in neizrečenim, med videnim in občutenim, med barvami in linijami se odvija drama Kristusovega pasijona in utripa življenje posamezne slike. Skozi celotno epopejo Kristusovega trpljenja pa ne ugasne »luč«, znanilka novega upanja. Z njo avtor išče smisel trpljenja in blaži njegovo bolečino.

Kristusova pot se ne konča na križu. Zato tudi Janko Orač svoje ustvarjalno popotovanje, svoje miselno identificiranje z »Junakom« biblijske zgodbe zaključuje z vstajensko kompozicijo. To je sestavljanje slik različnih formatov, ki kot enovita, harmonično ubrana celota, veličastno razglaša radostno sporočilo. Razbremenjena je predmetne stvarnosti in predstavlja le manifestacijo barv, ki ne le slikajo, temveč izražajo, prinašajo, razkrivajo, ki pričajo in vzpostavljajo novo atmosfersko vzdušje, v katerem življenje zmaguje nad smrtjo, in se spreminja v večno radost. Kompozicija, s komaj sluteno formo križa (kot spomin na trpljenje in bolečino), postavljena med ladjo in prezbiterij, je postala nekakšna nova slavoločna stena, ki je veličastno obvladovala cerkveni prostor. Z njo je avtor posredno prislusnil tudi arhitekturni lupini, saj se v njegovi sestavljeni sliki vstajenja zrcali zasnova ravnega, kasetiranega stropa cerkvene ladje.

Sugestivni in simbolni pomen barv ter njihova moč in energija te zadnje slike z Oračeve razstave so gledalce pospremili v praznični velikonočni čas, predvsem pa v vsakdanje življenje. In njegovo pogosto temnačo atmosfero so preplavile s svetlobo in pozitivno energijo.

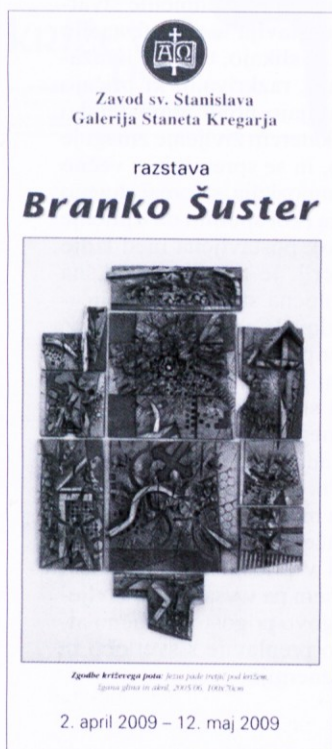
Postavitev velike kompozicije Janka Orača v cerkvi sv. Jurija v Piranu.
(Foto: Ubald Trnkoczy)

Tatjana
Pregl Kobe

ZAPISI IN RISBE NA GLINENIH PLOŠČAH

Pregledna razstava reliefne keramike in kolažev Branka Šusterja v Kregarjevem atriju Zavoda Sv. Stanislava v Ljubljani

V keramiki je človek že od nekdaj izražal svojo potrebo po individualni izpovedi v najglobljem smislu. Umetniška keramika je enakovredna likovna zvrst, za katero veljajo enake zakonitosti kot za druge zvrsti: svojstvena je samo tehnologija, ki ima svoje značilnosti. Prav v času, ko po vsej Sloveniji poteka razstava I. mednarodnega trienala keramike Unicum 09, s katero Zveza društev slovenskih likovnih umetnikov opozarja na pomembnost tovrstnega likovnega izražanja tudi v sodobnem času, je toliko večje pozornosti deležno tudi ustvarjanje Branka Šusterja (1952). Njegovi novi keramični reliefi kažejo, da je vrhunsko umetniško izražanje možno tudi v keramiki, ki omogoča izjemne vizualne zmožnosti.

Diplomirani in likovni pedagog Branko Šuster od leta 1997 ustvarja predvsem reliefne kompozicije in malo plastiko iz gline. Spada med tiste likovne ustvarjalce, ki so se v iskanju lastnega likovnega izraza znali prebiti do povsem prepoznavnega osebnega stila, kar je pokazala že razstava Keramični reliefi 1997-2002 v novomeškem Dolenjskem muzeju (2002). Izvirna je že tehnika, v kateri ustvarja: sprva je bil to les v kombinaciji z bakrom, v zadnjem obdobju pa žgana glina - patinirana in obdelana z akrilnimi barvami. Avtor ves čas spoštuje pravila, ki jih daje material, in se predvsem pri reliefih dosledno drži velikosti, ki spominjajo na klasično velikost pečnic. Na formalni ravni učinkovito razrešuje likovno problematiko, ki je povezana predvsem z ločnico med slikarskim in kiparskim medijem. To je nakazoval že cikel asociativno abstraktnih slik Iz narave, v katerih je z nežnimi odtenki modre barve do belih površin na leseni podlagi zavestno združeval organske forme in geometrijske elemente. V prepričljivem nizanju krajinske motivike na reliefih iz gline je v plastične strukture vnesel akrilne barve. Njegova

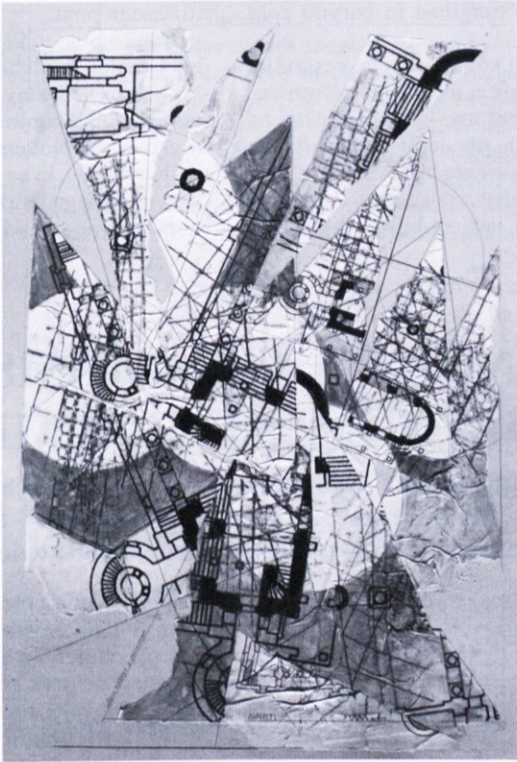
roka se je podredila sproščnemu in živahnemu ustvarjanju - najprej v oblikovanju struktur v mehki masi osnovnega materiala, surove gline, ter kasneje v slikanju.

Motive za cikel Glineni rokopisi je Šuster našel v srednjeveških iluminiranih rokopisih, ki so nastajali v spokojni tišini samostanskih skriptorijev. Na osnovi bogatih začetnih črk in miniatur iluminatorjev gradi lasten koncept vnašanja kiparskih struktur v mehko maso glinene plošče. Fili-gransko izdelani detajli tako formalno kot vsebinsko hkrati opozarjajo na večplastnost. Tudi pri ciklu Hiše otroštva se čuti vzor starih mojstrov, predvsem Giotta in njegov stiliziran način upodabljanja arhitekture in stavbnih členov. Vezan na tradicijo, a hkrati razigran in svoboden v likovnem izražanju, pa je Šuster tako nastale reliefne osnove kot kipar ovil in jih kot lupine vertikalno uporabil tudi za realizacijo malih plastik.

Likovno pozornost sta Branku Šusterju pritegnila tako slikarstvo kot kiparstvo, ki ju pri oblikovanju likovnih umetnin iz gline domiselno združuje v reliefu tako, da na dvodimenzionalni ploskvi poveže kiparski način oblikovanja ter slikarsko nadgradnjo kompozicije in motivov. Poleg simbolično vpete figuralike so zanj od vsega začetka značilni iz narave izvzeti in arhetipski motivi, pri katerih avtor združuje v celotno obliko umetniško oblikovanje in vsebinsko sporočilo. Njegova dela, leta 2004 razstavljen v bežigrajski knjižnici v Ljubljani, odlikuje predvsem jasnost in prepričljivost, izpiljena v gledanju in učenju, opazovanju in izpopolnjevanju. Šuster, ki se kot ustvarjalec manjših in večjih reliefov ter malih plastik pogloblja v izročilo zgodovine umetnosti, je še posebej iz krščanskih izhodišč naklonjen orientalski filozofiji, meditaciji in religiji ter poeziji nasploh. Njegova naklonjenost zgodovini umetnosti se kaže predvsem v ciklu glinenih rokopisov, v katerem je za motivno

izhodišče svojega ustvarjanja vzela iluminacije, v drugi polovici dvajsetega stoletja ustvarjene za stare srednjeveške rokopise. Rastlinski, geometrijski ali srednjeveški ornament, incialke in kaligrafija so neizčrpen vir drobnih motivov, ki s svojo igrivo risbo poudarjajo posebnost materiala, glin. Sedaj dodatna risba poudari, vse bolj intenzivna barva pa dopolnjuje nekatere detajle, nastale v glineni masi tako, da različne reliefne strukture in tonski poudarki nadaljujejo življenje predmetov. Reliefne podobe kot samostojne ali sestavljene enote, ki so nastale v zadnjem času, pa se nadaljujejo s cikli

Branko Šuster: Kolaž.

njegovih likovnih izpovedi v glini, vendar sedaj vodi avtorja pri ustvarjanju značilnega reliefnega utripa slikovnega ekrana vse bolj osebna, psihična izkušnja, kar povečuje izpoved del in njihovo simbolnost. Avtor ne razvrednoti sporočila, temveč mu doda nov pomen. Ni več ločen od stvari, ki jo podoba predstavlja, naslikana predmetnost je v resnici pogojena s stanjem čutenja in ne z imitacijo ideje ali teorijskega predmeta, sedaj to stanje nosi v sebi le osebni, eksistencialni in ne le kulturni, civilizacijski ali zgodovinski ekvivalent.

Avtor rekonstruira izvornost likovne oblike z oblikovanjem govornice, ki ne nadomešča predmetov, temveč združuje likovni označevalec z impulzivnim ritmom v nanosu barve in še posebej z vrezanimi črtami in potezami, ki pomenijo osnovo za čvrstost kompozicije.

Glina je pri Šusterjevem ustvarjanju material, ki je nekaj samo po sebi umevnega, gledalca se dotika s svojo zlahtnostjo in zgovornostjo. Vsako delo pripoveduje drugačno zgodbo – o hišah otroštva, v katerih je odtisnjena pravličnost in skrivnostnost najzgodnejših spominov, o obalah, ki jih avtor opazuje in upodablja iz ptičje perspektive, o pticah, ki nakazujejo avtorjevo lirično naravnost, in o drevesih, ki govorijo o življenju.

Tokratni izbor postaj Križevega pota, razstavljen v Kregarjevem atriju Zavoda sv. Stanislava v Ljubljani, je delo umetnika, v katerem se njegova spoznanja trpljenja prepletajo z ljubeznijo in veseljem do življenja: zato ker – kot vsak človek – nosi svoj križ, pod njegovo težo pada in se dviguje. Izmed tradicionalnih štirinajstih postaj je izbral tiste, ki so ga najbolj vznemirile: Pilatova sodba, vsi trije padci pod križem, Snemanje s križa ter Polaganje v grob in Križanje. Skupaj z nekaterimi manjšimi reliefnimi kompozicijami nosi cel cikel naslov Zgodbe križevega pota. Čeprav je bila ta motivika v zgodovini umetnosti že tolikokrat upodobljena, pa Šuster pri uresničevanju svoje zamisli nikogar ne posnema in zvesto sledi svojemu slogu: ustvarjalno se predaja temu, kar želi sporočiti in od razstave do razstave nadaljuje z delom, dokler cela zamisel ni končana.

Z likovnega vidika so izbrane postaje križevega pota najbolj iskren prikaz krščanske vere prav skozi pripoved človeških figur, saj je Šuster njihove detajle dolga leta proučeval na starokrščanskih mozaikih in srednjeveških freskah ter jih že prej vključeval v svoje keramične zgodbe: še posebej se je posvečal Giottovim upodobitvam figur ter ozračju s posebno modrino in mistično svetlobo izslikanih sten. Podobe Kristusa na križu, povečane oči, realistično stilizirane roke, različno dolge lestve, plastično oblikovani križi, incialke in množica drugih

simboličnih detajlov se v neenakomernih proporcih prepletajo in med seboj dopolnjujejo. Za upodobitev na različno oblikovanih keramičnih ploščic je umetnik izbral preplet gladkih ploskev s chiaroscurno črtno risbo. Hkrati pa je v njegovih delih navzoč močan pečat sodobnosti, ki se zrcali v individualizmu in v razpoznavnosti lastnega jezika ter v individualni poetiki, oplemeniteni z vplivi zgodovine umetnosti in današnjimi tehnološkimi rešitvami. Gladka površina kontrastno poudarja zgoščeno pripoved o trpljenju in upanju. Iz posameznih in namenoma različnih delov sestavljen niz prizorov Križevega pota je kompozicijsko dinamično razgiban in barvno zelo raznolik.

Kot je na veliko osnovo sestavljal glinene plošče, da je iz različnih delov dobil celoto, Branko Šuster na velikih kolažih celote sestavlja na papirju. Tako sta nastala cikla Angeli in Rožni venec, pri čemer so posamezni listi zadnjega cikla tudi

osnutki za kipe. Kolaži, narejeni kot sestavljanke iz različnih materialov ter oblik, ki snujejo povsem novo formo, s svojo značilnostjo izstopajo pri njegovem izvirno zamišljenem ciklu Angelov, kjer je umetnik za osnovo vzel izbrane tlorise znanih cerkva in rokopise. Nanje kolažirani metaforično oblikovani liki mestoma spominjajo na splošno predstavo angelov, bitij duha in svetlobe, drugje pa se ji do nerazpoznavnosti izmikajo, a vendarle puščajo enako vznemirljivo občutje. Na kolaže lastnoročno napisane besede – odlomki iz žalostnega dela rožnega venca – tudi v tej vizualni obliki dopolnjujejo avtorjevo osebno doživete Zgodbe križevega pota.

Branko Šuster, ki je svoje likovno delo doslej predstavil na nekaterih samostojnih razstavah ter se udeležil tudi mnogih skupinskih razstav, živi in ustvarja v Novem mestu. Je eden tistih avtorjev, ki se je v iskanju lastnega likovnega izraza znal prebiti do prepoznavnega osebnega stila.

Danilo Breščak

POZNOLATENSKO-RIMSKO GROBIŠČE V NOVEM MESTU

Dr. Dragan Božič: Poznolatensko-rimsko grobišče v Novem mestu Ljubljanska cesta in Okrajno glavarstvo – Študije o fibulah in o relativni kronologiji pozne latenske dobe

V arheološki seriji Katalogi in monografije Narodnega muzeja Slovenije je z letnico 2008 izšla 39. številka, ki ima za Novo mesto še poseben pomen. Dr. Dragan Božič, znanstveni sodelavec Inštituta za arheologijo Znanstveno-raziskovalnega centra SAZU, je objavil in poglobljeno strokovno obdelal doslej še neobjavljene najdbe, ki jih je pridobil Deželni muzej v Ljubljani, predhodnik današnjega Narodnega muzeja, z izkopavanji ob gradnji Ljubljanske ceste leta 1890 in poslopja Okrajnega glavarstva leta 1902. Gre za prva dva dela obsežnega grobišča planih žganih grobov s konca mlajše železne dobe in rimskega obdobja, ki je ležalo v vznožju Marofa: v strokovni literaturi se je zaradi različnih obdobj, v katerih so raziskave potekale, uveljavilo več imen, čeprav gre v

resnici za območje enovitega grobišča, v katerem so pokopavali več stoletij. Z imenom Ljubljanska cesta so označene prve arheološke najdbe na tleh Novega mesta sploh, ko so pred 119 leti gradili novo cestno povezavo med mestom in Bršljinom. Stara povezava po deželni cesti čez Marof je bila za tovrstne vozove preveč zahtevna tako po finančni kot po organizacijski plati: vozniki so morali vpregati dodatne vlečne živali, kar se je na mestni strani dogajalo pri tedanji Ferličevi gostilni (na prostoru sedanje Zavarovalnice Tilija), mestu pa se je bližala železnica (1894).

Trasa nove Ljubljanske ceste se je začela tik za starim pokopališčem in zajela del nekdanjega Skaberne-tovega vrta. Drugi del grobišča je bil raziskan dvanajst let kasneje ob gradnji stavbe Okrajnega glavarstva,

današnje stare stavbe Občine Novo mesto. Tudi najdbe s tega prostora, kolikor se jih je ohranilo, so v zbirki Narodnega muzeja. Vse kasnejše najdbe, tako tiste iz dveh rimskih grobov, odkritih leta 1936 na robu Skabernetovega vrta, kot tiste iz dveh grobov, odkritih leta 1954 pri rekonstrukciji škarpe ob Beletovem vrtu, ter seveda vse najdbe iz 222 grobov grobišča na Beletovem vrtu (sedaj stavba NLB in vmesni prostor do občinske stavbe) so shranjene in razstavljene v Dolenjskem muzeju. Neobjavljen je še inventar devetih grobov, odkritih leta 1989, ter desetih grobov iz leta 1991, ki so začasno shranjeni na ZVKDS, OE Novo mesto.

Avtor zaradi preglednejšega načina obravnave in citiranja predlaga uporabo skupne oznake »grobišče Beletov vrt z okolico«. Zaradi različnih obdobij raziskav, različnih pristopov in okoliščin, tudi prepirov glede pristojnosti med Deželnim muzejem in dunajsko Centralno komisijo za spomeniško varstvo glede izkopavanja na lokaciji Okrajnega glavarstva, je danes nemogoče natančno definirati število grobov te nedvomno obsežne nekropole. Rečemo lahko, da gre tako po obsegu kot pa strokovnem pomenu povsem ob bok drugim grobiščem, ki jih poznamo z območja Novega mesta: pozno-bronastodobnega planega grobišča žganih grobov, halštatskega gomilnega in ob njem planega keltskega – latenskega grobišča na Kapiteljski in Klemenčičevih njivah na Marofu in na Znančevih njivah v Kandiji. Tako se z grobnimi najdbami dokazuje obstoj naselitve današnjega mestnega območja vsaj od okoli 1000 pr. n. š. do 4. stoletja n. š., k čemur pritrjujejo tudi doslej sicer dosti bolj skromne sledi poselitvenih območij: pozno-bronastodobna naselbinska plast, ki je bila odkrita na Kapitlju (Šance), prazgodovinsko gradišče na Marofu in poznolatenška in rimska poselitev zopet na Kapitlju.

V Zgodovini raziskav grobišča Beletov vrt z okolico se je avtor z detektivsko natančnostjo lotil virov, ki zgovorno pričajo o tedanjih dogodkih, povezanih posredno ali neposredno z novimi odkritji. Pred njim se je s tem ukvarjal že Tone Knez v monografiji Novo mesto II – keltsko-rimsko grobišče (Carniola Archaeo-

logica 2, Novo mesto 1992), vendar je sedaj, upam si reči, poznavanje virov popolno. Ob tem velja poudariti, da ob izkopavanjih na trasi nove ceste proti Bršljinu ni šlo le za prve arheološke najdbe v Novem mestu, ampak je ob tem v tedanji Kazinski dvorani hotela Sonce (Kokličevega hotela, danes Rozmanova 10) potekala tudi prva arheološka razstava pri nas izven muzejskih prostorov. Odziv javnosti je bil tudi tedaj, kakor je, zanimivo, ob različnih arheoloških predstavitev še danes, zelo velik. V nadaljevanju tega poglavja je v prepisih objavljenih 37 pisnih virov, povezanih z najdbami leta 1890 na trasi Ljubljanske ceste, 23 virov o najdbah leta 1902 pri gradnji Okrajnega glavarstva in 6 pisnih poročil o najdbah iz let 1910/1911 na stavbišču hiše Vladimirja Vojske (Kettejev drevored 3).

V naslednjih poglavjih se je avtor lotil poglobljene znanstvene analize nekaterih vrst in variant poznolatenških fibul (vrste Nauheim, Nova vas in Idrija) in kritičnega pogleda na dosedanje obravnave grobnih celot, opredeljenih s tipičnimi pridatki v čas druge polovice in konca 1. stoletja pr. n. š., ki je kronološko v arheologiji označeno s srednjeevropsko stopnjo LT D1 in 2 oziroma stopnjo Mokronog IIIa in b po Božiču oziroma Mokronog 5 in 6 po Guštinu. Božič obravnava vse po literaturi (in kartah razprostranjenosti) poznane najdbe in izvede podrobno kronološko členitev z obravnavo tipičnih grobnih celot. Pri tem je osnovno delo Stefana Demetza o poznolatenških in zgodnjecesarskih fibulah na širšem območju Alp (1999), poleg obsežne strokovno relevantne bibliografije. Fibule obravnava z različnih vidikov: o zgodovini raziskav, poimenovanju, seznamu najdb, tipologiji in oblikah, načinu nošnje, najdiščnem okolju, razprostranjenosti in dataciji. Na taki podrobni obravnavi temeljita poglavji o kronologiji grobišča Beletov vrt z okolico, o relativni kronologiji pozne latenske dobe v jugovzhodnih Alpah in severni Italiji, ki ju zaključita s primerjavo kronologij.

V kataloškem delu knjige sledijo opisi in tipološke opredelitve ohranjenih najdb z Ljubljanske ceste in Okrajnega glavarstva, pri čemer si je avtor s pomočjo ohranjenih teren-

skih zapiskov prizadeval vsaj delno rekonstruirati inventarje grobnih celot. Najdbe so risarsko predstavljene na 30 tablah, ki sta jim dodani še dve barvni fotografski in ena barvna risarska tabla.

Delo obsega 240 strani, izšlo pa je v nakladi 600 izvodov. Tiskana je v celoti dvojezično, pri čemer je kot prvo besedilo v angleščini, vzporedno pa je natisnjeno v slovenščini. Ta detajl je pomemben zlasti pri uvrstitvi knjige v mednarodne bibliotечne kataloge, kar pomembno vpliva na dostopnost knjige tujim strokovnjakom.

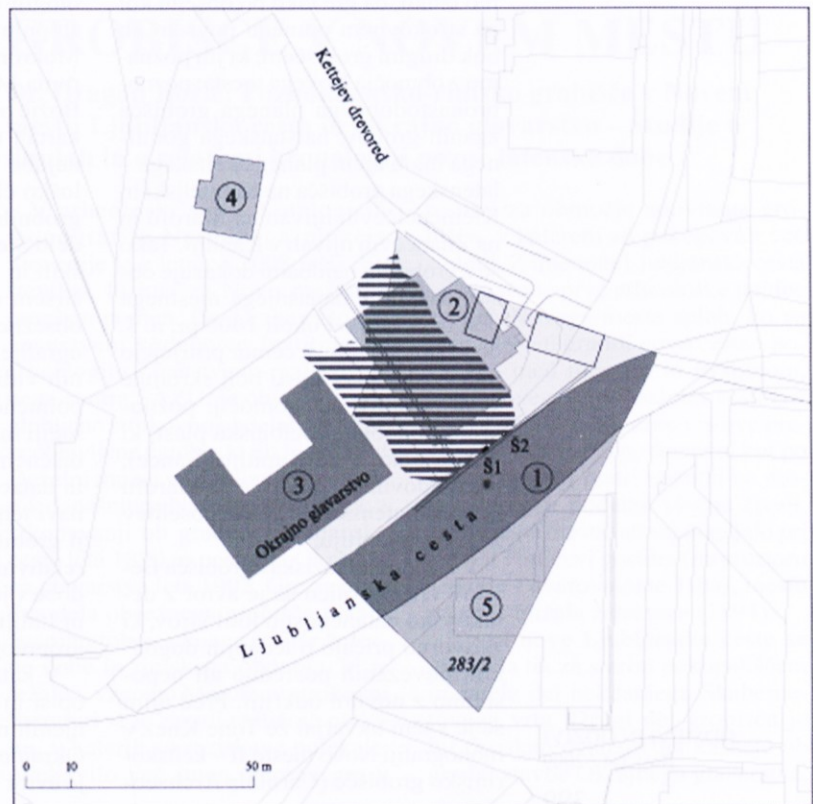
Dr. Dragan Božič se je obravnave in objave najdb iz Novega mesta lotil v okviru projekta objav neobdelanega gradiva, ki ga je iz Slovenije veliko v tujih muzejih (za Dolenjsko sta zlasti pomembna Naturhistorisches Museum na Dunaju, zbirka vojvodinje Mecklemburg v Peabody Museum v Harvardu, Mass. v Združenih državah Amerike), v obdobju pred drugo svetovno vojno, torej preden je bila ustanovljena večina naših regionalnih

muzejev, pa je dosti najdb shranjenih v zbirkah Narodnega, tedaj Deželnega muzeja v Ljubljani. Najdbe, ki jih sedaj označujemo z oznako Novo mesto, Beletov vrt z okolico, so zlasti pomembne za prehodno obdobje iz mlajše železne dobe v rimski čas, ki je predmet njegovega strokovnega dela že daljši čas, ne nazadnje tudi njegovega doktorata. Zanimivo pa je, da ga poleg strokovnega dela na Novo mesto veže tudi delček njegove družinske preteklosti. O tem detajlu govori v posvetilu: delo je posvetil tudi svojima babici in dedu Katarini in Rudolfu Makarovič, ki sta leta 1914, na pragu prve svetovne vihre, skupaj z otroki morala zapustiti rodne Avče ob Soči in se zateči v bolj varno notranjost. Kot tedaj še mnoge druge družine (Adam, Breščak, Boškin, Birska...) so se zatekli v Novo mesto, nekateri le do konca vojne, drugi so ostali. Katarina Makarovič je po hudi bolezni leta 1918 v Novem mestu umrla, njen mož Rudolf pa se je skupaj z desetimi otroki vrnil na Primorsko.

Načrt grobišča Beletov vrt z okolico.

- 1 Ljubljanska cesta,
- 2 Beletov vrt,
- 3 Okrajno glavarstvo,
- 4 Hiša Vojska,
- 5 Skabernetov vrt.

Izvirnik je objavljen v knjigi Dragana Božiča Poznolatensko-rimsko grobišče v Novem mestu. Ljubljanska cesta in Okrajno glavarstvo. Katalogi in monografije 39, Narodni muzej Ljubljana 2008.

**Marinka
Dražumerič**

CERKEV SV. JERNEJA V ŠENTJERNEJU

Katarina Predovnik, Marjana Dacar, Matevž Lavrinc: Cerkev sv. Jerneja v Šentjerneju. Arheološka izkopavanja v letih 1985 in 1986. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Znanstvena založba, Oddelek za arheologijo, 2008. (Archaeologica historica Slovenica, 6)

V monografiji je predstavljeno gradivo arheoloških raziskav v šentjernejski župnijski cerkvi, ki jih je izvajal Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, spodbudila pa menjava tlakov pred dobrimi dvajsetimi leti. Čeprav so bili izsledki raziskav kmalu po zaključku del predstavljeni v preliminarnih poročilih in izbrani predmeti prikazani na več razstavah, objavljene so bili tudi rezultati antropoloških analiz kostnih ostankov, je celotno gradivo obdelano šele v pričujoči knjigi. Ta je nastala na podlagi dveh diplomskih nalog na oddelku za arheologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Marjana Dacar je v delu *Arheološka izkopavanja v cerkvi sv. Jerneja v Šentjerneju na Dolenjskem* analizirala dokumentacijo o izkopavanjih in interpretirala odkrite stavbne sestavine, Matevž Lavrinc pa je v nalogi z naslovom *Arheološke najdbe iz grobov cerkve sv. Jerneja v Šentjerneju* podrobno ovrednotil izkopane predmete. Mentorica obeh diplomskih del je bila dr. Katarina Predovnik, ki je z objavo nadgradila ugotovitve svojih diplomantov in monografijo tudi uredila.

Raziskave tlakov v delu prezbiterja in ladji šentjernejske cerkve so odkrile gradbene ostanke dveh romanskih cerkva (eno in tri apsidalne), zidove gotskega prezbiterja in dveh faz barokizacije obstoječe stavbe. Najdenih je bilo tudi 139

skeletnih pokopov, od katerih so bili srednjeveški predvsem na delu nekdanjega pokopališča ob romanskih cerkvah, mlajši iz 16.-18. stoletja pa v notranjosti gotske oziroma baročne cerkve. V grobovih so bili poleg skeletov najdeni tudi ostanki oblačil, pokrival, naglavnega okrasja in obutve, nakit, nabožni predmeti (svetinjice, križci, jagode rožnih vencev) pa tudi nekaj ostankov lesenih krst, kar vse priča o času pokopa ter oblačilni kulturi in družbenem statusu pokojnikov. Toda predmeti so le en vidik pokopavanja. Vsaj tako pomembni so tudi ureditev in prostorska razvrstitev grobov, posebno še razmerje do cerkvene stavbe, način pokopa, usmeritev in lega pokojnika v grobu ter seveda tudi antropološki podatki o spolu, starosti in zdravstvenem stanju pokojnika.

Izkopavanja v šentjernejski cerkvi niso bila prva arheološka raziskava kakšnega sakralnega objekta na Slovenskem. Toda le redke med njimi so bile zares dobro dokumentirane in objavljene v skladu s strokovnimi standardi. Pričujoča monografija zapolnjuje eno od teh vrzeli in tako omogoča ne samo primerjave s podobnimi lokacijami, ne nazadnje tudi z izkopavanji v bližnji cerkvi sv. Miklavža pri Dobravi (Gutenwerth). S tem pa seveda širi naše poznavanje do sedaj manj poznane gradiva, pomembnega ne samo za arheologijo, ampak tudi druge stroke.

NOVA GOGINA GLASBENA BERA 2008/2009

- Jazzon VI, Goga Musica /LokalPatriot 2008
- Jani Moder 4tet, Momentum, Goga Musica 2008
- Gašper Bertoncclj, The Swingers Of Jazz, Goga Musica 2008
- Bonaventura & Obalni komorni orkester, Je vse res, Goga Musica 2008

Štiri Gogine nove izdaje. (Foto: Rasto Božič)

Novomeška literarno-glasbena založba Goga, ki je v novo leto stopila z novim glasbenim urednikom Simonom Dvornikom, nekoliko kasneje pa je dobila še novega direktorja, dotedanjega vodjo projektov založbe Mitjo Lična, je v januarjskih dnevih izdala štiri več ali manj jazzovske plošče, ki sodijo še v lanski del njenega izdajateljskega niza. Glede na menjavo v uredništvu jih lahko označimo tudi za zadnje štiri izdaje, zasnovane pod vodstvom prejšnjega urednika Marijana Dovića.

Vse štiri v naslovu omenjene Gogine plošče se trdno navezujejo na njegovo izdajateljsko usmeritev, vse pa so povezane z Goginimi, LokalPatriotovimi ali sodelavci Jazzintyja. Jazzon VI, posebna Gogina izdaja, v koprodukciji z novomeškim zavodom LokalPatriot tako prinaša skladbe lanskega natečaja Jazzinty za najboljšo slovensko jazzovsko skladbo v izvedbi Jazzon Seksteta Gašperja Bertoncclja, posnetki pa so koncertni zapis lanske izvedbe v novomeškem Kulturnem centru Janeza Trdine.

Drugi album, prvenec kitarista Janija Modra Momentum oziroma njegovega Jani Moder 4teta, je bil posnet v zasedbi Jani Moder-kitara, Erik Marenče-klaviature, Žiga Golob-kontrabas in Krunoslav Levačić-bobni ter tolkala, gosta sta bila saksofonist Jure Pukl in pozavnist Matjaž Mikuletič. Ocenili bi, da Momentum prinaša Modrovo avtorsko sredinsko jazzovsko glasbo, spleteno okoli kitare kot osrednjega glasbila, opozoriti pa velja na sodelovanje izvrstnega ritmičnega, kontrabas-bobni oziroma tolkala, slovensko-hrvaškega dvojca, potrjenega v številnih jazzovskih zasedbah, Folkestra, Tamara Obrovac Transhistrria Ensemble, Atanasovski, Golob, Levačić Trio in verjetno še kje, Žiga Golob-Kruno Levačić.

Tretji album zadnjega Goginega niza The Swingers Of Jazz je drugi

izdelek, prvi je lani izšel v Združenih državah Amerike, slovenskega bobnarja, ki zadnjih šest let v glavnini deluje v New Yorku, Gašperja Bertoncclja. Tam so nastali tudi posnetki, Bertoncclj pa je album, ki se ukvarja predvsem z zgodovinskim in v preteklost zazrtim vnovič izrazito sredinskim jazzom, tudi standardi avtorjev, kot so bili Porter, Cahn in Meyer, druge avtorske skladbe sodelujočih glasbenikov pa so napisane v duhu standardov, posnel s tamkajšnjimi manj znanimi glasbeniki. Med njimi je bil tudi ameriški temnopolti pevec Freddie Nelsen, ki se je zasedbi pridružil pri snemanju dveh skladb, pri zvočnem nastajanju vseh pa so poleg Bertoncclja sodelovali še trobentač Dan Blankinship, pianist Gabriel Jodorkovsky in kontrabasist Reid Taylor.

Zadnja plošča iz obravnavanega Goginega niza je, kot je razbrati s priloženega ovitka albuma, predvsem skupinsko delo, avtorsko pa ga je usmerjal primorski violinist in skladatelj Vlado Batista. Ta je, kar glede na dosedanjo godalni glasbi naklonjeno Gogino izdajateljsko politiko ne preseneča, pred tem pri novomeški založbi izdal dve plošči, leta 2002 godalni Over The Rainbow z Alenko Godec in Renatom Chicom in leta 2004 vnovič godalno Kristalno drevo s Strings.

Zasedbo Bonaventura so poleg Vlada Batiste sestavljali pevka in harfistka Metka Avdič Batista, večinstrumentalista, klarinetist, saksofonist in klaviaturist Lado Jakša ter mariborski tolkalec Nino Mureškič, pri snemanju so sodelovali še violinistka Mojca Luin, kontrabasist Matjaž Zorko, kitarist Luka Batista in Obalni komorni orkester pod vodstvom Vlada Batiste. Plošča prinaša široko zastavljen podvig, ki istrske glasbene prvine dokaj ohlapno povezuje z domišljjsko glasbo, prežeto s prežitki in odmevi.

Rasto Božič
NOVA GOGINA GLASBENA BERA
2008/2009

Če povzamemo, so vse štiri našete zadnje Gogine izdaje ob pomankanju kakršnih koli opaznejših glasbenoustvarjalnih presežkov, s tem da razumemo, da založba izdaja pač to, kar jih ponudijo, kar pa ni vse, kar omogoča tovrstno slovensko glasbeno prizorišče, pričakovan in logičen zaključek določenega, sicer

na trenutke tudi plodnega, glasbeno utečenega in pretežno sredinsko uravnoveženega jazzovskega izdajateljskega obdobja. Zgolj korektna izvedba presežkov še ne prinese, ob tihi napovedi novega obdobja pa ostaja šibko upanje, da bo to le nekoliko bolj zvedavo, drzno in sveže.

Marko Pršina: ZRAŠČENI BUKVI,
fotografija

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 3-4 / 2009

Boris Golec **JANEZ VAJKARD VALVASOR
NA DOLENJSKEM IN
NJEHOVO TAMKAJŠNJE
NEZNANO POTOMSTVO (3)**

**Zadnji dom v Krškem, skrivnost polihistorjevega groba in boj
za njegovo zapuščino**

Tako kot ne vemo, katerega dne je Valvasor v Krškem končal svoje zemeljsko potovanje, je še teže ugotovljivo, kdaj natanko se je s svojo družino tu naselil. Zdi se zelo verjetno, da je bil 23. februarja 1693, ko so prodajo njegove ljubljanske hiše potrjevali v tamkajšnjem mestnem svetu, še v Ljubljani.¹ Sama ohranjena kupna pogodba iz februarja 1693 nikoli ni bila zares dokončana, saj je brez datuma, podpisov in pečatov,² zato tudi ne more biti dokaz Valvasorjeve fizične navzočnosti v Krškem že v mesecu februarju. Da se je družina preselila v Krško pred 15. aprilom 1693, priča vpis krsta najmlajšega otroka Franca Engelberta v krški krstni matici.³

Zakaj se je že bolni Janez Vajkard odločil za naselitev prav v Krškem? Gotovo so bila za izbiro novega domovanja odločilna priporočila in posredovanja prijateljev,⁴ ženinega očima pl. Wernegka⁵ ali njenih sorodnikov baronov Zetschkerjev. Ana Maksimila Valvasor, roj. baronica Zetschker, je bila namreč Dolenjka in je imela v širši okolici Krškega bližnje sorodstvo.⁶ Poleg tega je najverjetneje že

1 Objava iz sodnega protokola: Peter Radics, Johann Weikhard Valvasor (geb. 1641, gest. 1693). Mit 5 Porträts und 15 anderen Abbildungen; samt Anhang, Nachtrag und der Genealogie der Familie Valvasor. Laibach: Krainische Sparkasse, 1910, str. 169–170. Popravljeni datum prodaje hiše v: Branko Reisp, Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983, str. 157 in op. 32 na str. 312.

2 Arhiv Republike Slovenije (= ARS), AS 1063, Zbirka listin, a. e. 2742, feb. 1693. – Potemtakem je pravno obveljala le kupna pogodba med Valvasorjem in prodajalcem Jakobom Vodnikom iz decembra 1692, ki jo poznamo iz Valvasorjevega zapuščinskega inventarja (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani (= Zap. inv.), šk. 131, fasc. LIV, Z–7/I, 16. 1. 1694, str. 8, No. 10).

3 Nadškofijski arhiv Ljubljana (= NŠAL), ŽA Krško, R 1670–1729, 15. 4. 1693; prim. tudi objavo: Ludwig Schiviz von Schivizhoffen, Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain. Görz: Selbstverlag, 1905, str. 303.

4 Zanesljivo vemo, da je Valvasor že od prej poznal krškega župnika Gašperja Tunkelsteinerja (Reisp, Kranjski polihistor, str. 221).

5 Janez Jurij pl. Wernegk je zakonca Valvasor v Krškem vsaj enkrat obiskal, takrat ko je botroval pri krstu njunega najmlajšega otroka (NŠAL, ŽA Krško, R 1670–1729, 15. 4. 1693; prim. tudi objavo: Schiviz von Schivizhoffen, Der Adel, str. 303).

6 O posesti Zetschkerjeve rodbine v Krškem in okolici priča zapuščinski inventar Franca Engelbrehta (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 128, fasc. LII, Z–17, 29. 5. 1703, str. 1–9). Baron Franc Engelbreht je bil bratranec Ane Maksimile, sin njenega strica Andreja Danijela († 1657) in tako kot oče gospodar Gomile in Novega gradu v Jablanici (Majda Smole, Graščine na nekdanjem

tedaj pričakovala skorajšnjo dediščino po očimu, kar bi rešilo močno ogroženo eksistenco Valvasorjeve družine. Pl. Wernegk je imel podložniško posest v okolici Šentjerneja in Bučke, od koder je bilo do Krškega komaj kaj več kot skok. Brez posesti in drugih dohodkov bi namreč Valvasorjev mrtvi kapital prej ali slej skopnel. Njega samega je sicer kmalu prehitela smrt, kot bomo videli, pa je vdova tri leta zatem res podedovala Wernegkovo graščino Pleterje pri Bučki in se z njo znova gmotno postavila na noge.

Ob omenjanju sorodstvenih zvez in družinskega stanja ne moremo mimo vprašanja, s kom od svojcev je Janez Vajkard pravzaprav delil usodo svojega krškega »zatočišča«. Kot smo videli pri krstu zadnjega otroka, se je semkaj zanesljivo preselila njegova druga žena Ana Maksimila. Vsekakor sta z zakoncema živeli njuna doslej edina znana hči, petletna Katarina Frančiška, ter približno triletna hči Regina Konstancija. V času selitve Valvasorjevih v Krško so bili sicer živi tudi štirje od baronovih devetih otrok iz prvega zakona z Ano Rozino, roj. Graffenweger, stari med devet in petnajst let, vendar ni potrjeno, ali so nazadnje živeli z očetom ali nemara pri skrbniku stricu Juriju Andreju pl. Graffenwegerju.⁷

»Valvasorjeva hiša« v Krškem ni pravi Valvasorjev dom

O Valvasorjevi krški hiši sicer ne vemo tako malo, a se pri ugotavljanju njene lokacije dolgo ni bilo mogoče opreti na dovolj oprijemljive oporne točke. Inventurni komisarji so 16. januarja 1694 v inventarju Valvasorjeve zapuščine pod rubriko »nepremičnine« zapisali: »Hiša tukaj v Krškem s pripadajočim vrtom, kupljena od gospoda Jakoba Vodnika za 800 goldinarjev kranjske veljave; ob njej je bila postavljena nova zgradba.«⁸ O velikosti hiše lahko sklepamo posredno, zlasti iz nemajhne višine kupnine, lokacijo hiše pa razkriva ohranjena kupna pogodba: hiša z vrtom stoji na uglednem mestu, med hišama in vrtovoma mestnega sodnika Andreja Tunkelsteinerja ter gospoda Janeza Petra Šveršnika.⁹ To je tudi vse, kar nam lahko danes služi za določanje njene lege, a ob pritegnitvi novih virov dovolj.

Z zelo malo argumenti, pa obenem z manj težavami, so se soočali Krčani, ko so leta 1894 na »današnji« tako imenovani Valvasorjevi hiši odkrivali spominsko obeležje ob 200-letnici polihistorjeve smrti. Tako kot so imeli pri roki datum smrti 19. september, čeprav nima ta prav nikakršne podlage,¹⁰ so se oprli na samovoljno, nedokumen-

Kranjskem. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982, str. 158, 324).

7 Oba inventarja Valvasorjeve zapuščine sporočata le, da je bil njegov nekdanji svak Jurij Andrej Graffenweger ob inventuri na Bogenšperku 12. januarja 1694 in štiri dni pozneje v Krškem navzoč kot sodno določeni skrbnik Valvasorjevih otrok iz prvega zakona (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, Z-7/I, 16. 1. 1694; Z 7/II, 13. 1. 1694; objavi: Radics, Johann Weikhard, str. 310, 326; Alenka Čermelič Krošelj (ur.), Zapuščina Janeza Vajkarda barona Valvasorja v Krškem (K mestu K št. 1). Krško: Valvasorjev raziskovalni center, 2004, str. 33).

8 ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, Z-7/I, 16. 1. 1694, pag. 2. Prim. objavi: Radics, Johann Weikhard, 310; Čermelič Krošelj (ur.), Zapuščina, str. 19, 33.

9 ARS, AS 1063, Zbirka listin, a. e. 2742, feb. 1693; objava: Anton Jellouschek, Valvasor und Vodnik. V: Etbin Henrik Costa (ur.), Vodnikov spomenik. Vodnik – Album. Ljubljana–Laibach: I. v. Kleinmayr in F. Bamberg, 1859, str. 40.

10 Datum 19. september se brez ustrežne argumentacije prvič pojavi v spisu »Reiseerinnerungen aus Krain« Etbina Henrika Coste iz leta 1848. Ob postavitvi spominske plošče leta 1894 je bil za merodajne tem bolj verodostojen, ker ga je sprejel tudi raziskovalec Valvasorjevega življenja Peter pl. Radics. Toda isti Radics je v svojih zadnjih delih o Valvasorju zapisal, da gre le za domnevo, ki je ni mogoče dokazati z viri. Po: Branko Reisp, Neznani epitaf Janezu

tirano trditev ljubiteljskega zgodovinarja Antona Jellouschka iz leta 1859, da je Valvasorjeva hiša tista s hišno številko 85,¹¹ torej današnja »Valvasorjeva hiša« na vogalu Hočevarjevega trga in Valvasorjevega nabrežja.¹² Tako Krčani kot Nekrčani so se nedvomno zavedali samovoljnosti pri določitvi polihistorjevega zadnjega doma, saj je dvom o dejanski hiši smrti ne nazadnje še v istem letu izrazil Valvasorjev življenjepisec Peter pl. Radics.¹³ O hiši, ki jo je svoj čas posedoval Valvasor, namreč nihče ni mogel imeti niti najmanjše predstave, ker se ni ohranil krški mestni arhiv.

Do hiše, ki jo je bolni polihistor v resnici kupil in v njej umrl, je bilo treba priti po drugi poti. Najstarejša popisa krških hiš, ki sta časovno tudi najbližja Valvasorjevemu času, sta nastala šele skoraj šestdeset let po njegovi smrti, v letih 1749 in 1752 kot sestavni del terezijanskega katastra.¹⁴ Z gotovostjo je lastnikom posameznih hiš mogoče slediti v preteklost samo do leta 1771, ko so uvedli hišne številke. Prvi vir, ki ob popisu hišnih lastnikov prinaša tudi natančno tlorisno upodobitev celotnega stavbnega fonda v mestu, pa je šele franciscejski kataster iz leta 1825,¹⁵ nastal celih 132 let po Valvasorjevi smrti. Predstavljam si torej, kako težko je potegniti povezavo med omenjenim katastrom, popisoma hiš iz okoli leta 1750 in Valvasorjevo hišo, izpričano več kot pol stoletja prej. Toda prav o lokaciji te hiše vemo na srečo vseeno toliko kot o redkokateri stavbi v mestu. Poznamo namreč njeno lego med dvema prestižnima hišama, nedolgo tega sta prišla na dan še podatka, kdaj in komu je Valvasorjeva vdova hišo prodala.¹⁶ Omenjena terezijanska popisa hiš poleg tega ponujata za vse mestne hiše dva dragocena podatka – letno donosnost, izraženo v denarju, in stavbno stanje. S pomočjo poznejšega stanja, zlasti hišnih številk in franciscejskega katastra, lahko tako domala za vse stanovanjske stavbe ugotovimo natančno lokacijo.

In kakšni so rezultati? Valvasor nesporno ni posedoval današnje »Valvasorjeve hiše«, katere pročelje gleda proti Savi (Valvasorjevo nabrežje 4). Gre namreč za vogalno stavbo, kupna pogodba iz leta 1693 pa navaja njeno levo in desno sosedo (!). Kot možna ustrežna hiša prav tako odpade njen podaljšek, prvotno samostojna hiša ob

Vajkardu Valvasorju. Zgodovinski časopis 47, 1993, str. 346; prim. tudi Emilijan Ceve, Kulturni spomeniki v Krškem in bližnji okolici. V: Krško skozi čas 1477–1977. Krško: Skupščina občine Krško, 1977, str. 170.

11 Jellouschek, Valvasor und Vodnik, str. 40.

12 O stavbi in spominski plošči na njej gl. Alenka Černelič Krošelj, Sledi Janeza Vajkarda Valvasorja v Krškem – kaj pa jutri? V: Alenka Černelič Krošelj (ur.), Janez Vajkard Valvasor in Krško (K mestu K št. 6). Krško: Valvasorjev raziskovalni center, 2008, str. 43 sl. – Zgradba se je zdela za takšno »zgodovinsko« vlogo več kot primerna, saj je v mestu edini primerek poznorenesančne stavbe in je bila verjetno že tedaj edina, za katero so lahko zaradi letnice nad portalom (1609) z gotovostjo trdili, da je starejša od Valvasorja (o hiši gl. Ceve, Kulturni spomeniki, str. 170). Bila je preprosto dovolj velika in ugledna, da si je »prislužila« spominsko obeležje.

13 Po: Ceve, Kulturni spomeniki, str. 170, op. 13.

14 ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752.

15 ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, mapna lista V in VIII; Protocoll der Bau Parcellen der Gemeinde Gurgfeld, 20. 4. 1825.

16 Po navedbi v zapuščinskem inventarju vdovinega drugega moža Janeza Herbarda pl. Buseta je Ana Maksimila hišo z vrtom 22. novembra 1706 prodala Janezu Krstniku Kamnikarju (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 123, fasc. L, W–81, 11. 7. 1724, str. 31–32).

Hočevarjevem trgu z vzdano polihistorjevo spominsko ploščo.¹⁷ Valvasorjeva kupna pogodba namreč zelo jasno govori o hiši z vrtom, locirani med dvema hišama z vrtovoma. Toda prav v neposredni sosesčini današnje »Valvasorjeve hiše« zaradi načina pozidave nikoli ni bilo prostora za vrtove.¹⁸

Če je plošča na današnji Valvasorjevi hiši brez dvoma vzdana na napačno stavbo, bi se na drugi strani domala brez pomisleka odločil za hišo, ki je bila leta 1752 last baronice Zetschker in po cinitvi zapovrh še ena najdonosnejših v mestu.¹⁹ V posest Zetschkerjeve družine je prišla iz rok neznanega prodajalca leta 1717,²⁰ torej le enajst let zatem, ko je Valvasorjeva vdova svojo hišo leta 1706 prodala Janezu Krstniku Kamnikarju.²¹ Pisnega dokaza za identičnost hiše nimamo, a ga bo kdo kdaj nemara vendarle našel. Zato pa je za osvetlitev samo desetletje trajajoče vrzeli med letoma 1706 in 1717 več kot pomenljivo dejstvo, da se Kamnikar in njegova žena v krški krstni matici prenehata omenjati kot krstna botra, le malo preden so Zetschkerji kupili hišo.²² Ter drugi, še veliko pomembnejši podatek: lokacijo hiše,

17 A. Jellouschek je hišo leta 1859 razglasil za Valvasorjevo v istem prispevku, v katerem je objavil kupoprodajno pogodbo iz leta 1693 (Jellouschek, Valvasor und Vodnik, str. 40–41). Ker je v pogodbi navedena lega hiše med dvema drugima hišama, so spominsko ploščo leta 1894 vzdali na podaljšek, nekoč samostojno hišo, da bi tako zadostili vsebini pogodbe. Današnja »Valvasorjeva hiša«, ki jo je leta 1875 kupil Martin Hočevar za ubožnico (po sedanjih zemljiški knjigi vl. št. 79), je sestavljena iz dveh meščanskih hiš. V stari zemljiški knjigi (pred 1885) je tako še vodena pod dvema urbarialnima številka (urb. št. 78 in 79), knjiga pa tudi izrecno navaja, da je šlo prvotno za dve hiši: »Haus, so am 2ten zusammengebaut«. Hočevar jo je najbrž kupil od dedičev grofa Antona Hohenwarta, ki so jo posedovali od leta 1846 (prav tu namreč v stari zemljiški knjigi zaradi prenosa v danes izgubljeni Tom II nastopi nekajdesetletna vrzel), grof pa jo je leta 1826 pridobil z licitacijo. Prejšnji lastnik Jožef Belman, naveden kot tak tudi leta 1825 v franciscejskem katastru, jo je dobil leta 1821 od Marije Chiargo, ki jo je leta 1803 podedovala po možu Andreju Chiargu, prvem lastniku, omenjenem v stari zemljiški knjigi. Družina Chiargo je v hiši prebivala že leta 1792, ko je kot gospodar v knjigi »status animarum« (h. št. 78) naveden »gospod« Ignac Sečan. Njegov predhodnik, »gospod« Mihael Sečan je postal lastnik med letoma 1749 in 1752 za Urbanom Cokanom, upraviteljem brežiškega gospostva, in sploh prvim znanim lastnikom hiše; če seveda izvzamemo Luko Kunca, ki je, kot pričata napis in letnica nad portalom, stavbo postavil leta 1609. Viri: Zgodovinski arhiv Celje (= ZAC), ZAC 1476, Magistrat Krško, knj. 1994, urb. št. 78 in 79; Okrajno sodišče Krško, Zemljiška knjiga, gl. knj. k. o. Krško 60–120, vl. št. 79; ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, mapni list V in Protocoll der Bau Parcellen der Gemeinde Gurgfeld, 20. 4. 1825; Župnijski urad Krško (= ŽU Krško), Catalogus Animarum Vicariatus gurgfeldens. ... 1792; ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. 1. 1749; No. 7, 13. 6. 1752.

18 Na franciscejski katastrski mapi iz leta 1825 je pročelje hiše (stavbna parc. 51) obrnjeno proti vzhodu, tj. proti obrežju Save. Njen zahodni del predstavlja nekoč samostojno hišo s pročeljem proti severu, tj. proti župnijski cerkvi, ki pa se je s prvo združila še pred sredo 18. stoletja (prim. terezijanski kataster). Na zahodni strani meji združena hiša na tretjo, neprimerno manjšo (danes Hočevarjev trg 10). Tu preprosto ni bilo prostora za še tako majhne vrtove, še najmanj pri tretji hiši, saj bi moral njen vrt ležati vzporedno z glavno mestno ulico, kar je povsem nemogoče. Viri: kot v prejšnji opombi.

19 Neimenovana baronica Zetschker (Froÿin von Zetschkern) je leta 1752 posedovala zidano hišo, ki je bila po višini letnega donosa 14 goldinarjev med 110 krškimi hišami na devetem mestu (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 7, 13. 6. 1752).

20 Kupno pismo z dne 7. oktobra 1717 za mestu podsodno hišo v Krškem je navedeno med listinami v zapuščinskem inventarju barona Ferdinanda Zetschkerja iz leta 1788; hiša je ob smrti slednjega nosila h. št. 36 (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 116, fasc. XXXVII, T-87, 18. 1. 1788, str. 6), kar omogoča nedvoumno identifikacijo na franciscejski katastrski mapi iz leta 1825.

21 ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 123, fasc. L, W-81, 11. 7. 1724, str. 31–32, No. 30.

22 V krstni matici (NŠAL, ŽA Krško, R 1670–1729) so otroci zakoncev Janeza Krstnika in Marije Elizabete navedeni do 12. 8. 1709. Poleg tega zakonca kot turnska graščinska oskrbnika (»praefectus« in »praefectissa«) botrujeta vrsti krških krščencev, žena zadnjič 6. 6. 1713 in mož 28. 10. 1714. Janez Krstnik Kamnikar se zadnjič omenja 28. 1. 1715 v krški poročni matici (ŽU Krško, P 1713–1770), ko se je vnovič oženil v Ljubljani. Poroča v kranski prestolnici,

Mencingerjeva hiša v Krškem, v kateri je Valvasor v resnici umrl. (Foto: M. Markelj)

katere lastniki so bili od leta 1717 baroni Zetschkerji, poznamo in ta popolnoma ustreza opisu iz Valvasorjeve kupne pogodbe leta 1693, da jo z leve in desne obdajata hiši uglednih meščanov. Na franciscejski katastrski mapi Krškega iz leta 1825 najdemo edinole na enem mestu zaporedje treh takšnih nadpovprečno velikih meščanskih hiš z vrtovi, to je na zahodni strani glavne mestne ulice, današnje Ceste krških žrtev.²³ Vse tri hiše so sodile med najvrednejše že po cenvi iz leta 1752 in prav srednja je bila takrat in sploh večji del 18. stoletja Zetschkerjeva.²⁴ Danes je to južni del stavbe na Cesti krških žrtev št. 2.²⁵ hiše, ki je nastala iz dveh, v osnovi še baročnih hiš in v kateri je živel in umrl pisatelj Janez Mencinger (1838–1912).²⁶

njegovo poznejše neomenjanje v krstni in poročni matici ter pojav novega upravitelja turnskega gospostva (izpričan boter 2. 7. 1717) vodijo k logičnemu sklepu, zakaj bi Kamnikar hišo v Krškem leta 1717 prodal.

23 Franciscejska katastrska mapa prikazuje tri velike zidane stavbne komplekse z notranjimi dvorišči in vrtovi (stavbne parcele 57–59). Ob prvem hišnem oštevilčenju leta 1771 so stavbe dobile hišne številke 35–37, po preštevilčenju leta 1816 pa 34–36. Pri zasledovanju istovetnosti in lokacij hiš od leta 1825 do srede 18. stoletja, ko so tu prav tako stale tri nadpovprečno velike hiše, so bili uporabljeni naslednji viri: ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 140, RDA, N 239, No. 3, 3. l. 1749; No. 7, 13. 6. 1752; NŠAL, ŽA Krško: R 1771–1784, R 1784–1812, R 1812–1837; ŽU Krško, Catalogus Animarum Vicariatus Gurgefeldens ... 1792; ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, N 84, k. o. Krško, mapni list V in Protocoll der Bau Parcellen der Gemeinde Gurgfeld, 20. 4. 1825.

24 Leta 1752 so tu popisane tri velike zidane hiše, ki jih posedujejo Ignac Gosar, gosposčinski upravitelj v Goričanah (z letno koristjo 16 goldinarjev), baronica N. Zetschker (14 gld) in kramar Franc Obračar (17 gld). V srednji hiši s h. št. 36, identificirani za leto 1752 kot Zetschkerjevi, je leta 1787 umrl njen lastnik, 84-letni neporočeni baron Ferdinand Zetschker, med listinami v njegovi zapuščini pa je navedeno tudi kupno pismo z dne 7. oktobra 1717 za mestu podsodno hišo v Krškem (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 116, fasc. XXXXVII, T-87, 18. l. 1788, str. 6).

25 Hiša je stala na stavbni parceli št. 58. Današnja hiša na Cesti krških žrtev 2 je sestavljena iz dveh hiš (nekdanji parceli št. 58 in 57).

26 O arhitekturni in umetnostni podobi hiše: Ceve, Kulturni spomniki, str. 168; Čermelič Krošelj, Sledi Janeza Vajkarda, str. 56 sl. – Do združitve obeh hiš v eno je prišlo šele v zadnji četrtini 19. stoletja, ko sta dobili istega lastnika. O lastnikih: ZAC 1476, Magistrat Krško, knj. 1994, urb. št. 36 in 53; Okrajno sodišče Krško, Zemljiška knjiga, gl. knj. k. o. Krško 1–59, vl. št. 48 in 49.

Je polihistor pokopan na Mediji ali v Krškem?

Kdaj natanko je Valvasor preminil, ostaja še naprej neznanka, zato pa lahko izpostavimo prezrti datum 16. november 1693 kot dan, ko zanesljivo ni bil več živ. Tega dne je namreč kranjsko ograjno sodišče imenovalo inventurne komisarje za popis njegove zapuščine.²⁷ Janez Vajkard je moral potemtakem umreti kak teden ali dva prej, kar govori v prid mesecu oktobru.²⁸

Nemara najbolj presenetljive so nove ugotovitve v zvezi s polihistorjevimi grobom. O prenosu njegovih posmrtnih ostankov na Valvasorjev rodbinski grad Medija priča le poznejša navedba sodobnika Janeza Gregorja Dolničarja,²⁹ ki je obveljala kot dejstvo, nimamo pa vpisa v katero od ohranjenih mrliških matičnih knjig. Drugače kakor postopoma od jožefinske dobe dalje so imele mrliške matice tedaj še naravo evidence krščanskih pogrebov. Tako so smrtne primere vpisovali v mrliško matico župnije ali duhovnije, v kateri so pokojnika pokopali, in praviloma ne (tudi) tam, kjer je umrl.³⁰ V Valvasorjevem primeru bi torej pokop moral biti vpisan v mrliško matico župnije Vače, pod katero je sodil medijski grad, če verjamemo Dolničarjevemu poznejšemu pričevanju o Mediji kot polihistorjevem zadnjem počivališču. Le izjemoma bi smrt vpisali tudi v mrliško knjigo župnije Leskovec pri Krškem oziroma njene duhovnije Krško. Pri tem je zanimivo, da nihče ni zares preveril Dolničarjevih navedb o pokopu na Mediji. Do nedavna je tako veljalo, da bomo podatek o Valvasorjevi smrti v matičnih knjigah iskali zaman, ker se ni ohranila nobena od treh potencialnih knjig, v katere naj bi bil vpisan: ne krška ne leskovška in ne vaška.³¹ V resnici velja to le za prvi dve knjigi – krško in leskovško,³² kjer pa bi bila smrt v primeru pokopa na Mediji tako ali tako vpisana le izjemoma. Nasprotno je za ta čas ohranjena mrliška matica župnije Vače, četudi vodena nekoliko nedosledno. Pri tem pa nastopi morda največje presenečenje, da namreč pokopa Janeza Vajkarda Valvasorja v njej ni!³³

Kako naj polihistorjevo odsotnost v mrliški matici vaške župnije razložimo? Prva misel, ki se ob tem porodi, ni neutemeljena: Valvasorja jeseni leta 1693 preprosto niso pokopali v rodbinski grobnici. Podatek o tem, da počiva na Mediji, je Dolničar v rokopisni biobibliografiji kranjskih piscev zapisal sploh šele 22 let zatem, leta 1715, če ne celo (kdo drug) pozneje, saj gre za pripis.³⁴ Bržčas je Medijo kot

27 ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, Z–7/II, 13. 1. 1694, pag. 13; objava: Radics, Johann Weikhard, str. 326. – Kolikor je znano, ni podatka nihče izpostavil kot kronološko prvo poročilo, da je Valvasor mrtev.

28 Objava: Reisp, Kranjski polihistor, str. 271–272, op. 24 na str. 335. O izvornem zapisu ni sledu in nobenih poročil, sam epitaf pa je bil objavljen šele leta 1815.

29 Kronološko naslednji zapis o njegovi smrti je od prejšnjega slab mesec dni mlajši epitaf z datumom 11. december 1693, s katerim so se kranjskemu polihistorju poklonili ljubljanski mestni svet in meščani (Reisp, Neznani epitaf, str. 345).

30 Prim. Ema Umek, Janez Kos (ur.), Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije I–II. (Skupnost arhivov Slovenije, Vodniki). Ljubljana, 1972, str. LXII–LXIII.

31 Reisp, Neznani epitaf, str. 345.

32 Prim. Umek, Kos (ur.), Vodnik, str. 268, 279–280; Tone Krampač, Vodnik po matičnih knjigah Nadškofijskega arhiva Ljubljana. 2. dopolnjena izd. (Nadškofija Ljubljana, Arhiv, Priročniki 2). Ljubljana, 2008, str. 49, 50.

33 NŠAL, ŽA Vače, M 1687–1723. V knjigi je precej daljših, vsaj enomesečnih vrzeli. V letu 1693 sta dve: prva, krajša, med nedatiranim vpisom po 15. 2. in 1. 4. ter druga, med 20. 9. in 3. 12., ki pokriva ravno čas Valvasorjevega domnevnega pokopa.

34 O Dolničarjevem podatku gl. Reisp, Neznani epitaf, str. 345. Podatek se v literaturi ponavlja

polihistorjev zadnji dom navedel zgolj na podlagi sklepanja, ker so tam po besedah Valvasorja samega pokopani njegovi otroci in prva žena.³⁵ In končno, Peter Radics je leta 1894 v grobnici brez uspeha iskal omenjane materialne dokaze, da leži ob svoji družini tudi Janez Vajkard. Našel ni ne v literaturi omenjenega nagrobnika ne kakršnih koli predmetov, ki bi jih mogel z gotovostjo pripisati kranjskemu polihistorju.³⁶

Vendar stvari niso tako nedvoumne, kot se zdi iz ugotovitve, da Valvasor »uradno« ni bil pokopan v kapeli pri domačem gradu. Mrliške matice župnije Vače beležijo namreč zelo malo pokopov članov Valvasorjeve rodbine, za katere iz drugih virov vemo, da so bili položeni v rodbinsko grobnico; mnogi med njimi že v času, ko so vaške mrliške knjige vodili redno, a vpisov njihovih smrti v maticah vseeno ni. Najstarejša mrliška knjiga za obdobje 1687–1723 pozna samo pet pokopov Valvasorjev, enega dve leti pred polihistorjevo smrtjo, naslednje pa šele 15 let in več po njej, vsakokrat s podatkom, da so pokojnega položili v grobnico na Mediji.³⁷ Precej pokopanih Valvasorjev, umrlih v tem času in pozneje, v vaških matičnih knjigah, nasprotno, ni najti. To velja tudi za dva polihistorjeva otroka in ženo, ki so umrli marca in aprila 1687 in za katere Valvasor izrecno pravi, da ležijo na Mediji.³⁸ V mrliški matici jih ni, čeprav je ta prav za navedena meseca vodena kronološko zelo dosledno. Tudi pozneje je iz oporok in zapuščinskih inventarjev članov širše Valvasorjeve rodbine izrecno ali vsaj implicitno vidno, da so bili pokopani v rodbinski grobnici, a njihovih imen skoraj nikoli ne bomo našli v mrliških knjigah domače župnije Vače. Takšna praksa nevpisovanja umrlih Valvasorjev se je obdržala še v drugo polovico 18. stoletja.³⁹ Večina najverjetneje ni bila imatrikulirana zato, ker pri pokopu ni bil navzoč noben župnijski duhovnik, temveč domači hišni duhovnik – medijski beneficiat.

Povedano seveda ne ponuja trdnega dokaza, ali Valvasor resnično leži oziroma ne leži na Mediji. Prav v času njegove smrti ni bil med

od objave leta 1900 (Viktor Steska, *Dolničarjeva Bibliotheca Labacensis publica*. V: *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko X*, 1900, str. 171).

35 Johann Weichard Valvasor, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain XI*. Laybach, 1689, str. 164.

36 Leta 1825 naj bi kranjski deželni muzej sprejel celo dve kovinski nožni zaponki, najdeni v Valvasorjevi krsti; P. Radics se je zato leta 1894 sam spustil v grobnico, ne da bi našel v njej najmanjšo sled za Janezom Vajkardom (Radics, Johann Weikhard, str. 248–249).

37 10. maja 1691 so »in Capella B. V. in Gallnegh« pokopali gospodično Marijo Ivano Valvasor, 30. maja 1708 – prvič izrecno v kripti: »ad cryptam Beatae Mariae Virginis in Gollenegkh« – pa vdovo Marijo Sidonijo Valvasor z Vač. Naslednji pokopi so vpisani 23. julija 1709, 1. avgusta 1709, 16. 2. 1717 in 20. 10. 1717 (NŠAL, ŽA Vače, M 1687–1723).

38 Valvasor, *Die Ehre XI*, str. 164.

39 Preseneča predvsem nevpis pokopa polihistorjevega polbrata Janeza Karla, ki je umrl 3. januarja 1697, in medijskega graščaka Adama Sigfrida, umrlega 12. oktobra 1699 (datuma smrti po: Radics, Johann Weikhard, str. 343, 348). Željo, da jih pokopljejo v medijski rodbinski grobnici, je v svojih oporokah izrazila večina Valvasorjev, katerih oporoke so se ohranile (ARS, AS 308, Zbirka testamentov, II. serija, fasc. V 1–16); 10. 6. 1657 polihistorjeva mati Ana Marija (prav tam, V–3), 27. 11. 1694 njegov polbrat Karel z Belneka (prav tam, V–5), 9. 3. 1706 Regina Frančiška z Medije (prav tam, V–8), 17. 2. 1726 Ana Elizabeta z Belneka (prav tam, V–13), 1. 12. 1732 Ana Marija s Šentjurjeve Gore (prav tam, V–14), 6. 3. 1739 Janez Karel z Belneka (prav tam, V–15) in 20. 2. 1742 Jožefa Antonija (prav tam, V–16). Razen polihistorjeve matere so vsi navedeni Valvasorji umrli že v času, iz katerega so se ohranile vaške mrliške matične knjige, vendar je v mrliških maticah zabeležen le pokop Regine Frančiške, pokopane 23. julija 1709 (NŠAL, ŽA Vače, M 1687–1723, M 1723–1751).

20. septembrom in 3. decembrom 1693 zabeležen noben pokop, pri čemer ni mogoče, da v vsej obsežni župniji toliko časa ne bi nihče umrl. Razlogov, zakaj Janeza Vajkarda v vaški mrliški knjigi ne najdemo, je lahko torej več: od nerednega vpisovanja v mrliško knjigo prek nevpisovanja tistih, ki jih ni pokopala župnijska duhovščina, vse do tega, da Valvasorjevega trupla res niso pripeljali iz Krškega. Sklenemo lahko le z ugotovitvijo, da kranjski polihistor, sodeč po mrliški matici, »uradno« ne leži na Mediji.

Kolikor polihistorjevega trupla jeseni 1693 niso prepeljali na oddaljeno Medijo, je najverjetneje ostalo v Krškem. Vendar se za njegovo počivališče ne more potegovati opuščeno pokopališče okoli krške mestne cerkve, kot je menil I. Lapajne,⁴⁰ temveč kriptna v sami cerkvi sv. Janeza Evangelista, o kateri ni danes nobenega sledu in spomina, je pa z viri potrjen njen obstoj.⁴¹ Slejkoprej ležijo v njej tudi posmrtni ostanki Valvasorjevega najmlajšega, edinega v Krškem rojenega otroka Franca Engelberta, ki morda niti ni preživel očeta. Zelo verjetno ne bomo tega nikoli vedeli zagotovo ne za očeta ne za sina. Ostaja le majhno upanje v naključno najdbo zapisa, ki bo prinesel izrecno potrditev ali zavrnitev domneve, da je Valvasor po smrti ostal v Krškem. Vsaj sprva, če so ga morda kdaj pozneje vendarle prekopali v rodbinsko grobnico na Mediji.

Boj za polihistorjevo skromno zapuščino

V dneh pokopa je bilo treba urediti še nekaj zelo pomembnega. Svojci so o smrti najbrž zelo hitro obvestili kranjsko ograjno sodišče v Ljubljani, saj se je napovedoval nelahek boj za pokojnikovo zapuščino, ki bo morala potešiti pravice in pričakovanja dvojnega sorodstva: na eni strani štirih otrok iz prvega zakona ter na drugi vdove in njenih otročičev. Tako je deželna pravda 16. novembra 1693 ukazala popis pokojnikove zapuščine in imenovala inventurne komisarje.⁴² Začelo se je Valvasorjevo sklepno poglavje, neprimerno daljše od polletnega krškega obdobja. Do dokončne ureditve zapuščinskih zadev je moralo namreč miniti več kakor dvajset let.

Boj za zapuščino je stekel v začetku leta 1694, ko so inventurni komisarji opravili naloženo delo, najprej 12. januarja na Bogenšperku, kjer je ostalo nekaj omar, povečini napolnjenih s knjigami, in štiri dni pozneje še v Krškem. Ohranjena zapuščinska inventarja sta danes glavni vir za ugotavljanje Valvasorjevega premoženjskega stanja tik pred in ob izteku njegovega življenja.⁴³

Pri opisu zapuščine se ne bomo spuščali v podrobnosti. Izpostaviti

40 I. Lapajne je v svoji zgodovini Krškega (1891) brez dokaza, zgolj na podlagi sklepanja, postavil Valvasorjev grob na staro opuščeno pokopališče okoli mestne cerkve v Krškem (Ivan Lapajne, Krško in Krčani. Zgodovinske in spominske črtice. Krško : Odbor za olepšanje mesta, 1894, str. 121).

41 Kripte pri opisu krajevne cerkvene zgodovine ne omenja več I. Lapajne leta 1894 (Lapajne, Krško, str. 71 sl.). Kriptna je prvič omenjena v leskovski mrliški matici 7. 9. 1715 ob pokopu župnika J. J. Tratnika (NŠAL, ŽA Leskovec pri Krškem, M 1701–1731). V njej so prenehali pokopavati v jožefinski dobi, ko so zaradi prepovedi odpravili pokope v cerkvah nasploh.

42 ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, Z–7/II, 13. 1. 1694, pag. 13; objava: Radics, Johann Weikhard, str. 326.

43 ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, Z–7/I, 16. 1. 1694; Z 7/II, 13. 1. 1694; objavi: Radics, Johann Weikhard, 310, 326; objava krškega inventarja s prevodom tudi v: Černelič Krošelj (ur.), Zapuščina, str. str. 19–46.

kaže le nekaj zgovornih opažanj.⁴⁴ Kot prvo se Valvasorjeva hiša iz inventarja zdi bolj podobna kakšnemu skladišču kakor meščanskemu ali plemiškemu domovanju. Umirajoči baron je namreč na bistveno manjšo prostornino, kot mu je bila na voljo na Bogenšperku, stlačil vse, kar je le mogel. Toda pričakovali bi nemalo stvari, ki jih v Krško ni več odnesel. Tu je imel le še 36 knjig, po vsebini neprimerno pestrejših od onih 63 na Bogenšperku. Preostanki preostankov nekoč bogate knjižnice tako jasno odražajo Valvasorjev okus – tisto pač, kar je vzel s seboj na »samotni otok«. Ob njegovi smrtni postelji nadalje pogrešamo rokopise, osnutke spisov in upodobitev. Vse torej priča, da je bila pred selitvijo z Bogenšperka opravljena temeljita čistka. V Krškem se je znašla le celotna zbirka »matematičnih in drugih instrumentov«. Poleg nje se Valvasor ni hotel ločiti od vojaške opreme, glede obleke pa je sklepati, da se naš polihistor ni oblačil razkošno, ampak prejš skromno. Dokaz njegove morda najbolj intimne razvade, ki jo danes še lahko detektiramo, je zaloga tobaka – deset meric in pol njuhanca.

In kakšna je splošna ocena Valvasorjevega premoženjskega stanja? Kot sta ugotavljala že njegova življenjepisca, tudi v Krškem ni živel popolnoma brez sredstev in v revščini, toda med nekdanjim zemljiškim gospodom na Bogenšperku in novim položajem hišnega posestnika v Krškem je bila vendarle velika razlika.⁴⁵ Po zapuščinskih inventarjih je bila še največ vredna zadolžnica za 3.000 goldinarjev od neplačane kupnine za Bogenšperk, ki jo je nemudoma zasegel skrbnik otrok iz prvega zakona, nekdanji svak Jurij Andrej pl. Graffenweger.⁴⁶ Vrednost pokojnikovega preostalega premoženja pa skupaj morda ni znašala niti toliko: meščanska hiša, kupljena za 800 goldinarjev, okoli 500 goldinarjev gotovine, dva konja, hišna oprema, »ostanki ostankov« slik in knjig, še največ vrednosti v zbirki matematičnih in drugih instrumentov. Te je čez slaba tri leta skupaj s preostalimi knjigami odkupil pod realno ceno – za okroglo 600 goldinarjev – Franc Albreht pl. Seethal.⁴⁷

To in več novih podrobnosti v zvezi z zapuščino razkrivajo protokoli kranjskega ograjnega sodišča.⁴⁸ Tako izvemo, da vrednost Valvasorjeve ostaline ni zadoščala, da bi si mogla vdova privoščiti toliko, kot ji je jamčila poročna pogodba,⁴⁹ njen pravdni nasprotnik, skrbnik otrok iz prvega zakona, pa je še leta 1694 po zgodnji smrti prvega strica postal njihov drugi stric Janez Jožef pl. Graffenweger,

44 Prim. tudi: Igor Weigl, Pri Valvasorju doma. V: Alenka Čermelič Krošelj (ur.), Zapuščina Janeza Vajkarda barona Valvasorja v Krškem (K mestu K št. 1). Krško: Valvasorjev raziskovalni center, 2004, str. 13–17.

45 Tako sta ugotavljala že oba Valvasorjeva življenjepisca (Radics, Johann Weikhard, str. 251; Reisp, Kranjski polihistor, str. 271).

46 ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, Z–7/I, 16. 1. 1694, str. 15.

47 ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 103, fasc. XXXXIII, S–83, s. d. 1701, str. 113–114. – Na ta podatek je opozoril Marko Štuhec, Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren. Plemiški zapuščinski inventarji 17. stoletja kot zgodovinski vir (Studia humanitatis, Apes : 1). Ljubljana : ŠKUC : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995, str. 84. – Več o sami prodaji: ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 15, protokoli 1695–1698, fol. 467.

48 ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 15, protokoli 1695–1698, fol. 4–5, 6, 29, 31, 47, 63, 467; knj. 16, protokoli 1698–1701, fol. 449, 824; knj. 17, protokoli 1701–1704, fol. 103, 443, 457, 837; knj. 18, protokoli 1704–1707, fol. 239, 452; knj. 19, protokoli 1710–1714, fol. 493, 611 1/2, 670, 710, 795; knj. 20, protokoli 1714–1718, fol. 71, 489.

49 ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 15, protokoli 1695–1698, fol. 4–5, 47–48, 63.

umrl prav tako zgodaj, po slabih šestih letih skrbništva (1700).⁵⁰

Kaj se je nato dogajalo z razdeljeno Valvasorjevo premično zapuščino, ostaja v podrobnostih neznanka. Glavnina intelektualne ostaline vsekakor ni ostala pri vdovi v Krškem. Prodane instrumente in knjige najdemo leta 1701 pri umrlem pl. Seethalu v Ljubljani,⁵¹ precej premičnin pa je leto poprej evidentiranih v skrbnikovi – Graffenwegerjevi hiši v Ljubljani in na njegovem gradu Knežija pri Litiji.⁵²

Valvasorjeve skromne premičnine, kolikor jih je še bilo pri svaku – skrbniku, so morale pripasti štirim otrokom iz prvega zakona, zato so jih ob njegovi smrti leta 1700 tudi ločeno inventarizirali. Zadnji sledovi za njimi se izgubijo v cistercijanskem samostanu Kostanjevica, v katerega je leta 1705 vstopil najmlajši sin Janez Volf Engelbreht.⁵³ Tedaj že tretji skrbnik Valvasorjevih odraščajočih otrok, odvetnik dr. Wallich pl. Wallensperg, je zapuščino ob tej priložnosti izročil kostanjeviškemu opatu, in sicer proti obvezi, da bo na zahtevo otrok pravično razdeljena na štiri dele. Šlo je za inventarizirane premičnine, srebrnino in naloženi kapital v višini 5.000 goldinarjev.⁵⁴ Delitev še ni bila povsem zaključena, ko nas sodni protokoli leta 1716 žal zapustijo.⁵⁵

In kam je šla ostala intelektualna zapuščina, zlasti tisto, česar ni odnesel Graffenweger, ob inventuri januarja 1694 pa je bilo še popisano v Krškem? Lahko si mislimo. Le koga je zanimala Valvasorjeva korespondenca z Erazmom Franciscijem ali s Kraljevsko družbo v Londonu? Zgovorno je naslednje dejstvo: če je hotel Peter Radics konec 19. stoletja raziskati Valvasorjeve stike z angleškim znanstvenim svetom, se je moral odpraviti naravnost v London, saj doma na Kranjskem o tem ni našel ničesar.⁵⁶

50 O sorodstvenih razmerjih med Graffenwegerji priča med drugim zapuščinski inventar (ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 131, fasc. LIV, Z-1, Ljubljana, 26. in 27. 3. 1700, str. 10). O smrti obeh Graffenwegerjev: ARS, AS 308, Zbirka testamentov, II. serija, fasc. G 1-54 1/2, testament G-19, 24. 2. 1694; testament G-27, 1. 3. 1700; NŠAL, ŽA Vače, M 1687-1723, 6. 3. 1700.

51 ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 103, fasc. XXXXIII, S-83, s. d. 1701, str. 113-114.

52 ARS, AS 309, Zap. inv., šk. 34, fasc. XVII, G-56/III, Knežija, 29. in 30. 3. 1700; prav tam, šk. 131, fasc. LIV, Z-1, Ljubljana, 26. in 27. 3. 1700. – Dolgo neznani inventar s Knežije omenja Reisp, Dosedanje raziskave str. 25.

53 Čas Štefanovega vstopa v kostanjeviški samostan je dokumentiran s podatkom ob njegovi smrti 21. decembra 1752, da je imel za seboj 47 let in 9 mesecev redovništva (Jože Mlinarič, Kostanjeviška opatija 1234-1786. Kostanjevica na Krki : Galerija Božidar Jakac, 1987, str. 516).

54 ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, knj. 19, protokoli 1710-1714, fol. 493, fol. 611 1/2.

55 Prav tam, knj. 20, protokoli 1714-1718, fol. 489.

56 Radics, Johann Weikhard, str. 200-208.

Marko Pršina: OB KOLPI, fotografija

Lidija Markelj

KRONIKA

Marec – april 2009

WV

Jože Marinč na svoji razstavi v Galeriji Simulaker.

Saloma v izvedbi novomeških gimnazijcev.

AJDOVEC, 1. marca – Učenci in učitelji podružnične šole so pripravili prireditev, posvečeno Francetu Prešernu. Posebna gostja je bila pisateljica Irma Jančar, ki je predstavila svojo knjigo Tonka z gore.

TREBNJE, 1. marca – Tridnevni festival «(ah), TE ORGLICE» se je zaključil s koncertom v KD.

SEVNICA, 2. marca – Pisani zakladi je naslov razstave izdelkov stanovalcev Doma upokojencev in oskrbovancev Impoljca Sevnica s kulturnim programom.

KRŠKO, 3. marca – V KD je potekal uvodni tematski večer Gral - legenda in resničnost.

NOVO MESTO, 4. marca – V razstavišču Galerije Simulaker se je z razstavo Prehajanja predstavil akademski slikar Jože Marinč, udomljen v Kostanjevici na Krki. O umetniku je spregovoril dr. Andrej Smrekar.

ČRNOMELJ, 5. marca – Kako so ljudi na kmetije skupa delali i se veselili je naslov nove likovne razstave ljubiteljske slikarke s Preloke Ane Jerala, ki so jo odprli v poslovalnici NLB. O slikarki in razstavi je spregovoril akademski slikar Jožef Vrščaj, v kulturnem programu so sodelovali učenci GŠ Črnomelj in Tamburaši s Preloke.

NOVO MESTO, 5. marca – V prostorih F. I. Barage so na ogled postavili pregledno razstavo o bogati življenjski poti rojaka dr. Alojzija Šuštarja (1920-2007), ljubljanskega nadškofa in metropolita, prvega v samostojni Sloveniji. O razstavi, ki jo je odprl novomeški škof msgr. Andrej Glavan, je spregovoril njen avtor dr. France M. Dolinar. Kulturni program so prispevali gojenci Konservatorija za glasbo Jurija Slatkonje. – Gledališka skupina Goga Gimnazije Novo mesto je na odru KC J. Trdine premierno zaigrala enodejanko Saloma, zasnovani na istoimenski igri angleškega avtorja Oscarja Wilda. Igro je zasnovala mentorica gledališke skupine Vladka Korošec. – Narava – nasprotja, podobnosti ali čudeži je naslov fotografske razstave Sandre Ulčnik in Marjana Grubana v KC J. Trdine.

BREŠTANICA, 6. marca – Na gradu Rajhenburg je bil koncert domačina Marka Železnika in pevskih prijateljev z naslovom Vrača se pomlad.

KOČEVJE, 6. marca – Kočevska poje 2009 je bil naslov območne revije odraslih pevskih zborov in vokalnih skupin, ki ga je strokovno spremljala Andreja Martinjak. Gosta večera sta bila pesnica in šansonjerka Manja Golec in harmonikar Franci Vrtačnik.

MULJAVA, 6. marca – V KD je bila podelitev Jurčičevih priznanj.

NOVO MESTO, 6. marca – V KC J. Trdine je bila dobrodelna prireditev ob dnevu žena s plesalci Foklornega društva Kres in ansamblom Zlati muzikanti.

KRŠKO, 7. marca – V KD je bilo mogoče prisluhniti koncertu dalmatinskih klap.

MIRNA, 7. marca – V Domu Partizan je bila na ogled komedija Nekaj dobrega in popolnoma neuporabnega.

MOKRONOG, 7. marca – Občina Mokronog – Trebelno je ob dnevu žena povabila na koncert Stiškega kvarteta v KD.

NOVO MESTO, 7. marca – Ples za mamico je naslov plesno-glasbene predstave Alenke Kolman v KC J. Trdine.

SEMIČ, 7. marca – V KC je bila na ogled monotragikomedijska Ane Marije Mitić Vsi moji moški.

STARI TRG OB KOLPI, 7. marca – Gledališka skupina KD Stari trg ob Kolpi je v dvorani OŠ premierno zaigrala komedijo Toneta Partljiča Partnerska poroka.

ŠMARJETA, 7. marca – Ob dnevu žena so osnovnošolci v KD pripravili proslavo in zaigrali igrico Čarovnik iz Oza in lutkovno igrico Zdravilo za med.

TREBNJE, 7. marca – V KD je bila prireditev ob dnevu žena.

BELA CERKEV, 8. marca – V KD je na ogled postavil svoja dela domači samouki slikar Marjan Jamnik z Vinjega Vrha. Slikarja je predstavila mentorica likovne skupine Jutro pri Društvu upokojencev Novo mesto Marija Prah. Kulturni program so oblikovali domači osnovnošolci in skupina BHC.

DOLENJSKE TOPLICE, 8. marca – Ob dnevu žena je bil v KKC dobrodelni koncert za nakup mamografa.

KRŠKO, 8. marca – Ženske@moški.com je naslov komedije v KD.

METLIKA, 8. marca – V KD so zaigrali monokomedijo Poroka čistilke Marije.

MIRNA PEČ, 8. marca – Šentjakobsko gledališče je v KD uprizorilo komično melodramo Družinska zadeva.

ŠENTRUPERT, 8. marca – Ob dnevu žena je bila v KD na ogled gledališka predstava Jezični dohtar v izvedbi KUD Lipa iz Vač, Gledališče Geos.

ČRNOMELJ, 10. marca – V Knjižnici je potekalo 5. srečanje 1. skupine Knjižnih moljčkov z naslovom Pozdravljene, lutke.

NOVO MESTO, 10. marca – Dvajsetletnico organiziranja likovnih delavnic je novomeška izpostava JSKD RS počastila z odprtjem razstave grafičnih listov osmih udeležencev delavnic pod naslovom Grafika 2007-2009. O delavnicah sta spregovorila vodja izpostave Bojan Bencik in mentor delavnice Gorazd Šimenko, za glasbeni program pa je poskrbela violinistka Laura Bartelj ob klavirski spremljavi Alenke Bogolin.

STRAŽA, 10. marca – Ljubljansko gledališče je v KD zaigralo lutkovno igrico Pepi in črviček.

BREŽICE, 11. marca – Selma in Lojzka je naslov 4. predstave gledališkega abonmaja v Prosvetnem domu.

DOLENJSKE TOPLICE, 11. marca – V avli KKC so predstavili novo knjigo aforizmov Slavka Klančičarja z naslovom Svisli za reke in misli. Na dogodku, ki ga je pospremil nastop skupine Kontrabant, sta aforizme recitali Klančičarjeva žena Majna in Mira Prelog.

SEMIČ, 11. marca – V krajevni knjižnici je bil bralni klub za mlade in druženje s knjigo Janov krik Marinke Fritz-Kunc.

BRESTANICA, 12. marca – Na gradu Rajhenburg so slovesno odprli razstavo digitalnih kopij Valvasorjevih pisem iz arhiva Kraljeve družbe pod naslovom Slovenec po domovini, Evropejec po duhu. Spregovorili so: avtorica razstave Martina Orehovec, direktorica javnega zavoda Bogenšperk Joži Vovk, direktor Tehniškega muzeja Slovenije Orest Jarh in krški župan Franc Bogovič. Otvoritveno slovesnost sta obogatila glasbenika Ljoba Jenče in Janez Jocif.

BREŽICE, 12. marca – Na gregorjevo so na literarnem večeru v dvorani Savice Zorko v Knjižnici nastopili dijaki 1.c Gimnazije Brežice.

ČRNOMELJ, 12. marca – Šah mat je naslov komedije, ki jo je v KD ponovila gledališka skupina ZIK Črnomelj.

KRŠKO, 12. marca – V Valvasorjevi knjižnici je bila na ogled predstava Kraljevi smetanovi kolački, v KD pa lutkovna predstava za otroke Obuti maček.

METLIKA, 12. marca – Digitalna risba je naslov razstave Brežičana Blaža de Glerie, ki so jo odprli v Galeriji Kambič in je plod sodelovanja Belokranjskega muzeja Metlika in Galerije Božidarja Jakca iz Kostanjevice. Za kulturni program so poskrbeli učenci GŠ Črnomelj – podružnica Metlika.

NOVO MESTO, 12. marca – V KC J. Trdine je Dramski oder za mlade Lutkovnega gledališča Ljubljana uprizoril igrico Petelin pav Bine Štampe Žmave. – V Knjižnici M. Jarca so predstavili knjigo Kurja šola, mačja šola avtorice Darje Boben Bardutzky. – Gost Kekovega četrtka v Klubu LokalPatriot je bil glasbenik Andrej Šifrer. – V lokalu Pri slonu so odprli likovno razstavo ljubiteljskega slikarja Matevža Maznika. Večer sta popestrila kantavtor Tilen

Ogled na gradu Rajhenburg razstavljenih Valvasorjevih dokumentov.

Hrovatič iz Novega mesta in Jernej Moškon – Jerry iz Maribora.

TREBNJE, 12. marca – Družinsko gledališče Kolenc je v KD zaigralo predstavo Maček Muri.

ČRNOMELJ, 13. marca – V galeriji cerkve Sv. Duha so odprli razstavo akademskega slikarja Jurija Kalana.

KOČEVJE, 13. marca – Pod imenom Pozdrav pomladi 2009 je v Šeškovem domu potekala območna revija otroških in mladinskih pevskih zborov, ki je strokovno spremljala Majda Hauptman.

KOSTANJEVICA, 13. marca – Pomlad v mestu je bil naslov prireditve ob dnevu žena in materinskem dnevu v prostorih OŠ.

KRŠKO, 13. marca – V klubu KD je bil koncert Peacefull colors.

NOVO MESTO, 13. marca – V klubu LokalPatriot je imela koncert skupina Katalena. – V Bralnicah Sralnicah v atriju Goge so na delavnici raziskovali roman Orlando Virginie Woolf.

ČRNOMELJ, 14. marca – V KD je domača folklorna skupina Zeleni Jurij nastopila na koncertu z naslovom Spomini.

DOBRNIČ, 14. marca – V KD je bila na ogled predstava Poročil se bom s svojo ženo.

KRŠKO, 14. marca – Simfonični orkester GŠ Krško je povabil v goste Pihalni orkester Komen, krški orkester pa je navdušil tudi z gostjo, pevko Romano Kranjčan. Ta je predstavila najnovejši projekt avtorskih šansonov Vonj po ljubezni.

METLIKA, 14. marca – Igraj kolce... je bil naslov prvega celovečernega nastopa metliške folklorne skupine Ivan Navratil ob 30-letnici.

SROMLJE, 14. marca – V Domu krajanov so predstavili zgoščenko KD Ljudski pevci Sromlje z naslovom Ko bi jaz slavček bil. Nastopile so še ljudske pevke Žejno, koledniki iz Bušeče vasi, ljudski pevci z Račne, Fantje z vasi iz Škocjana in moški pevski zbor Sromlje.

STARI TRG OB KOLPI, 14. marca – Polanski odmev praznuje je bil naslov prireditve ob praznovanju 5. obletnice delovanja pevske skupine v dvorani OŠ.

ŠMARJETA, 14. marca – KD Leskovec pri Krškem je v KD zaigralo komedijo Jeklene magnolije Roberta Harlinga.

NOVO MESTO, 15. marca – V klubu LokalPatriot je stekla Klapa: projekcija filma Zeitgeist Addendum.

OBCINE, 15. marca – Na Jurjevi domačiji so odprli razstavo Ujeti trenutki dediščine/Anton Lamovšek/Uporabni leseni predmeti.

VELIKA LOKA, 15. marca – Teater Otočec je v KD zaigral predstavo Rdeči kotic v režiji Jerneja Strgarja.

ČRNOMELJ, 16. marca – V KD se je pričelo dvodnevno območno srečanje lutkovnih in otroških gledaliških skupin.

KRŠKO, 16. marca – V KD so pripravili burko Duohtar pod mus.

MOKRONOG, 16. marca – V KD je potekalo območno srečanje otroških gledaliških skupin. Nastopilo je preko 160 mladih igralcev, ki jih je strokovno spremljala Maja Gal Štromar.

NOVO MESTO, od 16. do 17. marca – V KC J. Trdine je bila na ogled gledališka predstava Edoarda Erbe Maraton v New Yorku.

ČRNOMELJ, 17. marca – Pozdravljene, lutke je bil naslov 5. srečanja 2. skupine Knjižnih moljčkov v Knjižnici.

KRŠKO, 17. marca – Dekleta, dekleta... je naslov fotografske razstave domačina Gorana Rovana v klubu KD. – V Valvasorjevi knjižnici so predstavili domoznansko delo Živka Šebeka Krško - Življenje z reko Savo, ki ga je izdala založba Neviodunum. O pomenu knjige je spregovorila Alenka Černelič Krošelj, odlomke iz knjige pa je brala Vidka Kuselj.

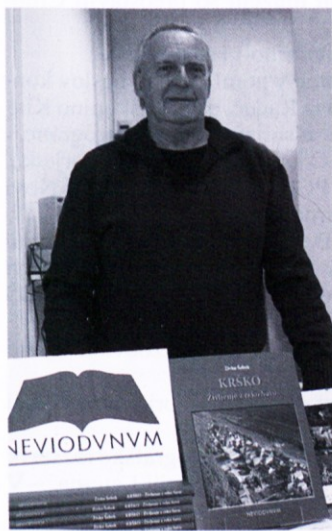
TREBNJE, 17. marca – Območno srečanje lutkovnih skupin v organizaciji trebanjske izpostave JSKD RS je v KD strokovno spremljala Irena Rajh Kunaver.

LJUBLJANA, 18. marca – V Galeriji Luwigana so odprli razstavo grafik z naslovom Prehajanja akademske slikarke Nataše Mirtič iz Novega mesta. Avtorico je predstavila Tatjana Pregl Kobe.

NOVO MESTO, 18. marca – Knjižnica M. Jarca je predstavila knjigo Zgodbe izpod pulta: Slovar najlepših slovenskih besed. – V KC J. Trdine je

S krškim simfoničnim orkestrom je na koncertu v Kulturnem domu zapela Romana Kranjčan.

Živko Šebek na predstavitvi svoje knjige Krško – Življenje z reko Savo.

Podelitev priznanj pred otvoritvijo fotografske razstave Najboljši se predstavijo v galeriji Posavskega muzeja v Brežicah.

potekala območna revija predšolskih in otroških pevskih zborov.

SEMIČ, 18. marca – Pozdravljene, lutke je naslov 5. srečanja Knjižnih moljčkov v Knjižnici.

BLANCA, 19. marca – Učenci so v KD pripravili prireditev ob materinskem dnevu Pozdrav pomladi.

BREŽICE, 19. marca – V galeriji Posavskega muzeja so odprli fotografsko razstavo Najboljši se predstavijo celjskega Društva fotografov Svit 2006-2009. Na otvoritvi je nastopil ŽPZ Prepelice iz Dolenje vasi pri Krškem.

METLIKA, 19. marca – V Ljudski knjižnici je potekal literarni večer s predstavitvijo knjig Jožeta Škofa Bela krajina – evropska oaza in Politbordel.

NOVO MESTO, 19. marca – Ob svetovnem dnevu poezije so v Knjigarni Goga pripravili kulturni dogodek z dvema novomeškima ustvarjalcema – literatom Smiljanom Trobišem in akademsko slikarko Natašo Mirtič. Trobiševe pesmi je prebral Tomaž Koncilija. – V knjigarni Mladinska knjiga je bila knjižna čajanka Obesi luno na streho moje palače z novostmi iz bližnjevzhodnih književnosti. – V Trdinovi čitalnici Knjižnice M. Jarca so predstavili jezikovna potovanja Intelakte. Predavala je Vesna Košir – Šalabalija.

SEVNICA, 19. marca – Planet aluminij je naslov fotografske razstave avtorja Srdana Mohoriča, ki so jo odprli v Galeriji Grad.

TREBNJE, 19. marca – V Galeriji likovnih samorastnikov so predstavili pesniški prvenec Mateje Kralj.

KOČEVJE, 20. marca – (Samo) pesem (me) razume je naslov nove pesniške zbirke Živke Komac, ki so jo predstavili v knjižnici. Nastopila je šansonjerka Majda Kočar, ki je knjigo tudi ilustrirala.

KOSTANJEVICA, 20. marca – V Lamutovem likovnem salonu Galerije B. Jakca so na ogled postavili razstavo izbranih grafičnih listov akademskega slikarja in grafika specialista Bojana Kovačiča. Avtorja je predstavil dr. Andrej Smrekar.

KRŠKO, 20. marca – SNG Drama je v KD gostovala s komedijo Prerekanja.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 20. marca – Pomlad prihaja – zvezde pojejo je bil naslov prireditve v OŠ.

METLIKA, 20. marca – V Belokranjskem muzeju so predstavili Črnomaljski zbornik.

MIRNA, 20. marca – V KD so pripravili literarno-glasbeni večer.

SEVNICA, 20. marca – Zapijmo in zaplešimo v pomlad je bil naslov koncerta ŽPZ Azalea Boštanj z gosti: mažoretami iz Radeč, pevsko skupino Klasek iz Zagorja, folklorno skupino z Razborja in solistko Špelo Gorogranc.

ŠMARJETA, 20. marca – Učenci domače OŠ, Ljudske pevke Šmarjetke, dramska skupina DPŽ, MePZ Plastoform in PGD Zbure ter ansambel Novi spomin so nastopili na prireditvi Pozdrav pomladi v KD.

BREŽICE, 21. marca – Literarna sekcija Beseda pri KD Franc Bogovič je ob svetovnem dnevu poezije pripravila v GŠ literarni večer, posvečen Srečku Kosovelu. Z glasbenim nastopom je dogodek popestrila učenka GŠ Tea Jeličič.

ČATEŽ, 21. marca – Gledališka skupina Plin je v KD praznovala rojstni dan.

ČRMOŠNJICE, 21. marca – V čast materam so pripravili prireditev Mladi Črmošnjičani.

ČRNOMELJ, 21. marca – Naravno/Urbano je naslov fotografske razstave Boštjana in Mitje Koširja, ki so jo na ogled postavili v Galeriji Laterna. – V KD je bil celovečerni koncert Tamburaškega ansambla Dobreč.

KRŠKO, 21. marca – Kulturni mozaik 2009 je naslov prireditve, ki so jo oblikovala vsa kulturna društva v občini. Pripravili so jo v KD.

NOVO MESTO, 21. marca – Igralski par Gašper Tič in Nataša Tič Raljan sta v KC J. Trdine zaigrala komedijo Agencija za ločitev. – V klubu Lokal-Patriot je bil jazz koncert Bratka Bibiča z zasedbo The Madleys.

SEMIČ, 21. marca – V KC je bila prireditev Mladi v čast materam in ženam.

TREBNJE, 21. marca – Teater Otočec je v KD zaigral dobrodušno predstavo Udbo komedija.

ČRNOMELJ, 22. marca – V KD je bila na ogled komedija Čas za spre-

Akademska kiparka Saba Skaberne na svoji razstavi v Galeriji Krško.

membo v izvedbi Teatra 55.

DOLENJSKE TOPLICE, 22. marca – Šah mat ali šola moralne preнове za može in žene je naslov gledališke predstave črnomaljske skupine ZIK v KKC.

METLIKA, 22. marca – V počastitev materinskega dne v KD imela koncert Mestna godba.

ŠKOCJAN, 22. marca – Gasilci so pripravili dobrodelni koncert z zanimivimi gosti za gradnjo prizidka k domu.

ČRNOMELJ, 24. marca – Knjižnica je organizirala literarno prireditev za otroke in starše z naslovom Mačji dan.

NOVO MESTO, 24. marca – V KC J. Trdine so povabili na gledališko-glasbeni večer Hrepenenja, avtorski projekt pevke Vite Mavrič v sodelovanju s pianistom Jakom Puciharjem in pevcem Janijem Kovačičem. – Na območnem srečanju literatov Dolenjske, Bele krajine in Posavja je selektorica, pisateljica Barica Smole, za zaključno državno srečanje izmed 14 avtorjev izbrala tri: Vesno Radojčić z Vinice, Antona Logarja z Mirne in Klavdijo Kotar iz Novega mesta.

DOLENJSKE TOPLICE, 25. marca – V KKC je bila prireditev ob materinskem dnevu z nastopom učencev šole in domačega MePZ. – V Hotelu Balnea je ob materinskem dnevu prepeval Šentjernejski oktet.

KRŠKO, 26. marca – KD Grič je v Dvorani v parku pripravilo prireditev Pomladno prebujenje.

NOVO MESTO, 26. marca – V BTC Cityju je bila na ogled fotografska razstava Ohranimo okolje.

BREŽICE, 27. marca – V dvorani GŠ je bil recital Tomaža Zevnika (klarinet) in Andreje Markun (klavir).

DOLENJSKE TOPLICE, 27. marca – Niti tat ne more pošteno krasti je naslov komedije Daria Foja, ki jo je Vesel teater premierno uprizoril v KKC.

KRŠKO, 27. marca – V Galeriji Krško so letošnjo razstavno sezono pričeli z razstavo Belina žalosti akademske kiparke Sabe Skaberne iz Ljubljane. O avtorici in razstavi je na otvoritvi spregovorila umetnostna zgodovinarica Elizabeta Rogovič, za glasbeno popestritev pa sta poskrbela kitarista Ana Klavžar in Domen Gošek.

NOVO MESTO, 27. marca – V KC J. Trdine je bil prvi letni koncert Društva prijateljev petja. – V klubu LokalPatriot je bil koncert v živo zasedbe Gal in Galeristi. – V atriju Knjigarne Goga je bil večer animiranega filma. Predstavili so tudi prevode stripa Perzepolist iranske avtorice Marjane Satrapi.

VAVTA VAS, 27. marca – V OŠ so s prireditvijo 65 let od umora Jožice Venturini počastili spomin na partizansko učiteljico. Govornik je bil Jože Škufca.

ŽUŽEMBERK, 27. marca – Na prireditvi za materinski dan so v prostorih šole nastopili otroci, mladi glasbeniki in pevska skupina Žitni klas. Gostji sta bili akademska slikarka Marija Prelog ter avtorica številnih učbenikov in knjig o ljudskem izročilu Dušica Kunaver. Nad prizidkom šole so odprli razstavo del Marije Prelog.

ČRNOMELJ, 28. marca – V Galeriji Laterna so postavili razstavo Hommage a Octagon Arpada Forga z Madžarske.

KOČEVJE, 28. marca – V Šeškovem domu je potekalo 11. srečanje otroških gledaliških in lutkovnih skupin Otroški gledališki maraton 2009. Nastope osmih skupin je strokovno spremljala Simona Zorc Ramovš.

KRŠKO, 28. marca – V KD je bila na ogled komična melodrama Jeklene magnolije.

SEMIČ, 28. marca – Kristalni odsev je naslov pesniške zbirke Jožice Kapelle, ki so jo predstavili v KC. O avtorici je spregovorila predsednica KUD Jožeta Mihelčiča Marjeta Lipar, literarni večer pa je popestrila glasbena skupina Vodomec.

SINJI VRH, 28. marca – Prosvetno društvo Franceta Prešerna Žiče je v GD zaigralo komedijo Dedek se upre.

ŠENTLOVRENC, 28. marca – Ustvarjalne roke naših krajev je naslov razstave, ki so jo odprli v KD.

VELIKI GABER, 28. marca – V KD je bil koncert ŽPZ dr. Petra Držaja, glasbene skupine Zvezdice in tria Viva.

Likovna delavnica Društva paraplegikov Dolenjske, Bele krajine in Posavja.

MIRNA PEČ, 29. marca – V KD je bil dobrodelni koncert Čudoviti smehljaj trenutka z mirnopedskimi harmonikarji, ansambli Novi spomin, Rubin in Mi trije ter drugimi.

RIBNICA, 29. marca – V gradu so pripravili drugo uprizoritev Kristusovega pasijona.

SEMIČ, 29. marca – Gledališka skupina ZIK Črnomelj je v KC zaigrala situacijsko komedijo Šah mat.

ŠKOCJAN, 29. marca – Pevska skupina Plamen je v sodelovanju z OŠ Frana Metelka organizirala prireditev v počastitev dneva žena in materinskega dne z naslovom Dan staršev.

NOVO MESTO, 30. marca – Društvo paraplegikov Dolenjske, Bele krajine in Posavja je v prostorih društva pripravilo likovno delavnico slikarjev paraplegikov iz vse Slovenije.

CELJE, marca – Pri Mohorjevi družbi je izšla knjiga Razmišljanja ob paleti dolenjskega rojaka Marijana Tršarja, slikarja, umetnostnega zgodovinarja, pedagoga in pisatelja.

ČRNOMELJ, marca – V cerkvi sv. Duha je razstavljal slikar Jurij Kalan. Na otvoritvi je umetnika predstavil akademski slikar Robert Lozar. – V KD je potekalo Linhartovo srečanje 2009, v okviru katerega so se predstavile otroške lutkovne in gledališke skupine iz Črnomlja in Semiča. Strokovno jih je spremljala Maja Gal Štromar.

KOČEVJE, marca – Članice krožka Knjiga, moja prijateljica Univerze za tretje življenjsko obdobje pri Ljudski univerzi Kočevje so pripravile literarni večer in ga posvetile dnevu kulture, dnevu žena in materinskemu dnevu. Oživile so poezijo kočevske pesnice Ljubice Klun. Večer je z glasbo obogatil domači kantavtor Roman Zupančič.

LJUBLJANA, marca – V slovenske kinematografe je prišel nov slovenski film Gola resnica soavtorjev Novomeščana Francija Keka in režiserja Vojka Anzeljca. V filmu nastopa tudi Novomeščan Sašo Đukič.

NOVO MESTO, marca – V prostorih RIC-a se je z razstavo Bela predstavil Jure Šuštaršič, profesor likovne umetnosti in slikar iz Črnomlja. – Založba Goga je v istoimenski literarni zbirki izdala tri prevodne novosti iz sodobne bosanske, hrvaške in kubanske literature: roman Kavarna Nostalgija Zoe Valdes, roman A spiš? Aleksandre Kardum in antologija bosanske kratke proze Konec stoletja, začetek tisočletja. – Društvo Novo mesto je v klubu LokalPatriot pripravilo pogovor o poletnem kulturnem oživljanju starega mestnega jedra.

NOVO SAD, marca – Učenci belokranjskih likovnih osnovnih šol so se udeležili 5. mednarodne likovne kolonije na OŠ Petefi Šandor iz Novega Sada.

TREBNJE, marca – Knjižnica Pavla Golie in OŠ Trebnje sta pripravili mesečno srečanje bralne skupine Branje=kul, na katerem so se pogovarjali ob knjigi Vitana Mala Hitro, hitreje. Gostja srečanja je bila fizioterapevtka Jožica Zupančič.

Na 38. tekmovanju mladih glasbenikov Slovenije, ki je potekalo od 16. do 22. marca in se zaključilo s koncertoma nagrajencev 24. in 25. marca v Ljubljani in Mariboru, so sodelovali tudi najboljši mladi glasbeniki z območja širše Dolenjske. Odlično so se odrezali, saj so prejeli tri zlate, štiri srebrne in pet bronastih plaket.

APRIL

NOVO MESTO, 1. aprila – V Galeriji Krka se je s samostojno razstavo slik predstavil novomeški akademski slikar Uroš Weinberger. Na otvoritvi se je z umetnikom pogovarjala likovna kritičarka Tatjana Pregl Kobe.

BREŽICE, 2. aprila – Na svoji 34. razstavi v kavarni Rosca je domači ljubiteljski fotograf Oskar Gerjevič razstavil 35 portretnih fotografij Brežičanov z brado. Avtorja je predstavila podžupanja Milena Jesenko, nastopile so mlade glasbenice.

DOBLIČE, 2. aprila – Igralska skupina PGD je v dvorani GD uprizorila komedijo Rudija Mlinarja z naslovom Mali oglasi.

GROSUPLJE, 2. aprila – V prostorih OŠ Luisa Adamiča je potekala območna revija odraslih pevskih zborov in malih pevskih skupin.

APRIL

KOČEVJE, 2. aprila – V prostorih Šeškovega doma so na ogled postavili razstavo Sokolskega društva Kočevje.

LJUBLJANA, 2. aprila – V Galeriji Staneta Kregarja v Zavodu sv. Stanislava so odprli likovno razstavo Zgodbe križevega pota likovnega pedagoga Branka Šustra iz Novega mesta. Predstavila ga je likovna kritičarka Tatjana Pregl Kobe, v glasbenem programu pa sta nastopili violinistka Alma Zupan in pianistka Damjana Zupan iz GŠ Trebnje.

METLIKA, 2. aprila – Gledališka skupina ZIK Črnomelj je v KD zaigrala situacijsko komedijo Šah mat.

NOVO MESTO, 2. aprila – Med snovjo in praznino je naslov likovne razstave akademskega slikarja Jožeta Slaka Đoke, ki so jo odprli v Galeriji Simulaker. Slikar dolenjskega rodu živi in ustvarja v Jordankalu pri Mirni Peči, z njim pa se je na otvoritvi pogovarjal kustos galerije Iztok Hotko. Slak je skupaj z umetnico Janne Preuss poskrbel za glasbeni program. – V avli KC J. Trdine so na ogled postavili fotografsko razstavo Življenje v fokusu Dubravke Ivančič Juras. – V KC J. Trdine so podelili predšolsko bralno značko Mavrična ribica. 527 otrok iz osmih dolenjskih občin si je za nagrado ogledalo lutkovno predstavo Promet ni hec. – V KC J. Trdine so odprli slikarsko razstavo Moja Istra Fulvie Zudič.

TREBNJE, 2. aprila – Pod naslovom Pomladna ladja je v KD potekal prvi del območne revije predšolskih, otroških in mladinskih pevskih zborov. Revijo je strokovno spremljala Manja Gošnik Vovk.

DOLENJSKE TOPLICE, 3. aprila – V KKC sta na koncertu nastopila dva zbora: novomeški MePZ Revoz in mladinski pevski zbor vavtovške OŠ.

KOČEVJE, 3. aprila – Knjižnica OŠ Ob Rinži se je kot edina šolska knjižnica v državi vključila v mednarodni projekt Noč z Andersenom. 14 otrok je noč preživel v knjižnici in počelo marsikaj: od branja, peke peciva do uprizoritve Male morske deklice.

NOVO MESTO, 3. aprila – V Dolenjskem muzeju so predstavili monografijo Poznolatensko-rimsko grobišče v Novem mestu avtorja dr. Draga Božiča, ki jo je izdal Narodni muzej Slovenije.

ŠENTVID PRI STIČNI, 3. aprila – V prostorih OŠ Ferda Vesela je bilo mogoče prisluhniti območni reviji odraslih pevskih zborov in malih pevskih skupin.

TREBNJE, 3. aprila – V Baragovi galeriji so odprli fotografsko razstavo z naslovom Piramida – drevo: pomlad, poletje, jesen, zima... Gre za likovna dela v pokrajini Damjana Popelarja s prostovoljci. O projektu je govoril dr. Marko Marin, na ogled je bila tudi projekcija kratkega filma.

KRŠKO, 4. aprila – V KD sta nastopila Vesna Zornik in Erik Marenče - Tango.

NOVO MESTO, 4. aprila – Lutkovno gledališče Nebo je v hostlu Situla uprizorilo lutkovno predstavo za otroke Zakaj teče pes za zajcem. – Srbsko kulturno društvo Novo mesto je ob drugi obletnici delovanja povabilo na prireditev v KC J. Trdine.

RIBNICA, od 4. do 5. aprila – V gradu so domačini uprizorili Kristusov pasijon.

SEMIČ, 4. aprila – V KC je potekalo 39. srečanje tamburašev in mandolinistov Slovenije. Na treh koncertih se je predstavilo 13 tamburaških orkestrów in skupin, strokovna komisija pa je podelila štiri zlata priznanja s pohvalo, tri zlata, pet srebrnih in eno bronasto priznanje. Najboljši je bil Tamburaški orkester Dobreč pod vodstvom Antona Grahka. Posebno nagrado za skupino, ki je najbolj napredovala, je prejel Tamburaški orkester OŠ Metlika, ki ga vodi Matej Matkovič.

TREBNJE, 4. aprila – Osrednji gost prireditve ob svetovnem dnevu Romov je bila skupina Langa.

VIDEM, 4. aprila – V Jakličevem domu je bila območna revija odraslih pevskih zborov in malih pevskih skupin.

ČRNOMELJ, 5. aprila – Vsi otroci sveta je bil naslov gledališke predstave gledališča Ku kuc iz Lendave v KD.

NOVO MESTO, 5. aprila – Veselo dive je bil naslov prireditve ob svetovnem dnevu Romov v KC Janeza Trdine.

PIRAN, 5. aprila – V osmih piranskih cerkvah je novomeški diplomirani

29. srečanje tamburašev in mandolinistov Slovenije v Semiču.

slikar Janko Orač razstavil Križev pot.

BREŽICE, 7. aprila – Prešernovo gledališče Kranj je v Prosvetnem domu zaigralo tragikomedijo Evalda Flisarja Akvarij.

KRŠKO, 7. aprila – V KD so pripravili predstavitev knjige in projekcijo filmov iz produkcije OŠ Mihajla Rostoharja z naslovom Angel pod masko.

NOVO MESTO, 7. aprila – Na svečani akademiji ob občinskem prazniku Mestne občine Novo mesto so v KC J. Trdine podelili nagrade in priznanja. Trdinovo nagrado so prejeli slikar Janko Orač ter plesni par Rosana Hribar in Gregor Luštek.

ŠENTJERNEJ, 7. aprila – Na zaključni prireditvi s podelitvijo priznanj predšolske bralne značke Mavrična ribica je v prostorih OŠ bila na ogled tudi predstava 113 v izvedbi Lutke Zajec.

BREŽICE, 8. aprila – Pod naslovom Pustite nam ta svet je v avli Ekonomske in trgovske šole potekala območna revija mladinskih pevskih zborov. Strokovno jo je spremljala Simona Rožman Strnad.

DOLENJSKE TOPLICE, 8. aprila – Vesel teater je v KKC zaigral enodejanko Daria Foja Niti tat ne more pošteno krasti, ki jo je režiral Andrej Hudoklin.

LJUBLJANA, 8. aprila – Na TV Slovenija so premierno prikazali novi slovenski film Angela Vode, skriti spomin, ki ga je režirala belokranjska rojakinja Maja Weiss. Direktor fotografije je Bojan Kastelic, po rodu z Dolenjske.

NOVO MESTO, 8. aprila – V KC je na območni reviji mladinskih pevskih zborov nastopilo šest zborov. Strokovno jih je spremljala Tatjana Mihelčič Gregorčič.

SEVNICA, 8. aprila – 170 mladih pevcev je nastopilo na območnem srečanju otroških in mladinskih pevskih zborov občine Sevnica 2009 pod naslovom Poj z menoj.

METLIKA, 9. aprila – V KD je potekalo srečanje otroških pevskih zborov.

NOVO MESTO, 10. aprila – V Knjižnici M. Jarca so predstavili knjigo Mesto situl samostojnega novinarja Rasta Božiča. Z njim se je pogovarjala Jadranka Zupančič. – V Jakčevem domu so postavili razstavo akvarelov likovnega ustvarjalca Enverja Krupiča, kjer sta sodelovanje združila Dolenjski muzej in Mestna galerija Bihač. Otvoritev sta popestrila flavtistka Jasmina Erjavec in kitarist Dušan Pavlenič. – V hostlu Situla so postavili stalno fotografsko razstavo Stara Ribja novomeškega fotografa Boštjana Pučlja iz Novega mesta. – V Čajarni pri starem mostu je imela koncert skupina TerraFolk.

SEMIČ, 10. aprila – V KC je bila kulturno-humanitarna prireditev Pomladni dan semiških petošolcev.

KRŠKO, 11. aprila – Pia Zemljič in Primož Pirnat sta v KD zaigrala komedijo Ona + On.

NOVO MESTO, 12. aprila – Anton Podbevšek teater je v prostorih gledališča premierno uprizoril gledališko predstavo Henryja Jamesa Portret neke gospe v režiji Matjaža Bergerja.

METLIKA, 13. aprila – Na vuzemski ponedeljek je v starem mestnem jedru metliška folklorna skupina Ivan Navratil zavirala kola.

NOVO MESTO, 14. aprila – V KC J. Trdine je bilo mogoče prisluhniti koncertu Leipzinskega godalnega kvarteta in harfistke Mojce Zlobko. – V Knjižnici M. Jarca je bilo srečanje bralnega krožka Beremo z Manco Košir.

BOGENŠPERK, 15. aprila – Na gradu Bogenšperk je potekala slovesnost ob 320-letnici izida znamenitega knjižnega dela Slava vojvodine Kranjske polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja. Razveselila je novica, da bo Slovenija kmalu dobila celoten prevod knjige. Slovesnosti se je udeležila tudi ministrica za kulturo Majda Širca, o pomenu Valvasorjevega dela in o knjižnem projektu pa so govorili Joži Vovk iz Javnega zavoda Bogenšperk, Tomaž Čeč iz Zavoda vojvodina Kranjska in prof. dr. Božidar Debenjak. V kulturnem programu so nastopili glasbeniki Ljuba Jenče, Marino Kranjac in Janez Josif, Sinjo Jezernik kot Valvasor, Tone Lovko in bloški starosvetni smučarji.

BREŽICE, 16. aprila – Gledališka skupina Goga iz Gimnazije Novo mesto je v Prosvetnem domu zaigrala predstavo Saloma.

DOLENJSKE TOPLICE, 16. aprila – Zgodba o fotografu je naslov knjige

Razstava o Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske na slovesnosti na gradu Bogenšperk ob predstavitvi projekta celotnega prevoda Slave.

Matjaža Matka, ki so jo predstavili v KKC. Poleg predstavitve monografije je Darka Matko več povedala tudi o Zavodu za ohranitev kulturne dediščine Nesselstal Koprivnik.

GLOBOKO, 16. aprila – V Prosvetnem domu je bila zborovska prireditev Globoko poje.

KOČEVJE, 16. aprila – V Šeškovem domu je potekala območna revija otroških folklornih skupin, ki jo je strokovno spremljala mag. Metka Knific.

KRŠKO, 16. aprila – V KD je na dobrodelni prireditvi Lions cluba international Krško nastopila Lara Jankovič: Kot jaz. – Šest članov Društva likovnikov Krško Oko je svoja dela razstavilo v Dvorani v parku z naslovom 3 plus 3. O delih je spregovorila prof. umetnostne zgodovine Alenka Čermelič Krošelj.

NOVO MESTO, 16. aprila – Na 21. grmskem srečanju se je Tomaž Koncilija v prostorih OŠ Grm pogovarjal z znano Novomeščanko, kulturno organizatorko in amatersko gledališko režiserko in igralko Stašo Voyk. – Slovensko ljudsko gledališče Celje je v Anton Podbevšek teatru uprizorilo gledališko predstavo Federica Garce Lorce Hiša Bernarde Albe.

SEVNICA, 16. aprila – V galeriji Gradu so na ogled postavili likovna dela akademske slikarke Ivane Andrić Todić in oblikovalca gline prof. Roka Komela.

STRAŽA, 16. aprila – Psi, ljubezen in kurje oko je naslov šaljivi gledališki igri Olge Paušič, ki so jo v KD uprizorili igralci Teatra mladih, gledališke skupine mladih vavtovskiških šolarjev.

ADLEŠIČI, 17. aprila – Ob 5. obletnici delovanje je oktet Prelo povabil na koncert v KD, kot gost pa je nastopila skupina Stari bas.

KOČEVJE, 17. aprila – V Likovnem salonu so na ogled postavili razstavo o osamosvajanju Slovenije v luči sodobnih člankov in drugih dokumentov.

KOSTANJEVICA, 17. aprila – V OŠ je potekal 5. Gorjupov večer.

NOVO MESTO, 17. aprila – V KC J. Trdine je potekalo območno srečanje plesnih skupin Plesne miniature. – V Knjižarni Goga je bil fotografski večer z domačinom Urošem Abramom, absolventom fotografije na praški akademiji, doma iz Prekope pri Kostanjevici na Krki. Z njim se je pogovarjal novomeški fotograf Boštjan Pucelj.

PODBOČJE, 17. aprila – V OŠ je potekala dobrodelna prireditev.

RUMANJA VAS, 17. aprila – V obnovljenem mladinskem domu so nastopili glasbeniki Pihalnega orkestra Krka.

SEMIČ, 17. aprila – Violeta Tomič je v KC zaigrala monokomedijo Hotel Babilon.

SEVNICA, 17. aprila – V okviru vsakoletne prireditve Posavje poje je v KD potekala revija oktetov in malih pevskih skupin Posavja. – V Galeriji Štala so odprli razstavo del sevniske slikarke Jerce Šantelj z naslovom Pice kot jih še niso slikali in slike, kot jih še niste jedli. Nastopila sta glasbenika Janez Zmazek Žan in Tof.

ŠENTVID PRI STIČNI, 17. aprila – V KD je potekalo območno srečanje odraslih folklornih skupin, pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž.

TREBNJE, 17. aprila – Slavnostni govornik na akademiji ob 50-letnici smrti Pavla Golie v prostorih CIK-a je bil pesnik Tone Pavček. Ponatisnili so Golievo knjigo Gospod Baroda in druge ljudske pesmi, ki jo je ilustrirala domačinka, ilustratorka Kristina Krhin.

BUČKA, 18. aprila – Bučenski ramplači so povabili na 6. koncert z zanimivi gosti, ki so ga pripravili v KD.

ČRNOMELJ, 18. aprila – Gledališka skupina ZIK Črnomelj je bila gostja koncerta Godbe na pihala Črnomelj ob izidu zgoščenke v športni dvorani OŠ Mirana Jarca.

NOVO MESTO, 18. aprila – Špas teater je v režiji Borisa Kobala v KC J. Trdine zaigral komedijo Ženske@moski.com. – V klubu LokalPatriot je v okviru Jazzinty abonmaja nastopila madžarska zasedba Djabe. – V sodelovanju z Galerijo Simulaker je na Novem trgu potekal interaktivni performans nizozemskega umetniškega kolektiva Ardvanderlinden.

SEMIČ, 18. aprila – KUD Lepa Anka s Preloke je v KC zaigrala malo nočno komedijo Krivica boli.

SENOVO, 18. aprila – V KC je potekalo srečanje folklornih skupin Dolenjske in Posavja.

Makedonski književniki na literarnem večeru v atriju knjižarne Goga v Novem mestu.

ŠENTJERNEJ, 18. aprila – Pihalni orkester občine Šentjernej je na popoldnem koncertu v svoje vrste sprejel nove člane.

ČRNOMELJ, 19. aprila – Uroš Foerst je v KD zaigral monokomedijo Jamski človek.

NOVO MESTO, od 19. in 20. aprila – Anton Podbevšek teater je zaigral gledališko predstavo Henryja Jamesa Portret neke gospe.

ŠENTVID PRI STIČNI, 19. aprila – Na Gradišču pri cerkvi sv. Miklavža so pripravili srečanje s kulturnim programom in razstavo pisanic.

KRŠKO, 20. aprila – V Čebelniku je potekal literarni klub.

NOVO MESTO, 20. aprila – S slavnostno čajanko so odprli 14. slovenske dneve knjige in slovenskega sejma. Knjižnica M. Jarca in Knjigarna Goga sta poskrbeli za pestro dogajanje: Gogina knjigarna, radijske igre, branje kratkih zgodb, v knjižnici je bila okrogla miza o upadanju prostovoljstva, v Gogi je potekala debata o mladinski literarni kulturi ter predstavitev nove knjige Slavka Pregla Car brez zaklada – Prešernovo gledališče Kranj je v KC J. Trdine gostovalo z gledališko predstavo Evalda Flisarja Akvarij. Ponovili so jo tudi naslednji dan.

SEVNICA, 20. aprila – V čast slovenskih dnevov knjige ter mednarodnega dneva knjige so v Knjižnici raziskovali svetove sevniških poetinj in poetov.

STRAŽA, 20. aprila – Člani DU z gosti so nastopili na literarnem srečanju v KD.

NOVO MESTO, 22. aprila – V Knjigarni Goga je bil literarni večer z makedonskimi literati, ki ga je vodila Barica Smole. – Anton Podbevšek teater je zaigral gledališko predstavo Portret neke gospe.

BREŽICE, 23. aprila – Zven besede je naslov biltena literarne sekcije Beseda KD Franca Bogoviča z Dobove, ki so jo predstavili v Knjižnici.

METLIKA, 23. aprila – V Ljudski knjižnici so pripravili zaključek slovenskega knjižnično-muzejskega mega kviza.

NOVO MESTO, 23. aprila – V Galeriji Krka je farmacevtska družba Krka predstavila dve monografiji iz svoje knjižne zbirke: Zeleno, ki te ljubim zeleno z esejem o reki Krki, ki ga je napisal priljubljeni slovenski pesnik, dolenski rojak Tone Pavček, z avtorskimi fotografijami pa jo je opremil Novomeščan Bojan Radovič. Drugi monografiji je naslov ... in ga objema kot ljubica zvesta... - ta je izšla z esejem o Novem mestu umetnostnega zgodovinarja, Novomeščana po rodu dr. Milčka Komelja, fotografsko pa jo je ravno tako opremil Bojan Radovič. Z gosti se je pogovarjal Andrej Bartelj. Ob dogodku je bila na ogled razstava izbranih Radovičevih fotografij iz monografij. – V Baragovem zavodu so na ogled postavili razstavo z naslovom Boj proti cerkvi in veri (1945-1961) avtorice dr. Tamare Griesser Pečar, ki je na otvoritvi tudi spregovorila. Dogodek so popestrili gojenci Konservatorija za glasbo Jurija Slatkonje. – Drama SNG Maribor in Lutkovno gledališče Maribor sta v KC J. Trdine izvedla otroško predstavo po ljudskih motivih Katarine Kocutar Klančar Kralj Matjaž. – V Knjižnici M. Jarca so člani uredništva revije Rast predstavili to revijo. Večer je glasbeno popestril saksofonist David Kocjan.

SENOVO, 23. aprila – V izposojevališču je bila predstava Vsi otroci sveta.

SEVNICA, 23. aprila – V KD je potekalo regijsko srečanje otroških lutkovnih skupin Dolenjske, Posavja in Bele krajine.

ČRNOMELJ, 24. aprila – V Knjižnici so odprli razstavo naslovnice knjig Iztoka Brodnjaka. – V KD je potekalo 46. območno srečanje folklornih skupin odraslih. – V galeriji cerkve Sv. Duha so na ogled postavili dela akademskega slikarja in grafika Daretta Birse.

KOČEVJE, 24. aprila – V Likovnem salonu so odprli razstavo Zlata paleta – grafika.

KOSTANJEVICA, 24. aprila – Na osrednji občinski proslavi v Lamutovem likovnem salonu so odprli razstavo likovnih del 20. otroškega ekstempora z naslovom Krka pa teče dalje..., ki jo je odprl direktor republiškega zavoda za šolstvo Gregor Mohorčič. Nastopili so učenci OŠ Jožeta Gorjupa, Pihalni orkester Kostanjevica na Krki in ženska vokalna skupina Coronke.

KRŠKO, 24. aprila – Zbor SNG Opera in balet Ljubljana je v KD pripravil koncert najlepših opernih arij. – V parku pred Knjižnico so podarjali knjigo in cvet.

Slovenske dneve knjige je v Novem mestu pospremlilo več prireditev, na voljo pa so bile tudi stojnice s knjigami po znižanih cenah.

APRIL

Slofolk2009 je postregel z zanimivimi nastopi folklornih skupin iz Slovaške, Moldavije in Srbije ter domačih skupin.

OKRAJŠAVE

DU: društvo upokojencev

CIK: center za izobraževanje in kulturo

GD: gasilski dom

GŠ: glasbena šola

JSKD: Javni sklad za kulturne dejavnosti

KC: kulturni center

KKC: kulturno-kongresni center

KD: kulturni dom, kulturno društvo

KUD: kulturno-umetniško društvo

MPZ: moški pevski zbor

MePZ: mešani pevski zbor

OŠ: osnovna šola

PGD: prostovoljno gasilsko društvo

PZ: pevski zbor

RIC: razvojno-izobraževalni center

SNG: Slovensko narodno gledališče

ZIK: zavod za izobraževanje in kulturo

ZKD: zveza kulturnih društev

ŽPZ: ženski pevski zbor

METLIKA, od 24. do 25. aprila – Na športnem igrišču na Pungartu je potekal dvodnevni festival ognja, glasbe in plesa Pung-Art.

NOVO MESTO, 24. aprila – V KC J. Trdine je bil koncert mednarodnega folkornega festivala SloFolk Slovenija, ki so ga pripravile štiri folklorne skupine z območja širše Dolenjske. Nastopile so priznane skupine iz Slovaške, Moldavije in Srbije ter seveda gostiteljice. – Knjigarna Goga je povabila na Bralnice Sralnice, literarno delavnico za dijake Kar vidijo mačke.

ARTIČE, 25. aprila – V Prosvetnem domu je bila prireditev 5. mednarodnega folklorne festivala SloFolk Slovenija.

BREŽICE, 25. aprila – Pred občino je bil nastop folkloristov 5. mednarodnega folklorne festivala SloFolk Slovenija.

NOVO MESTO, 25. aprila – V KC J. Trdine je bila na ogled gledališka predstava Iskre Ignis Kolumbovo jajce. – V okviru koncertnega cikla Mesto Goga in slovenskih dnevov knjige je bil v Knjigarni Goga koncert skupine Fake Orchestra.

SEMIČ, 25. aprila – Preloški igralci so v KC zaigrali malo nočno komedijo Krivica boli.

ČRNC PRI BREŽICAH, 26. aprila – V ateljeju Vladke Sumrek so na ogled postavili izdelke otroške likovne kolonije.

DRAŠIČI, 26. aprila – V okviru Kraljičinih dnevov je na Dolčevem dvorišču potekalo srečanje moških vokalnih skupin.

DRAŠIČI, 27. aprila – Kraljičini dnevi so se nadaljevali s srečanjem orgličarjev na Dolčevem dvorišču in potopisnim predavanjem Toneta Bezenška o Jordaniji.

OSILNICA, 30. aprila – V večnamenski dvorani je bil večer domačih pesmi.

GRIČ, aprila – V Dvorani v parku je potekala tradicionalno Pomladno prebujenje KD Grič.

KRANJ, aprila – Na 9. odprtem državnem prvenstvu Mažoretne twirling zveze so Trebanjske mažorete, sekcija KUD Občinskega pihalnega orkestra Trebnje, postale državne prvakinje v kategoriji senior, mažorete OŠ Trebnje pa so v kategorij junior dosegle 2. mesto.

KRŠKO, aprila – GŠ je gostila 1. mednarodno tekmovanje oboistov, fagotistov in komornih skupin Off beat. V konkurenci 50 tekmovalcev iz štirih držav so se dobro odrezali tudi domači glasbeniki. 1. nagrado in zlato priznanje je prejela Eva Drolc, ki poučuje na krški GŠ, v kategoriji komorne skupine OFF 1 pa si je pihalni kvintet Za znoret! priigral 2. mesto.

KOČEVJE, aprila – Nataša Tovirac je strokovno spremljala tradicionalno območno plesno revijo Ples in gib 2009.

NOVO MESTO, aprila – Novomeška lokalna televizija Vaš kanal je v okviru prireditev Naj izbor letošnje nagrado za življenjsko delo podelila svetovno uveljavljenemu skladatelju in glasbeniku Vinku Globokarju, doma iz Žužemberka. Nagrada za mladega talenta je šla v roke novomeškemu pisatelju in študentu režije Nejcju Gazvodi.

SEVNICA, aprila – Na gradu so postavili razstavo slik akademske slikarke Ivane Andrić Todić in oblikovalca umetniške keramike Roka Komela. – Potekalo je regijsko srečanje otroških lutkovnih skupin Dolenjske, Posavja in Bele krajine.

TREBNJE, aprila – Galerija likovnih samorastnikov je gostila dr. Marka Marina, ki je predaval o Speči lepotic - gradu Mirna.

r a s t

REVIIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
LETNIK XX., JULIJ 2009, št. 3–4 (123–124), ISSN 0353–6750, UDK 050 (497.4)

- IZDAJATELJICA:** Mestna občina Novo mesto, zanj župan Alojz Muhič
- SOIZDAJATELJICE:** Občine Črnomelj, Dolenjske Toplice, Metlika, Mirna Peč, Mokronog-Trebelno, Semič, Straža, Šentjernej, Šentrupert, Škocjan, Šmarješke Toplice, Trebnje in Žužemberk ter Založba Goga
- SVET REVIJE:** Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Andreja Brancelj Bednaršek (Metlika), Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Marjan Grahut (Šmarješke Toplice), Anica Jakša (Semič), Ksenija Khalil (Črnomelj), Cvetka Klobučar (Škocjan), Dušan Krštine (Straža), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Mitja Ličen (Knjigarna Goga), Stane Peček (Trebnje in Mokronog-Trebelno), Aleksander Rupena (Mirna Peč), Ida Zagorc (Šentjernej), Jože Zupan (Šentrupert)
- UREDNIŠTVO:** Barica Smole (odgovorna urednica), Ivan Gregorčič (namestnik odgovorne urednice, Literatura), Dragica Breščak (Kultura), dr. Marko Koščak in Joža Miklič (Družbena vprašanja), Milan Markelj (Odmevi in odzivi), Janko Orač (likovni urednik)
- NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:** Mestna občina Novo mesto, Seidlova 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07)39-39-253, faks: (07) 39-39-208, elektronska pošta: rast@novomesto.si
- SPLETNA STRAN** www.revijarast.com
- TAJNIK REVIJE:** Franc Zaman – Uradne ure ob sredah od 9. do 13. ure, tel.: (07) 39-39-210 in 041-845-729, faks: 39-39-212
- LEKTOR:** Peter Štefančič
- NAROČNINA:** Podračun Mestne občine Novo mesto, št. 01285-0100015234, s pripisom: za revijo Rast. Letna naročnina za fizične osebe je 18,80 EUR, za pravne osebe 31,30 EUR. Ta številka stane v prosti prodaji 4,20 EUR. Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
- PRISPEVKI:** Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Želeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, rtf ali txt.
- NAKLADA:** 500 izvodov
- PRIPRAVA ZA TISK:** MiM
- TISK:** Tiskarna Novo mesto
- Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odst.
- Izhaja dvomesečno
- PODPORNIKI:** Izid te številke so podprli: Mestna občina Novo mesto, Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, občine soizdajateljice, Krka, d. d., Trimo Trebnje.

82
RAST 2009

KUJIZNICA M. JARCA
Posebne zbirke

200902043, 3/4

COBISS c

RAST - JULIJ 2009

MESTNA OBČINA NOVO MESTO